

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**MÜSLÜMAN SURİYELİ GÖÇMENLERİN DİNİ YAŞAM PRATİKLERİ VE
ENTEGRASYON SÜRECİ (MUSTAFAKEMALPAŞA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATİCE CANLI

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. MEHMET HABERLİ

BİLECİK, 2026

10783204

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**MÜSLÜMAN SURİYELİ GÖÇMENLERİN DİNİ YAŞAM PRATİKLERİ VE
ENTEGRASYON SÜRECİ (MUSTAFAKEMALPAŞA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATİCE CANLI

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MEHMET HABERLİ

BİLECİK, 2026

10783204

BEYAN

Göçmenlerin Entegrasyon Sürecinde Karşılaştığı Mezhepsel Sorunlar: Bursa Mustafakemalpaşa Örneği başlıklı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazım aşamasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehberine uygun olarak tez/dönem projemi hazırladığımı, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel etik kurallarına uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, çalışmamın herhangi bir kısmının başka bir tez/dönem projesi olarak sunulmadığını, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışma için Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu kurumundan 16.04.2025 tarihli ve E-54674167-050.04-324837 sayılı Etik Kurul Onayı alınmıştır.

Bu çalışma için Mustafakemalpaşa Kaymakamlığı kurumundan 13.05.2025 tarihli ve 85883558-302.08.01.01.01-E-329699 sayılı İzin Talebi alınmıştır.

Hatice Canlı

.././2026

İmza:

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihiyle başlayan göç ve din olgusu insanlığın var oluşundan bu yana sürekli bir etkileşim halinde olmuştur. Çeşitli nedenlere bağlı olarak dünyanın her yerinde, her zaman gerçekleşen göç olayları toplumlar arası, sosyo-kültürel özelliklerin ve fikirlerin yolculuğunu da içinde barındırmıştır. Bu süreç hem göç eden hem alan iki toplum için karşılıklı etkileşim ve bütünleşmeyi yani entegrasyon sürecini doğurmuştur. Göç eden bireyler ve toplulukların yeni bir topluma ve kültür entegre olma süreçleri elbette birçok zorluğu beraberinde getirmektedir. Toplumlar arası karşılıklı anlayış, kabul ve bu çerçevede gösterilen çabalar zorlukların aşılmasına yardımcı olabilmektedir.

Bu tezin hazırlanmasında, öncelikle tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet Haberli 'ye çalışmam boyunca gösterdiği rehberlik, destek ve sabrı için çok teşekkür etmek isterim. Çalışmam süresince bana kapılarını açan, bana güvenerek hikayelerini benimle paylaşan katılımcılara; bu süreçte destekleri ve katkılarıyla her zaman yanımda olan kardeşim Abdulhamit Karabıçak'a, bu sürece değerli katkılarından dolayı Nazire Türkoğlu'na ve özellikle kızım Efnan Canlı başta olmak üzere kıymetli aileme sonsuz teşekkür ederim.

Hatice Canlı

2026

ÖZET

Çalışma, Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini yaşam pratiklerini ve entegrasyon sürecinde karşılaştıkları dini yorum farklılıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Entegrasyon süreci, bireylerin ve toplulukların yeni bir topluma, sosyal çevreye uyum sürecini ifade etmektedir. Araştırmada, savaş ve zorlu yaşam koşulları nedeniyle, yaşadıkları ülkeleri ter etmek zorunda kalan Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini yaşam pratiklerini göç süreci ve sonrasında yaşadıkları deneyimleri nitel araştırma yöntemi kullanarak incelenmiştir. Araştırma sürecinde, 11.04.2025-11.08.2025 tarihleri arasında 18 yaş üstü 40 katılımcıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırma dahilinde yapılan görüşmelerde araştırmacı tarafından hazırlanan sorular, katılımcılara yüz yüze yöneltilmiştir. Bulgular, göçmenlerin dini yaşam ritüellerinin entegrasyon sürecinde aktif bir rol üstlendiğini ortaya koymuştur. Dini kurum ve kuruluşların oluşturduğu sosyal destek ağlarının, dini içerikli etkinlik ve faaliyetlerin göçmen birey ve toplulukların toplumsal uyum süreçlerinde karşılaştıkları sorunları çözme konusunda yardımcı oldukları saptanmıştır. Bu çalışma, göçmenlerin dini yaşam pratiklerini ve entegrasyon sürecinde karşılaştıkları sorunları anlamaya çalışmakta olup, göçmen toplulukları yerel topluma entegre olamaya teşvik edici etkenlere de işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Entegrasyon, Toplumsal Uyum, Kültürel Uyum ve Din

ABSTRACT

This study aims to examine the religious practices of migrants and the confessional issues they encounter during the integration process. The integration process refers to the process of individuals and communities adapting to a new society and social environment. The study examined the religious practices of Syrian Muslim immigrants who were forced to leave their countries due to war and harsh living conditions, using qualitative research methods to examine their experiences during and after the migration process. The research is based on interviews conducted between April 11, 2025, and August 11, 2025, with 40 participants over the age of 18. During the interviews conducted as part of the research, questions prepared by the researcher were asked to the participants face-to-face. The findings reveal that migrants' religious life rituals play an active role in the integration process. It has been determined that the social support networks created by religious institutions and organizations, as well as religious events and activities, help migrant individuals and communities overcome the problems they encounter in their social adaptation processes. This study seeks to understand the religious practices of immigrants and the problems they encounter in the integration process, and also points to factors that encourage immigrant communities to integrate into the local community.

Keywords: Migration, Immigrant, Integration, Social Integration, Cultural Integration, and Religio

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı	3
B. Araştırmanın Literatürde Yeri ve Önemi	4
C. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	8

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: GÖÇ VE ENTEGRASYON

1.1. Göç Kavramı.....	9
1.1.1. Göçmen Kavramı	10
1.1.2. Nedenlerine ve Gerçekleşme Biçimlerine Göre Göç.....	11
1.2. Din Temelli Bir Yaklaşım Kapsamında Göçün Toplumsal Etkileri.....	15
1.3. İtme- Çekme Kuramı Çerçevesinde Göçe Neden Olan Faktörler	18
1.4. Entegrasyon	21
1.4.1. Göçmen Entegrasyonu	22
1.4.1.1. Göçmenlerin Entegrasyon Süreci ve Bu Süreçte Karşılaşılan Zorluklar	22
1.5. Din, Kültür ve Entegrasyon	24
1.5.1. Suriyeli Göçmenlerin Dini Hayatı	26

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Metodolojisi.....	27
2.2. Katılımcıların Genel Nitelikleri.....	29
2.3. Veri Toplama Araçları.....	32
2.4. Veri Toplama Aşaması.....	33
2.5. Veri Analizi.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. Göçmenlerin Göç ve Göç Sonrası Süreçleri.....	36
3.1.1. Türkiye'ye Yönelik Suriyeli Göçün Sebepleri.....	36
3.1.1.1. Can Güvenliği ve Güvenli Bölge Arayışı.....	38
3.1.1.2. Ulaşım Kolaylığı ve Coğrafi Yakınlık.....	39
3.1.1.3. Sosyal Bağlar ve Akrabalık İlişkileri.....	40
3.1.1.4. İki Ülke Arasında Dini ve Kültürel Yakınlık.....	41
3.1.1.5. Ekonomik Koşullar ve Geçim İmkânları.....	42
3.1.2. Göç Sonrası Entegrasyon Süreci.....	45
3.1.3. Suriyeli Göçmenlerin Uyum Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar.....	45
3.1.3.1. Dil Bariyeri /Toplumsal Ayrımcılık.....	45
3.1.4. Suriyeli Göçmenlerin Entegrasyon Sürecini Kolaylaştırıcı Etmenler.....	50
3.1.4.1. Dil Öğrenme Becerilerinin Gelişimi.....	52
3.1.4.2. Yerel Toplumun Katkıları Bağlamında Sosyal Destek ve Dayanışma.....	54
3.1.5. Bursa Mustafakemalpaşa ve Dini Hayat.....	57
3.1.5.1. İki Toplum Arasındaki Din Birlikteliğinin Göçmenlerin Entegrasyon Sürecine Katkısı.....	58

3.1.6. Göçmenlerin Entegrasyon Sürecinde Dini Kurumların Rolü: Camiler ve Kur'an Kursları	62
3.1.6.1. Camilerin Rolü	63
3.1.6.2. Kur'an Kurslarının Rolü.....	65
3.1.6.2. Entegrasyon Sürecine Dini Bayram ve Ritüellerin Etkisi	68
3.2. Suriyeli Göçmenlerin Aile İçi Din Eğitiminin Toplumsal Uyuma Etkisi	69
3.3. Sosyal Medya Bağlamında Dini Temsillerin Göçmen Entegrasyonuna Etkisi.....	72
3.1.1. Suriyeli Müslüman Göçmenlerin Dini ve Mezhepsel Kimliklerinin Entegrasyon Sürecindeki Rolü ve Önemi	75
BULGULAR VE TARTIŞMA	78
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	79
KAYNAKÇA	82
EK-1.....	90
EK-2.....	92

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Bilgiler	29
Tablo 2. Göçmenlerin Göç Sürecini Geçirme Durumları.....	45
Tablo 3. Katılımcıların Entegrasyonunu Kolaylaştıran Unsurlar	51
Tablo 4. Dil Kullanım Düzeyinin Entegrasyon Üzerindeki Etkisi	52

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Cinsiyet Dağılımı	31
Şekil 2. Yaş Dağılımı	31

KISALTMALAR LİSTESİ

vb. : ve benzeri

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

GİRİŞ

Göç, insanlığın var oluşundan bu yana süregelen bir olgudur. Günümüz dünyasında bu olgu; birey veya toplulukların maruz kaldıkları, sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlara bağlı olarak şekillenmektedir. Öyle ki tarih boyunca insanlar bireysel veya kitlesel bir biçimde, ekonomik, sosyal, siyasal, çevresel ve güvenlik sorunlarına bağlı olarak doğup büyüdükleri yerleri, alıştıkları sosyal yapıları terk ederek ve başka bir yere yerleşmek zorunda kalmışlardır.¹ Tarihi süreç içerisinde farklı koşullardan etkilenen, değişim ve dönüşüm gösteren dinamik bir kavram olan göç; insanlık tarihi boyunca neredeyse bütün coğrafyaların bazen gönüllü bazen de zorunlu olarak yaşadığı sosyolojik bir olay olarak tanımlanmaktadır² Yaşanan göç olayları, toplumsal uyum, barınma, bütünleşme, çatışma, eğitim, dini yaşamdaki zorluklar gibi birçok problemi beraberinde getiren zor bir dönem olmuştur.³ Bu zor süreçte, toplumsal uyumu kolaylaştıran etmenlerin başında göç edilen ülkelerdeki dil, din ve kültür benzerlikleri geldiği görülmektedir. Günümüzde küreselleşme, iletişim teknolojilerindeki gelişim, ulaşım imkanlarındaki kolaylık, dünyadaki göç olaylarının çeşitlenmesine, hızlanmasına ve artmasına imkân sağlamıştır.

Göç, yalnızca yaşanan bir insan hareketliliği ve mekân değişikliği değil, aynı zamanda bireylerin ve toplulukların sosyal, kültürel, ekonomik ve dini yaşam pratiklerini etkileyen çok boyutlu bir toplumsal dönüşüm sürecidir.⁴ Göç sürecini yaşayan bireyler veya topluluklar, yeni bir sosyalleşme sürecini de yaşamaktadırlar. Göç bireylerde dini inançların ve pratiklerin değişimine ve biçimlenmesine yol açabilmektedir. Yeni toplumlarında göçmenler, değişik kültürlerle ve dini inançlarla karşılaşmaktadırlar. Bu durum, göçmenlerin kendi dini pratiklerini sürdürebilmeleri ve dini kimliklerini koruyabilmeleri, yeni topluma uyum sağlayabilmeleri konusunda birçok süreci de beraberinde getirmektedir. Göç sonrasında göçmenlerin, mevcut dini ritüelleri ve uygulamaları yeni yerleşim alanlarındaki dini çevrelerle etkileşim sonucu değişime

¹ Handan Karakaya, “Türkiye’de Göç ve Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4/2 (2020), 96.

² Fatih Tuna, “Dış Politika ve Göç: Göç Olgusu ve Dış Politikaya Etkileri”, *Göç Dergisi* 9/3 (2022), 288.

³ Buket Akıncı vd., “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”, *Göç Araştırmaları Dergisi* 2 (2015), 61.

⁴ Stephen Castles vd., *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (New York: Guilford Press, 2014), 39.

ve yeniden yorumlanmaya neden olabilmektedir.⁵ Bu süreçte din, göçmenlerin toplumsal uyumlarını kolaylaştıran ve onlara manevi destek sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte dinin kolaylaştırıcı etkisine bağlı olarak göçmenlerin, maruz kaldıkları, toplumsal yabancılaşma ve dışlanma süreçlerine karşı dini inanç ve pratikleri vasıtasıyla hem psikolojik hem de sosyolojik bir direnç gösterdikleri görülmektedir.⁶

Göçmenlerin toplumsal ve kültürel uyum sürecini etkileyen faktörler toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu faktörler, göçmenlerin entegrasyon sürecine bireysel ve ayırıştırıcı bir nitelik kazandırmaktadır. Bu durum benzer göç deneyimleri yaşayan göçmenlerin, göç tecrübelerini yorumlamalarında, algılamalarında ve yaşadıkları deneyimlere karşı verdikleri tepkilerde farklılık göstermelerine sebep olmaktadır.⁷

Suriye’de 2011 yılında başlayan iç karışıklıklar ve savaş, kitlesel göç dalgalarının tetiklenmesine neden olmuştur. Suriye’de iç savaşın meydana getirdiği yıkımdan kaçan milyonlarca insan Türkiye’ye sığınmıştır. Bu süreçte Türkiye’nin uyguladığı “açık kapı politikası”⁸ politikası Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye girişlerini kolaylaştırmıştır. Gerçekleşen göç olaylarıyla beraber Suriyeli göçmenlere ev sahipliği yapmaya başlayan Türkiye, Suriye göçünü; sosyal uyum, ekonomi ve güvenlik politikaları düzleminde yönetilmesi gereken çok boyutlu bir süreç olarak deneyimlemektedir.⁹ Bu bağlamda, araştırmada; Suriyeli Müslüman göçmenlerin entegrasyon süreci ve bu süreçte dini pratiklerini uygulama alanları ve toplumsal uyum sürecinde dini kimliklerinin rolü incelenmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı; Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini yaşam pratiklerini ve dinin entegrasyon sürecine katkısını incelemek olmuştur. Göçmenlerin dini yaşam pratiklerinin önemi, bu konudaki tutumları ve uygulama alanlarında karşılaştıkları zorluklar bu çalışmanın odak noktasıdır. Dini bilgilere ulaşım konusunda karşılaştıkları iletişim zorlukları, dini eğitim kurumlarının erişebilirliği ve bu kurumların göçmenlere sundukları hizmetler gibi konular in-

⁵ İhsan Çapcıoğlu - Ramazan Çınar, “Dini-Sosyokültürel Yakınlığın Çatışma Dinamiklerine ve Toplumsal Uyum Sürecine Etkisi: Altındağ Olayları Örneği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (2024), 16.

⁶ Çapcıoğlu - Çınar, “Dini-Sosyokültürel Yakınlığın Çatışma Dinamiklerine ve Toplumsal Uyum Sürecine Etkisi”, 19.

⁷ Sezel Saygın - Derya Hasta, “Göç, Kültürleşme ve Uyum”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 10/3 (2018), 313.

⁸ Dicle Bayır - Fuat Aksu, “Açık Kapı Politikasından Güvenlik Tehdidine Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar Olgusu”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 8/2 (2020), 330.

⁹ Metin Fırat Aksoy, “Türkiye Üzerinde Suriyeli Göçmen İlişkisi”, *Telakki Sosyal Bilimler Dergisi* 4/6 (2025), 176.

celenerek analiz edilmiştir. Göçmenlerin dini yaşam pratiklerini uygulama evresinde, kendi kültürel kimliklerini koruma ve yeni topluma uyum sağlama arasında denge kurmalarını yaşamlarını kolaylaştıran bir etken olarak görülmektedir. Göçmenlerin dini yaşam pratiklerini uygulama alanları oluşturmaları hem kendi toplumlarıyla bağlarını sürdürmelerine hem de yeni toplumun dinamiklerini anlamaları açısından yardımcı olmaktadır.

Göçmenlerin Türkiye'ye göç sürecinin hangi koşullarda gerçekleştiği ve göç sonrasında sosyal hayatlarını nasıl oluşturdukları, göç olgusunu nasıl algıladıkları, bu süreçte yaşadıkları dini sorunlar ve bu sorunlara karşı nasıl çözüm buldukları, yaşadıkları sosyal değişim ve bu değişimden ne ölçüde etkilendikleri bu çalışmanın daha özelden amacını oluşturmaktadır.

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Toplumların içerisinde bulunduğu koşullar, kültürlerin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Toplumsal değerler ve inanç sistemi bir toplumdaki kültürel yapının belirleyicisi olmaktadır. Toplumların kültürel dokuları, farklı toplumlarla etkileşim¹⁰ kurduğu zaman değişim ve dönüşüme uğrayabilmektedir. Bu bağlamda göç olayları, farklı etnik kökene sahip toplumların etkileşimini, bir arada yaşama kültürünü gerektirmektedir. Nitekim insanlık tarihiyle başlayan göç olayları, kültürler ve toplumlar arası etkileşim ve uyum süreçlerini ve bu süreçlerde gösterilen çabaları da beraberinde getirmektedir.¹¹

Türkiye son yıllarda sınır komşu olan ülkelerde yaşanan savaşlar sebebiyle yoğun bir şekilde göç almaya başlamıştır.¹² Yaşanan bu göç olaylarıyla beraber çeşitli etnik grupların ülkemize girmesi, toplumda dini ve kültürel etkileşimi kaçınılmaz kılmıştır. Özellikle son zamanlarda, Türkiye'de göçmen sayısında giderek artış olması, yerli toplum ve göçmen bireyler arasında toplumsal uyum ve entegrasyon süreçlerinin başlamasına neden olmuştur.

Çalışma, Suriye'den savaş ve iç çatışmalar nedeniyle zorunlu olarak ülkelerini terk ederek Türkiye Bursa ili Mustafakemalpaşa ilçesine göç eden, Sünni Suriyeli göçmenlerin, göç süreci ve sonrasında, dini-mezhepsel pratiklerini ve dini pratiklerinin sosyal uyum süreçlerine etkisini konu edinmektedir. Mustafakemalpaşa ilçe merkezinde yaşayan Suriyeli göçmenler arasından 18 yaş ve üstü 40 Suriyeli Müslüman göçmen birey ile görüşmeler yapılmıştır. Bu

¹⁰ Kürşat Kan - Merve Kanmaz, "Küreselleşmenin Kültürel Boyutu ve Göçün Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 47 (2022), 60.

¹¹ Akif Sözer, "Göç, Toplumsal Uyum ve Aidiyet", *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 14/28 (2019), 28.

¹² Gonca Çetinkaya Eroğlu - Nehir Varol, "Türkiye'deki Suriyeli Göçmen Nüfus İçin Yaşam Alanı Seçimi", *Afet ve Risk Dergisi* 4/2 (2021), 323.

görüşmeler dahilinde, göçmenlerin göç öncesi dini yaşantılarının nasıl olduğu, göç sürecinde dini görevlerini nasıl yerine getirdikleri incelenmiştir. Göçmenlerin, göç sonrası dini-mezhepsel pratiklerinde değişimler olup olmadığı, olduyorsa bu değişimlerin neler olduğu ele alınmıştır. Bu doğrultuda göçmenlerin, yaşam alanı oluşturdukları ev sahibi toplumla entegrasyon süreçleri ve bu süreçte dini pratiklerini uygularken zorluklarla karşılaşmış ve karşılaşmadıkları veriler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; Bursa ili Mustafakemalpaşa ilçe merkezinde yaşayan Sünni Suriyeli göçmenlerin entegrasyon sürecinde sosyal hayatlarında dini pratiklerini uygulamada karşılaşılabilecekleri durumları, toplumsal uyum çerçevesinde anlamaya çalışmaktır.

Çalışmada, Mustafakemalpaşa ilçesinin, sosyal, kültürel dini yapısı ile ekonomik özellikleri; göçmen bireylerin bu ilçeyi tercih etme nedenlerini daha iyi anlayabilmek amacıyla ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu doğrultuda, Suriyeli göçmenler bağlamında, sosyal uyum, toplumsal bütünleşme kavramları ele alınarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacına yönelik olarak araştırma süreci boyunca; göçmenlerin yaşadığı yeni toplum içerisinde, dini yaşamlarını uygularken kıyafet vb. konularda karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklar karşısında gösterdikleri tutumlar ve davranış modelleri konuları araştırılmak istenmiştir.

Mustafakemalpaşa ilçesinde yaşayan göçmenlerin, göç sürecini hangi koşullarda gerçekleştirdikleri, göç sonrası sosyal hayatlarını nasıl oluşturdukları, göç olgusunu nasıl algıladıkları, yaşadıkları sosyal değişim ve bu değişimin sosyal hayatları üzerinde oluşturduğu etkilerin neler olduğu, bu çalışmanın daha özelden amacını oluşturmaktadır.

B. Araştırmanın Literatürde Yeri ve Önemi

Göç farklı koşullardan etkilenen, değişim ve dönüşüm gösteren dinamik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz dünyasında son yıllarda siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda yaşanan gelişmeler göç olaylarının nicelik ve nitelik bakımından artmasına neden olmaktadır. Göç sürecinde ve göç sonrasında uyum, bütünleşme ve çatışma gibi birçok sosyal süreç karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla göç; sosyal uyum, barınma, eğitim, dini yaşamdaki zorluklar gibi birçok problemi beraberinde getiren zorlu bir süreçtir. Bu zorlu süreçte, göçmenlerin yaşadıkları, uyum problemleri, ayrımcılık ve dışlanma gibi göçmenlerin toplumda yaşam kalitesini düşüren sosyal sorunların derinlemesine incelenmesi ve bu alanda yapılan çalışmaların literatüre katkı sağlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte göç ve din,

göçmen entegrasyonunu kolaylaştıran; din ve kültür¹³ benzerlikleri üzerine yapılacak olan çalışmalar, akademik anlamda değer taşıdığı gibi aynı zamanda toplumsal uyum açısından da büyük bir değer taşımaktadır. Bu alanda yapılan birçok çalışma mevcuttur.

Adıgüzel (2024) tarafından kaleme alınan “Göç Sosyolojisi” adlı çalışmada yazar, göç, göçmen ve mülteci kavramı detaylı olarak ele almıştır. Göçün sosyolojik boyutu ve göç kuramlarını hakkında bilgi veren yazarın kitabında, göç sürecini etkileyen temel faktörlerin itme ve çekme faktörleri olarak iki kısımda incelemiştir. Kitapta, göçmenlerin sosyal uyum sorunları, sosyal bütünleşme ve göç politikaları ve göçmenlerin sosyalleşmesi gibi konular ele alınmaktadır. Göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini inceleyen yazar, her bir göçmenin ister gönüllü ister zorunlu olsun göç ettiği ülkenin norm ve değerler sisteminin bir parçası haline geldiğini aktarmaktadır. Dolayısıyla bireyin içine dâhil olduğu toplumun sosyal ve kültürel alışkanlıklarını benimsemesi, o topluma uyum sağlaması bu noktada önem arz etmektedir.¹⁴

Yalçın, (2004) günümüz dünyasında göç sebepleri üzerine yaptığı “Göç Sosyolojisi” isimli çalışmasında, küreselleşme, bölgesel çatışmalar, yoksulluk, işsizlik, teknolojiye kolayca ulaşım ve iletişim imkanlarına bağlı unsurların öncelikli olduğu belirtilmiştir. Bu faktörlere bağlı olarak her geçen gün farklı ülkelere ve ülkemize göç eden göçmenlerin sayısında artış olduğu gözlemlenmiştir.¹⁵ Dünyada ve ülkemizde göç olayı toplumun tüm alanlarına etki etmektedir ve yapısal entegrasyon aracılığı ile göçmenler, toplumsal yapının birer parçası haline gelmektedir. Farklı toplumlardan ülkemize yapılan göçlerle toplumsal alanda birçok ortak özellik bulunmaktadır. Dini alan ise bu özelliklerin başında gelmektedir. Çünkü din, entegrasyon sürecinin tüm aşamalarında kalıcı bir rol üstlenmektedir. Bu durum, birey toplum ilişkisinde, değer ve geleneklerde kültürel etkileşim ve entegrasyon sürecinde dinin öncelikli bir yer aldığını göstermektedir. Bu bağlamda göçmenler üzerinden din ve entegrasyon çerçevesinde yapılan birçok araştırmada, dinin sosyal kabul noktasında önemli bir rolünün olduğu görülmektedir.¹⁶

Göç Araştırmaları Vakfı, “*Türkiye Göç ve İnsan Hareketlilikleri Yıllığı 2023*” Ali Zafer Sağıroğlu, Ramazan Ünsal ve Furkan Özenci tarafından hazırlanan bu eser, Türkiye’deki güncel göç hareketlerini 2023 itibariyle güncel veriler ve politik analizler çerçevesinde ele alan,

¹³ Aslı Coşkun - Hamza Ateş, “Türkiye’de Göçmen Entegrasyonu: Zorlaştırıcılar, Kolaylaştırıcılar ve Öneriler”, *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty* 10/2 (2023), 1338.

¹⁴ Yusuf Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2024), 37-38.

¹⁵ Cemal Yalçın, *Göç sosyolojisi* (Ankara: Anı, 2004), 26.

¹⁶ Nebile Özmen, Danimarka Türk Toplumunun Sosyal Entegrasyonu ve Din. (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010), 236.

göçlerin sosyo-ekonomik ve uyum süreçlerine etkilerini inceleyen kapsamlı bir yıllık çalışmasıdır. Göç alanındaki çalışmalara; bütüncül ve güncel bilgi¹⁷ kaynağı sunduğu için, literatüre katkı sağlaması açısından önemli bir eserdir.

Editörlüğü Kirman ve Dölek, (2020) tarafından yapılan, ‘Göç ve Din’ üzerine çalışmada, göçmenlerin toplumsal uyum sürecinde dini yaşamlarında karşılaştıkları problemleri ve bu problemlerin onların sosyalleşmelerini nasıl etkilediğini anlamaya çalışılmaktadır.¹⁸ Bu kitapta, göçmenlerin sosyalleşme ve topluma uyumunu kolaylaştıran din, kültür ve değer yargılarındaki benzerlikler ve bireylerin göç kararlarını etkileyen fırsat ve sınırlılıklar ortaya çıkarılmaktadır.¹⁹ Nitekim özünde yaşam kaygısı yatan göç olgusunun, birçok nedene bağlı olarak ortaya çıktığı artık bilinmektedir. Bu bağlamda din göçmenlerin hayatında bireysel ve toplumsal olarak önemli bir role sahiptir. Mehmet Ali Kirman ‘Göç Çalışmalarında Yöntem ve Din’ başlığı adı altında göç üzerine yapılan çalışmaların genellikle metodolojik bir yaklaşımla ortaya konulmakta olduğunun ve bu alanda yapılan çalışmalarda din olgusuna bir unsur veya değişken olarak önem verilmediğinin altını çizmektedir.

“Türkiye’deki Suriyeliler: Entegrasyon Mümkün mü?”(2020) Hasan Şen tarafından kaleme alınan ve Suriyeli göçmenlerin uyum sürecini İstanbul örneği üzerinden inceleyen bu çalışma; Suriyeli göçmenlerin entegrasyon sürecinde İslam dininin, sosyal uyum açısından olumlu bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Göç kavramını göç teorilerini ele alan kitapta; Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin toplumsal entegrasyonu incelenmekte ve entegrasyon politikaları değerlendirilmektedir.²⁰ Bir diğer çalışma da Abdulvahap Taştan tarafından ‘Değişim Sürecinde Göç ve Din’ adlı 1993 yılında doktora tezi olarak hazırlanan, 1996 yılında kitap olarak basılan eserdir. Göç ve din bağlamında yapılan çalışmalardan biri olarak literatürde yerini almıştır. Çalışmada yurtdışına yapılan göçler ve yurtdışına giden işçilerin dini ve kültürel kimliklerinin göç sürecindeki dönüşümü, göçün dini yaşantı ve aidiyet duygusu üzerindeki etkileri sosyo-kültürel açıdan incelenmiş ve göçmenlerin dini yaşantılarına dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte çalışmada, dinin bir inanç sistemi olmasının yanında yabancılaşmaya karşı sos-

¹⁷ Ali Sağıroğlu vd., *Türkiye Göç ve İnsan Hareketlilikleri Yıllığı 2023* (Ankara: GAV Perspektif, 2025), 7-14.

¹⁸ Mehmet Ali Kirman, “Göç Araştırmaları ve İdeolojik Yönelim”, *Göç ve Din: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*, ed. Mehmet Ali Kirman, İlbey Dölek (Ankara: Astana Yayınları, 2021), 206.

¹⁹ Mehmet Ali Kirman, İlbey Dölek, “Göç Araştırmaları ve İdeolojik Yönelim”, 30-32.

²⁰ Hasan Şen, *Türkiye’deki Suriyeliler: Entegrasyon Mümkün mü?* (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2020), 61-100.

yal bir kalkan olduğu vurgusu yapılmaktadır.²¹

B. Berat Özipek ve Faik Tanrıkulu (2021) tarafından kaleme alınan ‘Geçmişten Günümüze Suriyeli Sığınmacılar’ isimli eser; sığınmacılara yönelik kamusal söylemleri ele almaktadır. Bu alanda oluşan yanlış bilgi ve yargıları ortaya koyarak, sığınmacı konusunda daha olumlu adalet ve barış temelli bir bakış açısının²² gelişmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Sığınmacılara yönelik kamusal söylemlerin, alanla ilgili yanlış bilgi ve yargıların olumlu ve adalet, barış temelli bir bakış açısının yaygınlaşmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. ‘‘Suriyeliler Her Yerde!’’ ‘Yerliler ve Göçmenler’ isimli Bayram Koca ve Duygu Altınoluk (2022) tarafından derlenen bu eserde, Suriyeli göçmenler hakkında doğru bilinen yanlışlara yer verilerek, göçmenler ve yerliler arasındaki etkileşime ve karşılaşmalara yer verilmektedir²³. ‘‘Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma ve Benzeşme: Gaziantep Örneği’’ Erol Ertan tarafından hazırlanan bu eserde, Suriyelilerin dini hayatları ile Türkiye’ye göçtükten sonraki din ve dindarlık algıları arasındaki farklılıklar benzerlikler uyum süreçleri hakkında karşılaştırılmalar ve sorgulamalar yapılmıştır. Dini yaşamdaki benzerlik faktörü, genel anlamda göçmenlerin topluma uyumunu ve sosyalleşmelerini kolaylaştırıcı bir etkidir. Ancak dini pratikleri uygulama ve kamusal alanda görünür olma noktasında birçok problemin yaşandığı ön görülebilir bir durumdur.

Bu alanda yapılan bir diğer çalışmada; Mahmut Kaya (2023) tarafından yazılan ‘‘GÖÇ Dini Ağlar ve Entegrasyon’’ eserde, göçmenlerin ev sahibi toplumla bütünleşme süreçlerinde, dini aidiyetlerin ve inanç temelli sosyal ağların rolü ele alınmaktadır. Göçmen entegrasyonu üzerindeki dini yapıların ve cemaatlerin etkisini de ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, göç ve entegrasyon literatüründe dinî ağların işlevselliğine dikkat çekerek, entegrasyonun çok katmanlı yapısının anlaşılmasına kuramsal katkı sağlamaktadır.²⁴

Yapılan çalışmalarda, göç ve din ilişkisi, kimlik, aidiyet ve toplumsal uyum çerçevesinde ele alınmıştır. Mevcut çalışmaların büyük bir kısmında göçmen kimliğini koruma ve ev sahibi toplumla kurulan etkileşime odaklanılmıştır. Bu bağlamda, göçmenlerin dini pratikleri-

²¹ Vahap Taştan, *Değişim sürecinde kimlik ve din: Kayseri’den yurtdışına işçi göçü olayının kültürel boyutu* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1996), 15-30.

²² B. Berat Özipek - Faik Tanrıkulu, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Algular, Olgular ve Gerçekler* (Nobel Bilimsel, 2021), 21-25.

²³ Bayram Koca, *Suriyeliler Her Yerde! Yerliler ve Göçmenler*, ed. Duygu Altınoluk (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022).

²⁴ Mahmut Kaya, *Göç Dini Ağlar ve Entegrasyon* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2022), 57-60.

nin entegrasyon sürecine etkisi üzerinde, yerel bağlamda saha çalışmalarına dayalı incelemelerin sınırlı olduğu görülmüştür.

Son zamanlarda dünyada yaşanan olaylar ve gelişmeler sonucunda göç olayları her geçen gün artarak devam etmekte ve toplumlar arası sosyo-kültürel etkileşimin oluşumuna neden olmaktadır. Bu durum, toplumsal yapı, inanç sistemleri ve kimlik oluşumlarında meydana gelen değişim ve dönüşümleri incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın, göç sonrası toplumsal yapı, inanç ve kimlik alanlarındaki değişim ve dönüşümleri incelemesi araştırmanın önemini artırmaktadır. Araştırmada göçmenlerin dini pratiklerinin uygulama alanlarına vurgu yapılarak, dini yaşantıların göç süreci ve sonrasında kamusal alanda birey bağlamında uygulanabilirliğinin önemli bir fikir olduğunun altı çizilmektedir.

C. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kavramsal çerçevesi, veri kaynağı olarak konumuzla ilgili kaleme alınmış kitap, makale, dergi, doktora tezi, yüksek lisans tezi, internet veri tabanı yazılı bilgi kaynakları ile sınırlıdır. Sahada yapılan araştırma, sosyolojik gözlem ve mülakat teknikleriyle gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasına dayalı bu çalışma, Bursa ilinin Mustafakemalpaşa ilçe merkezi ve merkeze bağlı; Yalıntaş, Lalaşahin, Vıraca, Selimiye, Fevzidede, Çırpan, Şevketiye mahallelerinde ikamet eden 18 yaş ve üstü 40 Müslüman Suriyeli göçmenlerle yapılan yüz yüze mülakat uygulamasıyla sınırlandırılmıştır. Çalışma, Mustafakemalpaşa İlçe Kaymakamlığından izin alınmış mahallelerde yapılmış olup, araştırma esnasında, gözlem, yarı yapılandırılmış görüşme, söylem ve metin analizi gibi veri toplama metotları kullanılmıştır. Bu metotlar çerçevesinde yapılan çalışmanın kapsamını, Suriyeli Müslüman göçmenlerin, göç sürecinde ve göç sonrası süreçte, toplumsal hayatta dini-mezhepsel inanç ve pratiklerini yerine getirme sürecinde karşılaştıkları güçlükler oluşturmaktadır. Ayrıca Suriyeli göçmenlerin entegrasyon sürecinde dini yaşantılarında ve dini pratiklerini uygulamalarında değişimlerin olup olmadığı konusu da araştırmanın dahilinde incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: GÖÇ VE ENTEGRASYON

1.1. Göç Kavramı

Göç, insanlık tarihiyle başlayan, her zaman insanlığın merkezinde yer alan, dinamik ve süreklilik gösteren, toplumsal alanda kültürel, siyasi ve ekonomik etkiler doğuran, toplumsal yaşamın tüm katmanlarını etkileyen küresel, çok boyutlu toplumsal bir olgudur.²⁵ En genel anlamıyla göç kavramı; bireylerin veya toplulukların, sosyal, siyasi, ekonomik ve doğal nedenlere bağlı olarak bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme eylemi olarak tanımlanmaktadır.²⁶

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli sebeplere bağlı olarak meydana gelen göç olayları hem dönemsel hem de bölgesel boyutlarıyla karmaşık bir yapı olarak şekillenmiştir. Aynı zamanda, toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerle sürekli etkileşim hâlinde değişim göstermiştir. Öyle ki, tarihsel, toplumsal ve mekânsal koşullara bağlı olarak her dönemde farklı şekillerde tezahür etmiştir. Nitekim göç olayları yaşanan zamanın ihtiyaçları ve koşulları doğrultusunda biçim ve içerik değiştirerek dönemsel farklılıklar göstermiştir.²⁷ Bu farklılıklar; savaş, ekonomik kriz, çevresel faktörler gibi göçün nedenlerinde, geçici ve kalıcı gibi yön ve süresinde ve de sosyal uyum, dışlanma ve kimlik dönüşümü gibi göçün toplumsal sonuçlarında tezahür etmiştir.²⁸ Bu süreçte oluşan farklılıklar ve sonuçlar, göç eden bireyleri, toplulukları ve göç edilen toplumlara; ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kapsamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu etki göç alan bölgelerde olduğu gibi göç veren bölgelerde de görülmektedir.²⁹ Nitekim göç olgusu, toplumsal yapıların ekonomik, siyasal ve kültürel yapılarında dönüşümlere yol açmaktadır.³⁰ Bu durum göç alan toplumlarda ortaya çıktığı gibi, göç veren toplumlarda da eş zamanlı olarak kendini göstermektedir. Zira göç, sadece göç eden birey ve toplulukları değil, aynı zamanda

²⁵ Yüksel Koçak - Elvan Terzi, “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 3/3 (2012), 164.

²⁶ İnan Özer, *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme* (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2004), 7.

²⁷ Enver Günay vd., “Dünyada ve Türkiye’de Göç Yönetimi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7/2 (2017), 38-39.

²⁸ Cemal Yalçın (2004). *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık, Ankara, s.12-13

²⁹ Baritçi, F. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türk Toplumuna Uyum Süreci Üzerine Bir Araştırma. Aksaray Üniversitesi, Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (17), 227-245

³⁰ İnan Özer, *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, 11.

göç alan toplumları da kapsayan yeni bir toplumsal ilişki modelinin ortaya çıkmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, toplumların sosyal ve kültürel yapısını, kültürel zenginleşme ve çeşitliliğin artması bağlamında önemli ölçüde etkilerken toplumsal uyum sorunlarını, sosyal ağların yeniden yapılanması gibi konuları da beraberinde getirmektedir³¹.

Günümüz küreselleşme evresinde, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişimi, kitle iletişim ağlarına erişimin kolaylaşması, ulaşım alanındaki kolaylıkların ve imkanların artması, ekonomi alanındaki gelişmeler göstermektedir ki göç olaylarını sadece özelde değil, bununla birlikte sistematik bir olgu olarak da ön plana çıkarmaktadır.³² Özellikle 21. yüzyılda dünya genelinde bölgesel çatışmalar, yoksulluk ve işsizlik gibi sebepler gün geçtikçe zorunlu göç olaylarının hızlanmasına ve göçmenlerin sayılarının artmasına neden olmaktadır. Göç olaylarının artış göstermesi, göç alan bölgelerdeki nüfusun yeniden şekillenmesine ve toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamikleri önemli ölçüde değişmesine neden olmaktadır.³³ Bu değişimlere bağlı olarak göç alan yerlerdeki iş gücünde artış, toplumsal yapıda gençleşme, ekonomide büyüme, kültürel çeşitlenme vb. etkenler olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Göç veren bölgelerde ise nüfusun azalmasına, iş gücü kaybına ve toplumsal yapının zayıflaması gibi birçok olumsuz duruma neden olmaktadır.³⁴

1.1.1. Göçmen Kavramı

Göçmen kavramının bütün boyutlarını kapsayan tanımını yapmak zordur. En genel anlamıyla göçmen, yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla kendi iradesiyle bulunduğu yerden başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişi olarak anlaşılmaktadır. Bu kavram savaş doğal afetler, ekonomik güçlükler, siyasi baskılar gibi çeşitli nedenlerle yerlerinden göç etmek zorunda kalan insanlarla doğrudan ilişkili ve geniş bir insan kitlesini kapsadığı için oldukça karmaşık bir kavramdır.³⁵ Göçmen kavramını Birleşmiş Milletler ; göç eyleminin nedenleri ve statüsü ne olursa olsun başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden ve yabancı bir ülkede bir yıldan uzun süre ikamet eden birey şeklinde tanımlamaktadır.³⁶ Göçmenlerin sayılarını ve yurtdışında

³¹ Tuomas Martikainen - Nebile Özmen, "Din, Göçmenler ve Entegrasyon", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 38/1 (2010), 14.

³² Muzaffer Binay, "Küresel Göç Krizleri ve Uluslararası Göçlerin Geleceğine İlişkin Bir Değerlendirme", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 12/2 (2022), 94.

³³ Şimşek, Göç Sosyolojisi: Farklı Boyutlarıyla Göç,87.

³⁴ Douglas S. Massey vd., "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", *Population and Development Review* 19/3 (1993), 433.

³⁵ Zeynep Sağır, Kültürel Uyum Ruh Sağlığı ve Din (İstanbul: Dem Yayınları, 2024).39-41

³⁶ Richard Perruchoud vd. (ed.), Göç Terimleri Sözlüğü (Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü,2009),37

kalma sürelerini belirlemek oldukça zor bir süreç olduğu için, kişilerin ne zaman göçmen olarak kabul edildiğini belirlemek ve hangi tarihte göçmen statüsünden çıkarıldığını bilmek oldukça önem taşımaktadır. Örneğin, bir kişi, göç ettiği ülkede vatandaşlık hakkı kazansa “göçmen” statüsünden çıkmış sayılabilir, ancak temel anlamda sosyolojik açıdan göçmen olarak değerlendirilmeye devam edilir. Küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak ulusötesi ağların üyeleri olarak tanımlanan yeni özelliklere sahip göçmen tiplerinin ortaya çıkması, göçmen kavramının tanımını eskisinden daha karmaşık hale getirmiştir.³⁷ Bu süreçte göçmenler kendi kültürel ve dini kimlikleriyle göç ederek yerleştikleri toplumların dinamikleriyle entegre olma noktasında farklı zorluklarla karşılaşmaları kaçınılmazdır. Bu bağlamda da dini yaşam pratiklerinin uygulanabilirliğinin sürekliliği gibi konular göçmenlerin entegrasyon sürecinin önemli bir bölümünü kapsamaktadır.³⁸

1.1.2. Nedenlerine ve Gerçekleşme Biçimlerine Göre Göç

Göç çeşitleri; göç sürecinin yapısını, işleyişini ve dinamiklerini anlayabilmek amacıyla, göçün mesafesi, süresi ve gönüllülük derecesi gibi çeşitli ölçütler temel alınarak tasnif edilmektedir. Bireylerin, ailelerin ve toplulukların herhangi bir zorlayıcı unsur olmadan kendi istek ve iradeleriyle gerçekleştirdikleri yer değiştirme olayları ”gönüllü göç” kapsamında değerlendirilmektedir.³⁹ Daha iyi ekonomik imkanlara ulaşma, nitelikli eğitim olanaklarından yararlanma ve aile birleşimini sağlama gibi kişisel istek ve motivasyonlara bağlı olarak gerçekleştirilen gönüllü göçler; ülke içinde yapılan iç göçü kapsadığı gibi, uluslararası düzeyde gerçekleşen dış göçü de kapsamaktadır.⁴⁰ Gönüllü göç kapsamında gerçekleşen insan hareketlilikleri ülkeler arası etkileşimi artırmaktadır. Bununla birlikte göç eden bireylerin yeni topluluklarla kaynaşmalarına ve kültürel etkileşim sağlamalarına neden olmaktadır. Bu noktada gönüllü göç; bireylerin kişisel gelişimlerini sağlamaları ve yenilikçi sosyal dinamikler oluşturmaları noktasında fırsatlar sunmaktadır.⁴¹ Öyle ki, bu tür göç hareketleri gönüllü, planlı ve düzenli bir süreç dahilinde gerçekleştiği için, göçmenlerin yerleşme ve toplumsal uyum süreçleri kamu politikaları

³⁷ Khalid Koser, *International Migration: A Very Short Introduction* (Oxford, United Press, 2016), 16.

³⁸ Selda Geyik Yıldırım - Müberra Dinler, “Suriyeli Kent Mültecilerinin Sosyal Entegrasyonu Üzerine Nitel Bir Çalışma”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/23 (2021), 25.

³⁹ Yalçın, *Göç sosyolojisi*, 211-212.

⁴⁰ Fatih Çelik, “İç Göçler: Teorik Bir Analiz”, (2005), 174.

⁴¹ Erdi Aksakal - Cengiz Kılıç, *Göç ve Göçmen Sorunsalı - Üniversite Öğrencilerinde Düzensiz Göç Algısı* (Efe Akademi Yayınları, 2021).

ve kurumsal düzenlemeler aracılığı ile desteklenebilmektedir.⁴²

Dünyada yaşanan iç karışıklıklar, siyasi baskı ve çevresel felaketler, insan hakları ihlalleri vb. sebepler nedeniyle bireyler ve topluluklar, kendi iradeleri dışında zorlayıcı faktörlerin etkisiyle göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum, zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır. İktidar, yönetim ve güç ilişkilerinin sebep olduğu savaşlar, iç çatışmalar siyasi baskılar ve insan hakları ihlalleri birey ya da toplulukların yaşadıkları ülkelerden ayrılmalarına, güvenli bir yaşam alanı arayışı içine girmelerine ve güvenli olduğunu düşündükleri ülkelere sığınmalarına sebep olmaktadır. Böylece kitlesel göç dalgaları oluşmaktadır. Bunun yanı sıra ülkeler arası politik çekişmeler, sınır ötesi anlaşmazlıklar, ekonomik yaptırımlar ve de sınır kontrolleri de insanları göçe zorlayan politik nedenler arasında yer almaktadır.⁴³ Bunun içindir ki politik nedenler, göç sebeplerini anlama konusunda temel bir bileşen olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreç hem uluslararası ilişkiler bağlamında göç stratejilerine yön vermekte hem de bireysel yaşam bağlamında göçmenlerin hayatlarında derin etkiler bırakmaktadır. Günümüzde küresel göç dinamiklerini belirleyen en önemli unsurların başında; bireylerin güvenlik ihtiyaçları, insan hakları ihlalleri ve ekonomik fırsatlara erişim gelmektedir.⁴⁴ Genellikle toplumu olumsuz yönde etkileyen sosyal ve politik nedenler zorunlu göç eylemlerinin meydana gelmesine neden olmaktadır.⁴⁵ Özellikle siyasi baskılar, savaşlar, bireylerin can güvenliğini tehdit eden unsurlar, sağlık, eğitim ve gıda erişiminin yetersizliği, salgın hastalıklar ve insan hakları ihlalleri zorunlu göç hareketlerinin ana nedenleri arasında sayılmaktadır.⁴⁶ Uluslararası düzeyde; sosyal, ekonomik ve politik gibi nedenler doğrultusunda meydana gelen zorunlu göç sonucunda göçmenler, yeni yerleşim alanı oluşturdukları ülkelerde toplumsal yapıyı etkileyerek, sosyal ve kültürel açıdan yeni dinamikler oluşturmaktadırlar.⁴⁷ Zorunlu göçün en belirgin örneklerini kendi ülkelerindeki savaş ve şiddet nedeniyle, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan mülteciler ve sığınma-

⁴² Arif Korkmaz, *Göç ve Din* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 31.

⁴³ Gökhan Adıgüzel, “Avrupa’daki Göç Politikalarının Tarihsel Süreçteki Dönüşümü Çerçevesinde Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Geri Kabul Anlaşması’nın Konumu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 56 (2025), 1-18.

⁴⁴ Şeyma Ayyıldız, “Zorunlu Göçü Anlamak: Teorik Bir Sentez Geliştirmenin Önemi”, *Göç Dergisi* 10/2 (2023), 168.

⁴⁵ Erdi Demir, “Göç Sosyolojisi: Göç, Göç Çeşitleri, Sebepler ve Etkiler”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 10/2 (2025), 479.

⁴⁶ Abdullah Demir, “Imigrația și procesele de integrare sistemică și socială”, *The National University of Political Studies and Public Administration*, (2017), 60.

⁴⁷ Murat Sezik, “Yurt Dışı Zorunlu Göçlerin Türkiye Kentleri Üzerindeki Etkileri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7/2 (2017), 144.

cılar oluşturmaktadır. Bu kişilere uluslararası hukuka göre sığınma hakkı tanınmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), bu konuda dünya genelinde mültecilerin korunması ve onlara destek sağlanması amacıyla faaliyet göstermektedir. Buna bağlı olarak zorunlu göç; göçmenlerin yaşam koşullarını, sağlık hizmetlerine erişim düzeyini eğitim fırsatları ve entegrasyon süreçlerini derinlemesine etkilemektedir. Bu bağlamda sosyal uyum politikalarının geliştirilmesinin göçmenlerin entegrasyonunu kolaylaştırması açısından büyük bir öneme sahip olduğu görülmüştür. Bu süreçte, göçmenlerin yaşadıkları coğrafyalarda karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmeleri için toplumsal düzeyde sürdürülebilir çözümler geliştirmek ortak bir sorumluluktur.⁴⁸ İnsanın var oluşundan bu yana doğa ile sürekli etkileşim halinde olan bir hayat sürdürmektedir. Bundan dolayı doğada meydana gelen, kuraklık, sel, depremler, volkanik püskürtmeler, iklim değişiklikleri enerji tükenmesi gibi zorluklar çoğu zaman insanlık için kalıcı göç hareketlerine yol açmaktadır.⁴⁹ Dolayısıyla çevresel faktörler göç olgusunun önemli bir boyutunu oluşturmakta ve bireylerin ve toplulukların yer değiştirmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda iklim değişikliği, doğal afetler, ekolojik dengenin bozulması gibi faktörler insanların yaşam alanlarını tehdit eden unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Çünkü iklim değişikliği çerçevesinde sıcakların artması yağış düzeninde değişiklikler ve tarım alanındaki olumsuzluklar nedeniyle yaşam koşulları sürdürülemez hale gelmektedir. Bunun için insanlar zorunlu olarak göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu süreç uzun vadede ekonomik kayıplara yol açtığı gibi sosyal dokudaki bozulmalar da neden olmaktadır.⁵⁰

Bireylerin veya toplulukların belirli bir coğrafi bölgeden başka bir yerleşim yerine hareket etme şartları ve koşullarındaki farklılıklar göç türlerini oluşturmaktadır. Coğrafi ve mekânsal ölçütlere göre sınıflandırma kapsamında incelenen göç çeşitleri; iç ve dış göçler olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır.⁵¹ Bir ülke veya bölge sınırları içindeki bireylerin ya da insan topluluklarının, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel faktörlerin etkisiyle yer değiştirme⁵² olayına iç göç denilmektedir. İç göç, sanayileşme ve şehirleşmenin sonucu genellikle ekonomik sebeplere bağlı olarak kırsal alanlardan kent merkezlerine doğru oluşmaktadır. Bireyler daha iyi yaşam koşullarına ve iş fırsatlarına ulaşmak için iç göç eğiliminde bulunmakta-

⁴⁸ Demir, “Göç Sosyolojisi: Göç, Göç Çeşitleri, Sebepler ve Etkiler”, 479.

⁴⁹ Muhammed Zeynel Öztürk vd., “Köppen-Geiger İklim Sınıflandırmasına Göre Türkiye’nin İklim Tipleri”, *Journal of Geography* 35 (2017), 5-6.

⁵⁰ Nazan An vd., “İklim Değişikliğine Bağlı Çevresel Bozulmanın Göç Kararına Etkisi: Genel Bir Bakış”, *Ege Coğrafya Dergisi* 30/2 (2021), 393.

⁵¹ Hacı Kurt, “Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri”, *Yönetim Bilimleri Dergisi* 4/1 (2006), 150.

⁵² Korkmaz, *Göç ve Din*, 29.

dırlar.⁵³ Özellikle Türkiye’de 20. Yüzyılın ortalarından itibaren Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden Batı ve Kuzey bölgelere doğru iç göçün hızlandığı ve belirgin bir şekilde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir.⁵⁴ Dolayısıyla iç göçlerin, ekonominin yoğun iş gücü talebi olan, sanayi ve ticaret bölgelerine, genç nüfusu çekmekte ve yönlendirmekte olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak bireylerin, daha kaliteli sağlık hizmetlerine daha üst düzey eğitim hizmetlerine erişim sağlamak gibi sosyal sebeplere bağlı olarak yer değiştirme eyleminde bulunduğu görülmektedir. Bu sebeplere bağlı olarak yapılan göçler, bireylerin yaşam alanlarındaki sosyal koşullarını iyileştirmek, hayat kalitelerini daha iyi bir noktaya taşımaları amacıyla yapılmaktadır. Sonuç olarak iç göçlerin nedenleri arasında istihdam, güvenlik, eğitim ve tarımda düşük verimlilik ile bölgesel kalkınma farklarının yer aldığı görülmektedir.⁵⁵ Bireylerin veya toplulukların, ekonomik, sosyal, politik ve çevresel nedenlerle başka bir ülkeye göç etmesi ve orada ikamet etmeye karar vermesi⁵⁶ dış göç olarak tanımlanmaktadır. Dış göçün önemli tetikleyicisi, daha iyi iş olanaklarına erişme isteği, yüksek yaşam standartları, daha iyi eğitim imkanları, savaş, zulüm ve siyasi baskılardan kaçış olarak belirlenmiştir. Dış göç, ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri ve iktisadi dengeleri etkileyen önemli bir faktördür. Göçmenler yerleştikleri ülkelerde birçok alanda önemli değişimlere neden olmaktadır. Örneğin, göçmen iş gücü hedef ülkelerdeki iş piyasalarında dinamikler üzerinde ekonomik açıdan etkili olduğu gibi, sosyo-kültürel yapı üzerinde de derin etkiler oluşturmaktadır. Dış göç, göçmen bireyler açısından yeni fırsatlar sunarken diğer taraftan hedef ülkelerde önemli sosyal ve ekonomik etkiler meydana getirmektedir. Bu durum da dış göçün çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁷

Bir yerleşim yerinde kalış süresine göre göç, kalıcı ve geçici olmak üzere iki temel kategoride incelenmektedir. Bireylerin geçici bir süre için yer değiştirmesini ifade eden geçici göç; çoğunlukla eğitim, turizm, kısa dönem çalışma gibi amaçlar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Mevsimlik işçilik⁵⁸ ve öğrenci değişim programları bu amaçla yapılan göç türünün örnek-

⁵³ Fatih Çelik, “İç Göçler: Teorik Bir Analiz”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2005), 176.

⁵⁴ Furkan Düzenli, “İç Göç ve İşgücü İlişkisinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi”, (2019), 582.

⁵⁵ Yüksel Bayraktar - Ayfer Özyılmaz, “Internal Migrations as a Driving Force of Regional Disintegration: An Empirical Analysis of NUTS-2 Regions in Turkey”, *İnsan ve Toplum* 11/3 (2021), 199.

⁵⁶ Savaş Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2006), 69.

⁵⁷ Deniz Şarlak - Suat Küçükgöncü, “Savaş, Zorunlu Göç ve Ruh Sağlığı”, *Türkiye Klinikleri Psikoloji - Özel Konular* 8/1 (2023), 127-132.

⁵⁸ Bülent Şen - Celal Altın, “Mevsimlik Göç ve Yoksulluk İlişkisi: Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11/23 (2018), 181.

lerindedir. Birey veya toplulukların uzun süreli veya süresiz olarak bir yerden başka bir yere yerleşmesini ifade eden kalıcı göç; genellikle ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlere dayanmaktadır. Bu nedenlere bağlı olarak göç eden bireylerin göç sonrası göç edilen yerlerde; kalıcı ve yeni bir hayat kurma amacı taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Toplumlar arasındaki farklılıklardan dolayı bireylerin ve toplulukların yaşam kalitesini artırma ve daha geniş sosyal, kültürel fırsatlar elde etme isteği ile yer değiştirmeleri sosyal göç kapsamında değerlendirilmektedir. Bireylerin kendi ülkelerinde yaşadıkları toplumsal ayrımcılık ötekileştirme vb. olgular bireyleri kendi toplumlarına yabancılaştırırken göç etmelerine de sebep olmaktadır. Bu süreçte bireyler, kendi toplumlarındaki sahip oldukları dini inanç, etnik köken, sosyal sınıf gibi unsurların benzeştiği bölgelere göç etme eğiliminde bulunmaktadır. Toplumsal hayatın her alanında etkin olan; eğitim, sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik ve yaşam kalitesi gibi unsurlar göçmenlerin; nerede yaşayacaklarına karar verme konusunu etkileyen sosyal faktörler arasında yer almıştır. Bu faktörler, göç dinamiklerini etkilerken aynı zamanda bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri mekanlardan ayrılıp farklı yerlere yerleşme kararı almalarına neden olmaktadır. Bu kararlar neticesinde gerçekleşen göç olayları sonucunda toplumların yapılarında kültürel, dini bağlamda önemli değişimler ve etkileşimler oluşmaktadır.⁵⁹

1.2. Din Temelli Bir Yaklaşım Kapsamında Göçün Toplumsal Etkileri

İnsanlık tarihi boyunca, sosyal ve ekonomik yapıları, kültürel bileşenleri ve toplumsal ilişkileri etkileyen temel unsurlardan birisi de göç olayları olmuştur. Sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin yoğun bir şekilde yaşandığı İslam tarihinde göç olayları, toplumların sosyal ve kültürel yapılarını etkileyen önemli süreçlerden birisidir. Göç kavramı teolojik açıdan, coğrafi bir yer değişikliğinin karşılığı olmakla birlikte aynı zamanda ideolojik, sosyal ve manevi bir dönüşümün, sabır dayanıklılık ve imanı güçlendirme bağlamında; ruhsal ve sosyal bir yolculuğun da karşılığı olmuştur. Bununla birlikte İslam tarihindeki göçlerin ana nedenleri; Allah rızasını kazanmak, O'na karşı dini sorumluluklarını özgürce yerine getirebilmek ve İslam dininin yayılmasına katkı sağlamak olarak sayılmaktadır.⁶⁰ Bu bağlamda, göç kavramı; İslam tarihinde hem maddi hem de manevi boyutlarıyla ele alınan önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Teolojik açıdan incelendiğinde, Kur'an-ı Kerimde göç konusuna çeşitli ayetlerde doğrudan veya dolaylı olarak yer verilmektedir. Bu çerçevede Müslümanların Mekke'den Me-

⁵⁹ Mehmet Halid Çelikaş, "Tersine Göçü Yeniden Ele Almak: Tersine Göçün Toplumsal Etkileri ve Türleri", *Kültür Araştırmaları Dergisi* 24 (2025), 338-357.

⁶⁰ Ali Rafet Özkan, "Göç ve İnanç: Dinlerin Tarihsel ve Sosyolojik Perspektifi", *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 36/3 (2025), 473.

dine'ye göçü ve orada yeni bir toplum oluşturma mücadelesi, dayanışma, kardeşlik ve toplumsal sorumluluk açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.⁶¹ Kur'an-ı Kerimde göç edenlerin, Allah tarafından mükafatlandırılacağı birçok ayette yer almaktadır.⁶² İnananların zulme uğramaları durumunda, esenliğe ulaşmaları adına göç etmeleri manevi bir yenilenme ve toplumsal değişim olarak vurgulanmaktadır. Bu noktada, Mekke'den Medine'ye göçü ifade eden Hicret olayı; göç eden birey ve topluluğun ev sahibi toplumla yaşadığı, manevi ve toplumsal dönüşüm, fedakârlık, inanç mücadelesi ve toplumsal dayanışma süreçlerini göstermektedir.⁶³ Hicret olayı hem fiziksel bir hareketlilik hem de toplumları bir araya getiren birlik ve beraberliğin simgesi olarak da değerlendirilmektedir. Genellikle, dini ve manevi anlam taşıyan bu çeşit göçlere İslam literatüründe hicret denilmektedir. Hz. Muhammed ve Müslümanların Mekke'den Medine'ye göç etmeleri hicret olarak tanımlanmaktadır.⁶⁴ Hicret olayının dini ve toplumsal önemi büyüktür. Çünkü Müslümanlar, inançlarını yaşama konusunda maruz kaldıkları baskılardan kurtulmak amacıyla hicret etmişlerdir. Bu noktada Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret olayı İslam tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.⁶⁵ Tarihsel süreç içerisinde insanlar, zulüm ve baskılardan kaçmak ve inançlarını özgürce yaşayabilmek için dini ve manevi nedenlere bağlı olarak zorunlu göçe yönelmişlerdir. Bu nedenlere bağlı olarak yapılan göçler; dini ve ahlaki özellik taşımaktadır. Bu noktada, hicret olayı zulüm, baskı ve dış tehditlere karşı manevi bir direniş ve yeniden yapılanma olarak yorumlanmaktadır.⁶⁶ Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi'ndeki ayetlerde inananların zulme uğramaları ve hakikatin peşinden gitmeleri durumunda sabretmeleri gerektiği belirtilirken, bu yolda göç etmelerini teşvik eden ifadeler de yer almaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'deki göç ve göç edenlerle ilgili ayetler göçü anlamlı kılan etkin motivasyon kaynağı sayılmaktadır.⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, insanların inanç özgürlüklerinin kısıtlandığı ve dini görevlerini yerine getirmeye imkân bulamadıkları durumlarda hicret edebileceklerini ifade etmiştir:

⁶¹ Fatih Açık, "İlk İslam Toplumunun İnşa Sürecinde Kardeşlik Projesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2015), 689.

⁶² İhsan Çapcıoğlu vd., "Göç Olgusunun Dini ve Toplumsal Yansımaları: Kur'an'daki Atıflar Bağlamında", *Journal of History Culture and Art Research* 7/5 (2018), 599.

⁶³ Melike Taşdemir, "Kur'an-ı Kerim Perspektifinden Kültürleşme Yönelimleri", *Journal of Analytic Divinity* 7/1 (2023), 140.

⁶⁴ A. Önkal, "Hicret" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 17/458.

⁶⁵ Adnan Demircan, *Nebevi Direniş Hicret* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 13.

⁶⁶ Taşdemir, "Kur'an-ı Kerim Perspektifinden Kültürleşme Yönelimleri", 140.

⁶⁷ Mustafa Özyiğit - Songül Doğan, "Kur'ân ve Göç Olgusu", *Mersin İlahiyat Dergisi* 1/1 (2025), 24-25.

“Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde barınacak pek çok güzel yer ve maddi-manevi genişlik ve bolluk bulur. Kim de Allah ve Resulüne hicret etmek niyetiyle çıkar, sonra da hedefine varmadan kendisine ölüm yetişirse, artık onun mükafatı şüphesiz Allah’a aittir.”⁶⁸ “İman edip hicret eden mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerle, onlara kucak açıp yardım edenler, işte onlar gerçek mü’minlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve kesintisi olmayan güzel ve bol bir rızık vardır.”⁶⁹

Kur'an-ı Kerim’de göç konusunun yer aldığı ayetler; Müslümanların, cehalet, zulüm ve baskı karşısında sergiledikleri direnişi, manevi ve toplumsal yenilenmeyi, Allah yolunda fedakârlık yapmayı, zulümden kurtulmayı ve inanç özgürlüğü elde etmeyi vurgulamaktadır. Aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde ayetlerin de ifade ettiği üzere, bütün inkârcı toplulukların kendilerine gönderilen elçileri yurtlarından çıkarmakla tehdit ettikleri görülmektedir. Bu müminlerin kalplerindeki imanla, zorluklar karşısında nasıl bir direnç göstermeleri gerektiğini şekillendiren bir düşünce tarzını ortaya koymaktadır. Teolojik açıdan göç edenlerin, Allah tarafından desteklendiği ve onlara yardım geleceği vurgulanarak, bu eylemin manevi açıdan bir ödülü olduğu belirtilmiştir.⁷⁰ Nitekim Kur’an-ı Kerimde şöyle buyurulmaktadır:

“İman edip hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir.”⁷¹

Kur’an-ı Kerim, inançları ve inançlarını yaşama uğruna baskı ve işkenceye maruz kalanların Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi önceki dönemlerde de peygamberlerin ve onlara tabi olanların göç etmeye zorlandıklarından ve yurtlarını terk edip, göç etmek zorunda kaldıklarından haber vermektedir. Kavmi tarafından taşlanmak ve sürgüne gönderilmekle tehdit edilen Hz. Nuh (a.s.) için Kur’an-ı Kerim: Dediler ki: ‘*Ey Nuh!(Bu işten) vazgeçmezsen mutlaka taşlanandan olacaksın.*’⁷²

Ayetler ve olaylardan anlaşıldığı üzere göç olgusu, Kur’an’da fiziksel bir yer değiştirme olarak tanımlanmanın yanı sıra, insanın kendisini kötülüklerden uzaklaştırarak, Allah’a yakınlaştırma çabası Allah yolunda fedakârlık yapmak, zulümden kurtularak inanç özgürlüğü elde

⁶⁸ Kur’an-ı Kerim. Nisa 4/100.

⁶⁹ Kur’an-ı Kerim. Enfal 8/ 74

⁷⁰ Mehmet Emin Sarıkaya, “Zorunlu Göç Bağlamında Kur’an’da Göç”, *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 243.

⁷¹ Kur’an-ı Kerim. Tevbe 9/20.

⁷² Kur’an-ı Kerim. eş-Şu ‘ara 26/116.

etme mücadelesi olarak da görülmektedir. Bu çerçevede göçün hem bireysel hem de toplumsal bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır.

Teolojik açıdan göç ve hicret ilkeleri incelendiği zaman, günümüz dünyasında zulüm, çatışma ve çeşitli baskı ortamlarında hayatını sürdüren pek çok Müslüman için hala geçerliliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bireylerin ve toplulukların inançlarını özgür bir şekilde yaşayabilecekleri güvenli bir yaşam alanı arayışı günümüzde küresel mülteci hareketleriyle de paralellik göstermektedir.⁷³ Tarihsel sürece baktığımızda, hicret bağlamındaki göç olaylarının baskı ve zulümden uzaklaşmayı ifade ettiği görülürken, günümüzde ekonomik, eğitim imkanlarını geliştirme ve dini yaşam pratiklerini iyileştirme amacıyla yapılan göçlerin dini temelli göçlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir.

1.3. İtme- Çekme Kuramı Çerçevesinde Göçe Neden Olan Faktörler

Tarihsel süreç içerisinde göç olaylarının sebepleri değişmiş ve çeşitlilik göstermiştir. Bundan dolayı toplumsal değişimlere bağlı olarak göçün nedenlerinin sabit olmadığı değişen ve dönüşen bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Geçmiş dönemlerde olumsuz doğa olayları, afetler ve kıtlık gibi yaşamsal tehditler, insanların hayatta kalmaları için zorunlu yer değiştirme sebeplerini oluştururken günümüzde daha çok sanayileşme, küreselleşme, siyasi ilişkilerdeki değişimlerin, göç olaylarının dinamiklerini etkilemesiyle özellikle savaş, iç çatışma, işsizlik ve yaşam koşulları gibi faktörler göç sebeplerini oluşturmaktadır. Bundan dolayı göç olaylarının sadece bireysel değil küresel ve politik bir yapıya dönüşmesi de kaçınılmaz olmuştur. Nitekim tüm dünyada, ekonomik imkanlara erişim isteği, sosyal olanaklarının mekânsal olarak dengesiz dağılımı, doğal afetler, savaşlar, zorlayıcı ekolojik koşullar, insanları zorunlu olarak yer değiştirmeye yönelten önemli etkenlerdir.⁷⁴ Göç olgusunu literatürde ele alan teorik olarak açıklayan birçok göç kuramı yer almaktadır. Bu yaklaşımların biri ise E.G. Ravenstein ve E.S. Lee'nin öncülüğünü yaptığı itme çekme kuramıdır. Bu kurama göre; bireysel ve kitlesel göçlerin ana dinamiklerini itici ve çekici faktörler oluşturmaktadır. E. G. Ravenstein ve E. S. Lee'nin öncülüğünü oluşturduğu bu yaklaşıma göre göç olgusunu etkileyen temel unsurlar ‘‘itici ve çekici faktörler’’ olarak iki gruba ayrılmaktadır. İtme çekme teorisinin öncüsü olan Lee'ye göre, yaşanılan yerde olduğu gibi göç edilecek olan yerde, itici ve çekici faktörler mevcuttur.

Lee'nin itme çekme kuramına göre göç sürecini başlatan unsurlar şunlardır:

⁷³ Çapcıoğlu vd., ‘‘Göç Olgusunun Dini ve Toplumsal Yansımaları’’, 602.

⁷⁴ *Sevilay Kaygalkak - Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*, 2009.s.9

1. Yaşanılan yerle ilgili faktörler,
2. Gidilmek istenilen yerle ilgili faktörler,
3. İş ile ilgili engeller,
4. Bireysel faktörler.

Bu unsurlar bireylerin içinde buldukları yaşam koşullarının farklılığından dolayı, göç etme sebeplerinde de kişiden kişiye değişiklik gösterebilmektedir. Genç eğitimciler için gidilecek yerdeki eğitim imkanları çekici bir faktör olurken yaşlı bir göçmen için bu olay nötr bir durum olabilmektedir. İşsizlik, doğal afetler, kan davaları, savaşlar, terör ve güvenlik sorunları vb. sorunlardan dolayı bireylerin içinde yaşadıkları koşulların katlanılamayacak bir şekil alması itici faktörler olarak göçe neden olabilmektedir.⁷⁵ Daha iyi ve üst düzey eğitim imkanları, iş çeşitliliği ve işe erişim olanaklarındaki kolaylık, daha iyi bir hayat standardı, sosyal ve kültürel imkanların çokluğu gibi imkanlar göç edilen yerlere ait ilgi çekici faktörler olarak göçmenler için, daha güzel yaşam olanaklarına ulaşılacağı beklentisine neden olarak göçe sebep olmaktadır. Her ne kadar göçe itici etmenler, göçmenleri olumlu sonuçlara yöneltse de göçün beraberinde getireceği hukuksal, sosyal belirsizlik, göç mesafesi, zorlu ve tehlikeli göç yolculuğu gibi göçmenlerin karşısına çıkacak zorluklar da bulunmaktadır.⁷⁶

Bireylerin veya toplulukların, sosyo-ekonomik refah arayışı göç sebebinin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bu gelecek beklentisi göç eden bireyler açısından, ekonomik, toplumsal, dini ve siyasal sebeplere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Çünkü insanlar yaşadıkları yerlerde istedikleri hayat şartlarına ulaşamamaları sebebiyle daha iyi yaşam standartlarına ulaşma isteklerinden dolayı göç eylemi içerisinde bulunmaktadır. Bu eylem bireysel şekilde olabileceği gibi kitlesel bir dalga şeklinde de olabilmektedir. Görüldüğü gibi sosyal olay ve olguların gerçekleşme sürecinde birçok faktörün etkisi vardır. Göç, sosyal bir olgu niteliği taşıdığı için ortaya çıkmasının temelinde birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler bazen insanların iradesi dışında gelişirken bazen de kişisel nedenlere dayanabilmektedir. İnsanları göç etmeye yönelten nedenlerin bazıları; sosyo-ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel, dini, güvenlik ve doğal nedenler başlıkları adı altında sıralanmaktadır. Nitekim yaşam koşulları ve kişisel durumlarındaki farklılıklar her bir bireyin göç etme nedenlerini belirler.⁷⁷ Genel olarak bu etkenler; itici neden-

⁷⁵ Everett S Lee, "A Theory of Migration", *Demography* 3/1 (1966), 47-48.

⁷⁶ Yusuf Adıgüzel. (2024). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları s.27-28.

⁷⁷ Fatih Çelik, "İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 27 (2006), 151-152.

ler ve çekici nedenler olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir.

İnsanları yaşadıkları yerlerden ayrılmaya mecbur kılan olumsuz koşullar itici göç sebepleri olarak adlandırılmaktadır. Bu sebeplerin başında, siyasi istikrarsızlığın doğurduğu savaş ve iç karışıklar, zorlu ekonomik koşullar, deprem, sel, iklim değişikliği gibi doğal afetler, dini, etnik, politik baskıların yol açtığı ayrımcılık, suç ve terör olaylarının oluşturduğu güvensizlik, mevcut eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler gelmektedir. Bu sebeplere bağlı olarak, insanlar yaşam alanı oluşturdukları yerleri, sosyal çevrelerini terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Diğer yandan bireyleri veya toplulukları mevcut yaşam alanlarından farklı yerlere göç etmeye teşvik eden daha iyi yaşam koşulları ve fırsat arayışıdır. Bunlar; mevcut durumdan daha iyi iş ve gelir imkanları, nitelikli eğitim olanakları, gelişmiş sağlık hizmetleri ve bu hizmetlere erişim kolaylığı, dil, kültür ve dini yaşam özgürlüğünü kapsayan unsurlar, güvenlik ve sosyal hizmet çeşitliliği, iyi yaşam kalitesi, sosyal özgürlük ve siyasi istikrar gibi olumlu koşullar olup, çekici göç nedenlerini oluşturmaktadır.

Dünya genelinde ülkeleri arasındaki göç olaylarının meydana gelmesine sebep olan itici sebeplerin başında ise işsizlik, yoksulluk ve geçim sıkıntısını kapsayan ekonomi kaynaklı sebepler gelmektedir. Bireyler ve topluluklar arasındaki kaynak dağılımındaki farklılıklar, iş fırsatları ve yaşam standartlarındaki eşitsizlikler, yetersiz iş olanakları gibi olumsuz koşulların oluşması ekonomik sebepli göç hareketlerinin oluşmasına neden olmaktadır.⁷⁸ Bu bağlamda gelişen ülkelerde, iş gücü talebinin artması, düşük gelirli ülkelerde yaşayan bireyler için bir fırsat oluşturmakta⁷⁹ ve bu durum, insanların, daha iyi koşullarda yaşamak, daha yüksek yaşam standartları ve daha güçlü sosyal güvenlik sistemlerinden yararlanmak amacıyla başka bir ülkeye yönelmelere ve göç etmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda ekonomik faktörler sebebiyle yapılan göçler sadece bireylerin hayatlarını değil aynı zamanda göç alan ülkelerin ekonomik dinamiklerini etkilemekte ve şekillendirmektedir.

⁷⁸ Michael P. Todaro, "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries", *The American Economic Review* 59/1 (1969), 139.

⁷⁹ Lira K. Gurieva - Aleksandr V. Dzhioev, "Economic Theories of Labor Migration", *Mediterranean Journal of Social Sciences* 6/6 S7 (2015), 102.

1.4. Entegrasyon

Entegrasyon, farklı kültürel yapıya, etnik kökene ve dini inançlara sahip bireylerin veya toplulukların, göç vb. nedenlerden dolayı yeni bir topluma katılmalarını ve katılım sağladıkları toplumun sosyal yapısı, kültürel değerleri, ekonomik durumu, sosyal normları ve yaşam pratikleriyle adaptasyonunu⁸⁰ ve bütünleşme sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, bireyler veya gruplar arası karşılıklı saygı çerçevesinde, kültürel etkileşimi, yeni toplumun değerlerini anlamaya ve benimsemeye yardımcı olması açısından dil öğrenimini, bireyler arası sosyal ilişkilerin gelişimini kapsamaktadır. Bu süreç bireylerin kültürel, dini kimliklerini koruyarak yeni toplumla uyum, bütünleşme sağlamalarını kolaylaştırırken, toplumsal deneyimlerin ve kültürel çeşitliliğin sunduğu zenginliklerden faydalanılmasına da imkân tanımaktadır.⁸¹ Bu noktada göçmen bireylerin veya toplulukların yerleştikleri yeni toplumdaki sosyal, kültürel, ekonomik yapıya uyum sağlama çabaları ve bu konuda başarı göstermeleri entegrasyonun en somut örnekleri arasında yer almaktadır. Entegrasyon hem bireyler hem de topluluklar açısından birçok fayda sağlayan ve süreklilik gösteren bir süreçtir. Bu sürecin olumlu sonuçlar doğurması, bireyler ve topluluklar arasında karşılıklı hoş görü ve anlayışın artması, ön yargıların azalması için, göçmen bireylerin olduğu kadar yerel halkın ve toplumun tüm kesimlerinin de bu süreci sahiplenmesi gerekmektedir. Bu süreç sağlıklı işlediğinde, bireyler kendi toplumları ile farklı gruplar arasında etkileşim kurarak sosyal ağlarını genişletme imkânı bulabilmektedirler. Dolayısıyla entegrasyon, sosyal, kültürel ve dini yapıların etkileşimini sağlayan, karşılıklı dayanışmayı gerektiren, sosyal uyumu güçlendiren, bireylerin yaşam kalitesini ve sosyal fırsatlarını artıran ve toplumsal barış ve istikrarı sağlayan çok önemli bir unsurdur.⁸²

Suriyeli Müslüman göçmenlerin entegrasyon süreci, sosyo-kültürel uyumu, ortak dini değerlerle toplumsal kabul bileşenlerini kapsamaktadır. Bu süreç göçmenlerin yeni toplumun değerlerine, sosyal normlarına adapte olma çabalarını içerirken kendi kültürel kimliklerini sürdürmelerini de gerekli kılmaktadır.⁸³ Bu noktada göçmenlerin, kendi normallerindeki aile değerleri, giyim tarzları ve sosyal yaşam alanındaki alışkanlıkları bu süreçte değişime uğrayabi-

⁸⁰ Sefer Yavuz, "Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa'da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* VI/26 (2013), 620.

⁸¹ Songül Alkan Aykaç - Mehmet Karakaş, "Entegrasyon, Asimilasyon ve Uyum Kavramları Arasından Türkiye'nin Seçimi", *İçtimaiyat* 6/Göç ve Mültecilik Özel Sayısı (2022), 420-421.

⁸² Doğu Şimşek, "Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (2018), 367-392.

⁸³ Cihat Aydemir - Emre Kara, "Türkiye'de Suriyeli Göçmenlerin Entegrasyon Sorunları: Van İli Örneği", *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 11/2 (2025), 152-153.

lecek unsurlar arasında sayılmaktadır. Bu çerçevede iki toplum arasındaki karşılıklı etkileşim, toplumsal bağların güçlenmesine katkı sağlaması açısından büyük önem taşımaktadır.

1.4.1. Göçmen Entegrasyonu

Göçmen entegrasyonu iki yönlü bir süreçtir.⁸⁴ Bu süreç, ev sahibi toplumun bir parçası olma duygusunu yaşamak ve bu toplumla birlikte nasıl yaşayacağına dair bir ortak anlayış geliştirmek ve bu anlayışı sürdürmek anlamına gelmektedir. Farklı etnik grupların birbiriyle kaynaşması ve bütünleşmesini gerektirmektedir. Bu süreç, göçmenlerin ev sahibi toplumun bir parçası olma isteğine ve çabasına bağlı olduğu kadar, ev sahibi toplumunda yeni geleni toplumun bir üyesi olarak karşılama isteğine de bağlıdır.⁸⁵

Göçmen entegrasyonu, gündelik toplumsal pratikler ve sosyal etkileşimler yoluyla hayatın içerisinde gerçekleşen dinamik bir süreçtir. Bir toplumun entegrasyon çabaları göçmenleri, ev sahibi toplumun diline ve normlarına uyum sağlamaya teşvik edici yabancılaştırıcı değil destekleyici olmalıdır. Bunun için göçmenlerin, etnik, kültürel veya dini yaşantısı ne olursa olsun toplumda ait olabileceği bir ortam oluşturulmalıdır. Göçmen entegrasyonu çift yönlü bir anlayış içerisinde gerçekleşmelidir. Buradaki entegrasyonun amacı asimilasyoncu olmak değildir.⁸⁶ Göçmenlerin karşılaştıkları eşitsizliklerin ve dezavantajların giderilmesi göçmenleri olduğu kadar yerel toplumunda birçok kesimini etkileyen uzun vadede faydaları vardır. Çünkü göçmen entegrasyonu geniş kapsamlı bir vizyonu gerektiren, etkileşimli süreçlerle desteklenerek dengelenmesi gereken uzun vadeli bir süreçtir.

1.4.1.1. Göçmenlerin Entegrasyon Süreci ve Bu Süreçte Karşılaşılan Zorluklar

Entegrasyon süreci, göçmen bireylerin yeni bir topluma, toplumun sosyo-kültürel yapısına uyum sağlama çabasını ifade etmektedir. Bu süreç toplumların, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarını da kapsamaktadır. Eğitim, istihdam, sosyal hizmetler ve kültürel etkileşim bu sürecin ana elementleri arasında yer almaktadır.⁸⁷ Göçmenler için entegrasyon süreci sosyal aidiyet, dini pratiklerin yeni toplumda serbestçe uygulanması ve ekonomik olarak uyum sağlanması gibi konuları kapsamaktadır. Bu süreç, göçmen bireylerin kendi kültürel kimliklerini

⁸⁴ Aslı Coşkun - Hamza Ateş, "Türkiye'de Göçmen Entegrasyonu: Zorlaştırıcılar, Kolaylaştırıcılar ve Öneriler", *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty* 10/2 (2023), 1337.

⁸⁵ Kaya, *Göç Dini Ağlar ve Entegrasyon*, 34-35.

⁸⁶ Zuzanna Hübschmann, *Migrant integration programs: the case of Germany* (The Graduate Institute of International and Development Studies, Global Migration Centre, 2015), 4.

⁸⁷ Songül Alkan Aykaç - Mehmet Karakaş, "Entegrasyon, Asimilasyon ve Uyum Kavramları Arasından Türkiye'nin Seçimi", *İçtimaiyat* 6/Göç ve Mültecilik Özel Sayısı (2022), 420.

korurken içinde buldukları yerel toplumla etkileşim halinde olmalarını gerektirmektedir. Bu etkileşim göçmenler açısından toplumsal uyumu sağlamak için oldukça önemlidir. Çünkü toplumsal uyum, göçmenleri yaşadıkları yeni toplumun bir parçası haline getirebilmektedir.⁸⁸ Entegrasyon süreçleri iyi yönetildiği takdirde toplumsal olarak önemli kazanımlar sağlasa da kültürel farklılıklar, fonksiyonel engeller, uygulama sahasındaki eksikler gibi birçok zorlukları bünyesinde barındırmaktadır. Göçmenler bu süreçte; toplumsal dışlanma, ekonomik yetersizlik ve kültürel yaşamda farklılıklar gibi zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla entegrasyon sürecinin başarılı olarak işleyebilmesi için toplumun bütün kesiminin anlayışlı, hoşgörülü ve toplumsal dayanışmaya açık olması gerekmektedir. Çünkü bu süreç yerel toplumu da etkilemektedir. Bu çerçevede göçmenler, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda entegrasyon sağlarken yeni toplumun dinamiklerine dahil olma çabası göstermektedirler.⁸⁹ Bu uyum çabası dahilinde göçmen bireyler, yeni toplumda kendini ifade edebilme, toplumsal yapıya aktif olarak katılabilme, kendi özünü uyum içerisinde hayatına devam edebilme olanağı bulmaktadırlar. Bu uyum sürecinin başarılı olmasını sağlayan en temel faktörler ise; dil öğrenimi, mesleki eğitim, sosyal hizmetlere erişim gibi ana unsurlardan oluşmaktadır. Göçmen bireylerin yeni toplumda, kamusal alanda kendilerine yer almaları ve bu alanlarda hayata katılım sağlayabilmeleri açısından, mesleki yeterlilikleri uygun bir iş edinmeleri ve bu işlerde çalışmaları; ekonomik entegrasyon sürecinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Çünkü göçmen bireyler kendi yaşam standartlarını iyileştirip ekonomik bağımsızlıklarını elde ettikleri zaman hem yerel ekonomiye katkı sağlayacak hem de bu alanda da sosyal entegre olma fırsatı yakalayacaklardır.⁹⁰ Göçmen entegrasyonunun bir diğer süreci ise, göçmenlerin yeni toplumla bütünleşmesinde önemli bir rol oynayan kültürel uyum sürecidir. Göçmenlerin yeni toplumun kültürel değerlerini ve sosyal etkileşim biçimlerini anlamıyla başlayan bu süreçte, en temel unsur yerel halkla göçmenler arasında etkili iletişim ve etkileşimin oluşturulmasıdır. Bu bağlamda etkili iletişim ve etkileşim ağlarının oluşması için yapılan sosyal aktiviteler, kültürel etkinlikler ve gönüllü projeler iki taraf için de karşılıklı etkileşimi pekiştirmesi ve sürece katkı sağlaması açısından önemlidir.

⁸⁸ Fatih Kucur vd., “18-25 Yaş Arası Suriyeli Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Etkileşimlerinin Entegrasyon Süreçlerine Katkısı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19/3 (2024), 963.

⁸⁹ Ümmühan Güliz Orhan vd., “Göçmenlerin Sosyokültürel Uyumu ve Yerel Halkın Göçmenlere Yönelik Tutumu”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/1 (2024), 23.

Böylece kültürel uyum süreci, bireysel düzeyde olduğu kadar toplumsal düzeyde de etkiler meydana getirmektedir.⁹¹

1.5. Din, Kültür ve Entegrasyon

Din insan yaşamında, kutsal fikrine dayalı olarak bireysel düzeyde anlam ve yönelim sağlayan, toplumsal alanda ise normatif yapıları şekillendiren çok yönlü bir olgudur.⁹² Bireylerin ve toplulukların, dinin inanç, sembol ve ritüelleri etrafında bir araya gelmeleri sosyo-dini bir yapının oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Böylece din, toplumsal aidiyet, kolektif bilinç, kültürel sürekliliğin oluşumunu katkı sağlamış olmaktadır.⁹³ Nitekim din toplumsal yapıyı etkilemekte, ona yön vermekte, aynı zamanda varlığını sürdürdüğü toplumsal yapı ile karşılıklı bir etkileşim halinde bulunmaktadır. Dolayısıyla tarih boyunca dinler, içinde var oldukları toplumların; kültürel, ekonomik ve siyasal bağlarından etkilenmişlerdir. Bununla birlikte din, toplumdaki değerlerin kaynağı olup bununla birlikte toplumsal değişimi etkileyen işlevselliğini de sürdürmüştür.⁹⁴ Dolayısıyla din, toplumla iç içe olup toplumsal değişim ve dönüşümlerde etkin bir rol oynamıştır. Bununla birlikte toplumun sosyo-kültürel alandaki değişimler, dini değişimlere de neden olmuştur.⁹⁵ Nitekim tarih içerisinde birçok dönemde dinlerin, medeniyetlerin yükselişinde önemli rol oynadığı görülmüştür.

Bireylerin ve toplulukların sosyal hayatı anlamlandırma noktasında değerlerini, inançlarını, normlarını ve davranış şekillerini biçimlendirmeleri üzerine yönlendirici bir rol oynayan kültür, göçmenlerin entegrasyon süreçlerini derinden etkilemektedir. Çünkü kültür; bireylerin, toplulukların davranış modellerini şekillendirirken onların yeni bir ortama uyum süreçlerini yönlendiren unsurlar arasında yer almaktadır. Aynı zamanda din ve kültür arasındaki ilişki de göçmen bireylerin sosyal entegrasyon sürecine katkı sağlaması açısından önemlidir.⁹⁶ Çünkü bireyler kültürel deneyimlerini dini inançlarıyla şekillendirmektedirler. Bu noktada kültür, bireylerin dini kimliklerini zenginleştirmektedir.⁹⁷ Gerçekleşen iki taraflı etkileşim, bireylerin

⁹¹ Emine Yücel, “Çokkültürlü Toplumlar da Kimlik Bütünlüğü: Göçmenlerin Psikososyal Uyum Süreçleri”, *İnteraktif Bilim: Disiplinler Arası Araştırma ve İncelemeler Dergisi* 4 (2024), 2331-2352.

⁹² Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 32-35.

⁹³ “Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü - Mehmet Ali Kirman Kitabı” (2004), 61.

⁹⁴ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 335.

⁹⁵ Mehmet Haberli, *Medyatikleşme ve Din Kavram-Teori-Tartışma* (İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2024), 31.

⁹⁶ Mehmet Halit Akdemir, “Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonunda Dinin Rolü”, *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi* 8/4 (2024), 120.

⁹⁷ Mehmet Halit Akdemir, “Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonunda Dinin Rolü”, *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi* 8/4 (2024), 120-121.

sosyal yaşamlarını etkilediği gibi aynı zamanda toplumların ortak duygu ve kabullerini de etkilemektedir. Bu açıdan kültür, entegrasyon sürecinde farklı topluluklar arasında köprüler kurarak sosyal uyumu sağlama noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Çünkü entegrasyon süreci, farklı etnik ve kültürel yapıya sahip birey ve toplulukların bir arada yaşama iradesini; sosyal ve bireysel düzeyde yeniden hayat oluşturma çabasını kapsamaktadır. Bireylerin kültürel uyum sürecini etkileyen temel faktörler arasında, sosyal destek ağları, toplumsal kabul düzeyi ve entegrasyona yönelik çabaları ortaya çıkmaktadır.⁹⁸

Göçmenlerin yeni toplumla kaynaşma süreçlerinde uyum çabaları açık bir şekilde kendini göstermektedir. Göçmen bireyler yeni bir ülkede dil öğrenme, kültürel değerleri tanıma ve sosyal çevreye uyum sağlama gibi adımlarla topluma entegre olmaya çaba göstermektedirler. Bu bağlamda kültürel ve toplumsal uyum, göçmen birey ve toplulukların kendi inanç ve geleneklerine bağlılıklarını sürdürürken aynı zamanda ev sahibi toplumun kültürel norm ve değerlerine adaptasyonu gerektirmektedir.⁹⁹ Bu süreçte, iki toplum arasındaki iletişim, sosyal etkinlikler ve paylaşım olanakları karşılıklı kültürel etkileşimin sağlanmasında büyük önem taşımaktadır. Bu tür etkileşimler, göçmen bireylerle yerel halk arasında karşılıklı tanışmaya vesile olmakla birlikte, ön yargıların azalmasına ve toplumsal uyumun güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu sürece iki toplum bireylerinin aktif birer katılımcı olmaları sürecin işlevselliğini artırması açısından önem arz etmektedir.¹⁰⁰ Bu bağlamda Suriyeli göçmenlerin kültürel ve toplumsal uyumunun dini pratiklerini uygulama alanlarıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Çünkü göç ettikleri toplumda cami, mescit ve diğer dini merkezler göçmenleri bir araya toplamakta ve yerel toplumla etkileşim kurmalarını sağlamaktadır. Bu etkileşimin göçmenlerin dini ritüellerini uygulama biçimlerini etkilemesi kaçınılmaz bir durumdur. Örneğin bayram kutlamaları, cenaze törenleri gibi yapılan toplu merasimler yerel kültürden ve dini uygulamalardan etkilenebilmektedir. Bunun yanı sıra, göçmenlerin özellikle yeni nesil göçmenlerin, okul vb. eğitim kurumları, kamusal alan, çalışma ortamları gibi sosyal alanlarda karşılaştıkları farklılıklar yerel kültürle etkileşimlerini kaçınılmaz kılarken kendi kültürel kimliklerini koruma çabalarını da harekete geçirmektedir. Bu dengenin oluşmasını sağlamak, göçmen bireylerin yeni toplum içinde kendilerini kabul görmüş, hissetmelerine yardımcı olabilmektedir. Sonuç olarak

⁹⁸ Zeynep Aksoy, “Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim”, *Journal of International Social Research* 5/20 (2012), 298.

⁹⁹ John W. Berry, “Acculturation: Living successfully in two cultures”, *International Journal of Intercultural Relations* 29/6 (2005), 697-712.

¹⁰⁰ Emel Yiğittürk Ekiyor, “Göç ve Kültürlerarası İletişim İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Journal of Humanities and Tourism Research* 11/4 (2021), 823.

bu entegrasyon sürecinin bütün aşamalarında gerek göçmenlerin gerekse ev sahibi toplumun karşılıklı anlayış ve hoşgörü ve anlayış göstermesi büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar uyum süreci zaman alsa da karşılıklı etkileşim sayesinde toplumsal bütünleşme güçlenebilmektedir.

1.5.1. Suriyeli Göçmenlerin Dini Hayatı

Din, kültürel kimlikleri, bireysel inanç ve ibadet alanında etkilemekte ve toplumsal dayanışma, birlikte yaşama kültürünün de şekillendiricisi olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Nitekim dinin günlük yaşama yansımaları bireyden bireye toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir. Çünkü din ile kültürel ve toplumsal yapı karşılıklı olarak birbirinden etkilenen dinamik bir yapıya sahiptirler.¹⁰¹ Suriyeli göçmenlerin dini inanç ve uygulamaları da kendi toplumsal kültürel yapılarından etkilenmektedir. Müslüman göçmenlerin dini yaşam pratikleri toplumsal hayatta önemli bir role sahiptir.

Türkiye'ye göç eden Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğu Sünni Müslüman göçmenlerden oluşmaktadır. Suriye'de din toplumsal yaşantı üzerinde gündelik ilişkilerde etkili ve belirleyici bir konumdadır. Suriye halkının dillerinin Arapça olması nedeniyle Kur'an ve hadis temelli bir dindarlık sahip oldukları görülmektedir. Namaz, oruç, zekât gibi dinin bütün pratikleri titizlikle yerine getirilmektedir. Görüşmecilerle yapılan mülakatlar sonucunda; İslam dinini fikhi mezheplerinden, Şafii mezhebine bağlılığın daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Suriye'de dini inanca bağlı olarak tesettür konusu çok önemlidir. Özellikle bayanlarda tesettür dindarlığın önemli bir göstergesidir. Erkeklerde sakal ve dini bir kıyafet giymek önemlidir. Bununla birlikte Müslüman göçmenlerin, günlük yaşamlarının merkezine yerleşmiş olan dini ritüeller, bireylerin maneviyatını korumakta ve onların toplum içerisinde aidiyet duygusunu pekiştirmelerine yardımcı olmaktadır. Öyle ki namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin, Müslüman göçmenlerin, ibadet geleneğinin temel taşlarını oluşturduğu görülmektedir. Bu ibadetler, belirli zamanlarda toplu yapıldığı zaman dini değerlerin kolektif yaşanmasını sağlamaktadır. Dini ibadetler hem kültürel kimliğin hem de sosyal kimliğin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Suriyeli göçmenlerin dini yaşantıları İslam diniyle bağlılığını korumakta ve bununla birlikte genel kültür ve geleneklerle de etkileşim göstermektedir.¹⁰²

¹⁰¹ Erol Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği", *İlahiyat Akademi* 4 (2017), 25.

¹⁰² Ramazan Akkır, "Din, Sosyalleşme ve Toplumsal Uyum: Suriyeli Mülteciler Örneği", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2019), 955.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışma, Bursa ili Mustafakemalpaşa ilçesinde yaşayan, Suriyeli Müslüman göçmenlerin, dini inançlarını ve ev sahibi topluma entegrasyon süreçlerindeki dini inanç ve ritüellerinin rolünü derinlemesine incelemeyi amaçladığı için nitel araştırma yöntemiyle tasarlanmıştır.

Nitel yöntemle yapılan araştırmalar; sosyal olayları derinlemesine anlamlandırmak amacıyla genellikle gözlem, mülakat ve odak grup görüşmeleri gibi veri toplama teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu yöntem, katılımcıların kendi deneyimlerini ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları doğrudan kendi ifadeleri üzerinden anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Bununla birlikte nitel yöntem kullanılarak yapılan araştırmaların, bilgi toplama sürecinde; çalışmanın sahası ile katılımcıların algıları bütüncül olarak değerlendirilmektedir.¹⁰³ Bu açıdan nitel yöntem, bulguları bireylerin mevcut durumlarını ve düşüncelerini kendi doğal ortamlarında derinlemesine incelemektedir. Aynı zamanda çalışmadaki bulguları olduğu gibi anlamayı ve aralarındaki bağlantıları derinlemesine yorumlamayı amaçlamaktadır. Böylece ayrıntılı bir inceleme ile olaylar ve olgular arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır.¹⁰⁴ Bu yöntemle yapılan araştırma sürecinde, indirgemeci yaklaşımlardan kaçınıp olaylar ve olgular arasında ilişkilerin nasıl ve neden kurulduğunu araştırmak için derinlemesine incelemeler yapılmaktadır.

Araştırmada, Bursa ili Mustafakemalpaşa ilçesinde ikamet eden Suriyeli Müslüman göçmenlerin, göç sürecinde ve sonrasında dini pratiklerinin entegrasyon sürecindeki rolünü anlamak ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları ortaya koymak amacıyla nitel yöntem ve teknikleri tercih edilmiştir. Bu çalışmada nitel yöntemin, bireysel yaşantıları merkeze alması, olguların bireyler üzerindeki anlamını derinlemesine incelemesi nedeniyle,¹⁰⁵ yarı yapılandırılmış görüşme yönergesi tercih edilmiştir. Katılımcıya esneklik tanırken araştırmacının da odağından sapmamasını sağlayan bu yaklaşım, yaşantıları betimlendiği ve araştırmacının bireylerin yaşadığı deneyimlerin arkasındaki anlamına ilişkin yorum yaptığı yorumsal bir süreci ifade etmek-

¹⁰³ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), 77.

¹⁰⁴ Ersel Kiraz, "John W. Creswell'in 'Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni' Kitabı Üzerine Bir İnceleme", *Hafıza* 7/1 (2025), 80-85.

¹⁰⁵ Ayşe Polat, "Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/Özel Sayı 2 (2022), 161-182.

tedir. Bu süreçte araştırmacı, katılımcının kendi kavram dünyasıyla ifade ettiği tecrübeleriyle, bu tecrübelerin altında yatan mana ile arabuluculuk yapar. Böylece görünür olan ile kastedilen anlamı ilişkilendirmiş olur.¹⁰⁶ Netice itibariyle nitel araştırma katılımcıların sosyal dünyalarındaki olgulara yükledikleri anlamları anlamaya yönelik doğalcı ve yorumlayıcı bir yaklaşımdır.

Çalışmada, sınırlı bir alandaki sosyal gerçekliği derinlemesine incelemeye imkân tanıdığı ve veri toplama tekniklerini bünyesinde barındırdığı için, nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir.¹⁰⁷ Din Sosyolojisi alanında, Mustafakemalpaşa ilçesinde Suriyeli Müslüman göçmenler üzerine yapılan bu saha araştırmasında; göçmenlerin bölgedeki yaşam koşullarını nasıl anladıklarını, yorumladıklarını anlama ve semte uyum süreçlerini incelemek amacıyla; mevcut literatürün taranması, ses kayıtları, katılımcılarla mülakat ve gözlem gibi alan araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Hazırlanan açık uçlu mülakat sorularıyla ve gönüllü katılım formlarıyla kaynak kişilere ulaşıp, soru-cevap şeklinde yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşme esnasında katılımcıların izni dahilinde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Çalışma, ayrıca Mustafakemalpaşa ilçesinin dini, kültürel ve sosyal yapısıyla ilgili literatür taraması ile de desteklenmiştir. Araştırmanın sonucunda sahada kazanılan bulguların yorumlanması esnasında, nitel yöntemin; kodlama ve tematik analiz, içerik analizi vb. tekniklerinden ve etkileşimli ve esnek olma özelliğinden faydalanılmıştır.¹⁰⁸

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi, 31 Aralık 2024 tarihi itibariyle, Türkiye’de kayıt altına alınmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli sayısını 2 milyon 901 bin 478 kişi olarak açıklamıştır. Yine Göç İdaresi Başkanlığı’nın 31 Aralık 2024 tarihli verilerine göre şehirlerdeki Suriyeli sayısına bakıldığında Bursa ilinde yaşayan Suriyeli sayısının 167.859 olarak belirlendiği belirtilmiştir.¹⁰⁹ Araştırmanın evrenini, Bursa ili Mustafakemalpaşa ilçe merkezi, merkeze bağlı mahallelerde yaşayan Müslüman Suriyeli göçmenler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise, Bursa’nın Mustafakemalpaşa ilçesinde yaşayan Müslüman Suriyeli göçmenlerden, 18 yaş ve üstü, 20 kişi Şafii mezhebine, 20 kişi Hanefi mezhebine mensup 15 erkek, 25 kadın 40 Suriyeli göçmenlerden oluşmaktadır.

¹⁰⁶ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 81-82.

¹⁰⁷ Ali Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 340.

¹⁰⁸ Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, 369.

¹⁰⁹ “T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı - Geçici Koruma” (Temmuz 2025).

Bu araştırmada, Mustafakemalpaşa rneği üzerinden Suriyeli Müslüman göçmenlerin sosyal hayata katılımları noktasında dini aidiyetlerin entegrasyon sürecine katkısı derinlemesine incelenmiştir. Çalışma özellikle dini ritüellerin mezhepsel benzerliklerin sosyal entegrasyonu ne ölçüde kolaylaştırdığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu hedef doğrultusunda gözlem ve yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılarak çalışmanın mülakat sorularına cevaplar oluşturulmuştur. Yüz yüze mülakat yaparken göçmen bireylerin tespiti için bu Mustafakemalpaşa İlçe Kaymakamlığından resmi izin alındıktan sonra mahalle muhtarlarının rehberliğine başvurulmuştur. Suriyeli Müslüman Göçmen bireylere ulaşmak için kartopu örnekleme yöntemi kullanılması uygun grlmştir. Çalışmada, planlanan gerekli görüşmeler yapılırken görüşmeciye ulaşım, araştırmacının tanıdıkları veya araştırmacının arkadaşlarının tanıdıkları aracılığıyla sağlanmış olup böylece erişim sağlanan görüşmeci kişisinden kişiden diğer katılımcılara da ulaşmak kolay olmuştur.

2.2. Katılımcıların Genel Nitelikleri

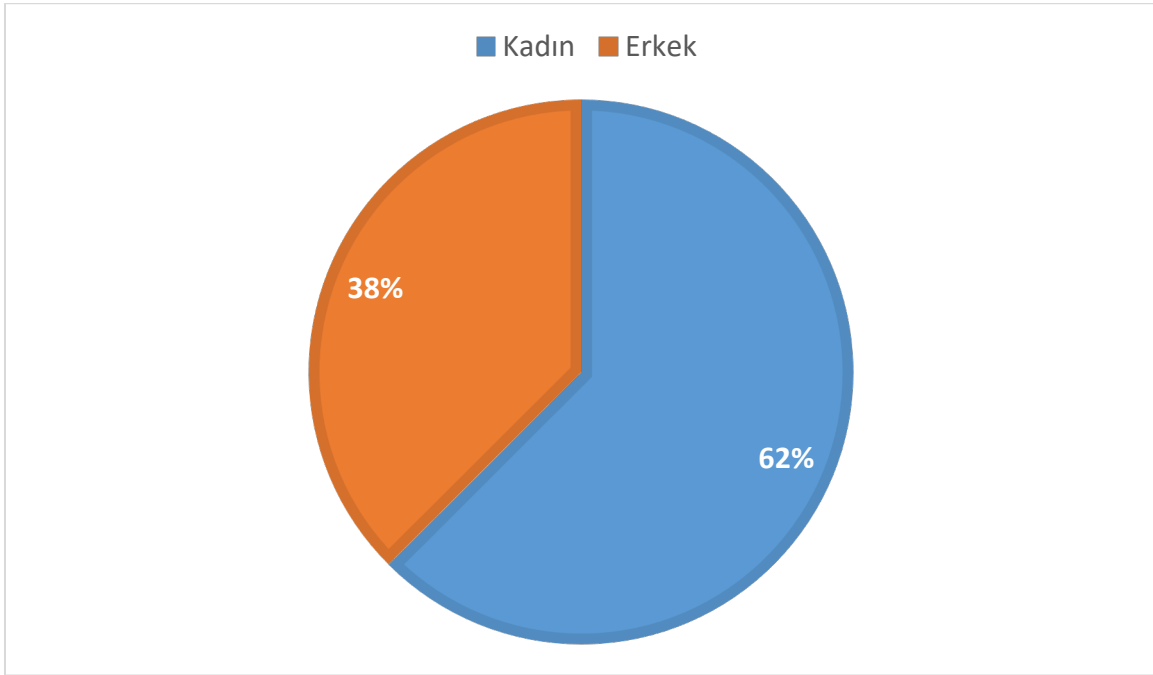
Çalışmada yer alan katılımcılar, 2011 yılından itibaren Suriye’de çıkan iç savaş nedeniyle Türkiye’ye göç eden 18 yaş ve st Suriyeli Müslüman göçmenlerden oluşmaktadır. Çalışmada katılımcıların kod adları ‘‘ K’’ olarak verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Bilgiler

	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Geldiği Őehir	Mezhebi
K1	38	E	Lise	Evli	Halep	Sünni(Şafi)
K2	40	K	Lisans	Evli	Halep	Sünni(Hanefi)
K3	45	E	Ortaokul	Evli	Halep	Sünni(Şafi)
K4	30	K	Lise	Evli	Halep	Sünni(Şafi)
K5	26	K	Lisans	Bekar	Halep	Sünni(Şafi)
K6	30	K	Ortaokul	Evli	Deyrizor	Sünni(Şafi)
K7	29	K	Ortaokul	Evli	Deyrizor	Sünni(Şafi)
K8	32	E	Lise	Evli	Şam	Sünni(Hanefi)
K9	32	K	Lise	Evli	Şam	Sünni(Şafi)
K10	30	K	Ortaokul	Evli	Şam	Sünni(Şafi)
K11	25	E	İlkokul	Evli	Şam	Sünni(Şafi)
K12	32	E	İlkokul	Evli	Şam	Sünni(Şafi)
K13	22	E	Lisans	Bekar	Şam	Sünni(Şafi)

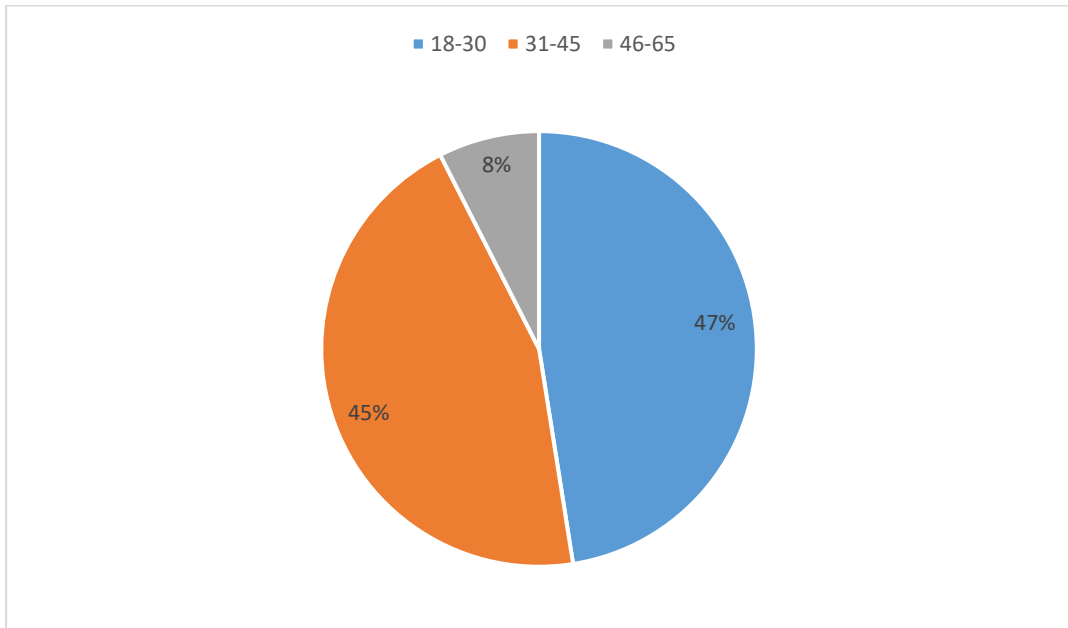
Tablo 1. Devamı

K14	29	E	Lise	Evli	Şam	Sünni(Hanefi)
K15	22	K	Lisans	Evli	Şam	Sünni(Şafi)
K16	39	E	Lise	Evli	Şam	Sünni(Hanefi)
K17	26	K	Ortaokul	Evli	Şam	Sünni(Hanefi)
K18	25	E	Ortaokul	Bekar	Şam	Sünni(Hanefi)
K19	35	K	Lise	Evli	Şam	Sünni(Hanefi)
K20	60	K	İlkokul	Evli	Şam	Sünni(Hanefi)
K21	61	K	İlkokul	Evli	Şam	Sünni(Hanefi)
K22	29	K	Lisans	Evli	Şam	Sünni(Hanefi)
K23	28	K	Lise	Evli	Şam	Sünni(Hanefi)
K24	26	K	Lise	Evli	Şam	Sünni(Şafi)
K25	35	E	Ortaokul	Evli	Şam	Sünni(Şafi)
K26	40	E	Lise	Evli	Şam	Sünni(Şafi)
K27	24	E	Lisans	Bekar	Şam	Sünni(Şafi)
K28	31	K	Lisans	Evli	Şam	Sünni(Şafi)
K29	30	K	Lise	Evli	Halep	Sünni(Hanefi)
K30	38	K	Lise	Evli	Halep	Sünni(Hanefi)
K31	19	K	Lise	Bekar	Halep	Sünni(Hanefi)
K32	30	K	Lise	Evli	Halep	Sünni(Hanefi)
K33	37	K	Lise	Evli	Halep	Sünni(Şafi)
K34	37	K	Lisans	Evli	Halep	Sünni(Hanefi)
K35	33	E	Ortaokul	Evli	Halep	Sünni(Hanefi)
K36	40	E	Lise	Evli	İdlib	Sünni(Hanefi)
K37	53	E	Lise	Evli	İdlib	Sünni(Hanefi)
K38	23	K	Ortaokul	Evli	İdlib	Sünni(Hanefi)
K39	40	K	Ortaokul	Evli	İdlib	Sünni(Şafi)
K40	37	K	Ortaokul	Evli	İdlib	Sünni(Şafi)

Şekil 1. Cinsiyet Dağılımı

Araştırmaya katılan göçmen katılımcılara mülakat esnasında “Cinsiyetiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar çerçevesinde katılımcıların Şekil 1’ de görüldüğü üzere %38’i erkek, %62’ si ise kadınlardan oluşmaktadır. Bu çalışmaya katılan %38’in rakamsal karşılığı 15 erkek göçmen birey olarak karşımıza çıkarken %44’ ü ise 25 kadın göçmen birey olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 2. Yaş Dağılımı

Araştırmaya katılan göçmen katılımcılara mülakat esnasında “Yaşınız?” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların Şekil 2’ de görüldüğü üzere yaşa dağılımı incelendiğinde, %47’sinin 18-30 aralığında %45’i 31-45 yaş aralığında %8’ininde 46-65 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada, veri toplama sürecinde nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan, “yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi” tercih edilmiştir. Çalışma esnasında katılımcıların, hayatına ait bilgileri elde etmek amacıyla, yaş, eğitim durumu, göç sebebi ve Türkiye’yi neden seçtiği ve medeni durumunu sorularını içeren “kişisel bilgi formu” kullanılmıştır. Bununla birlikte, çalışmanın konusu doğrultusunda, araştırma sorularını içeren “yarı yapılandırılmış görüşme formu” hazırlanmıştır.

Çalışmanın soruları, Mahta Tayyar ‘a ait “Göçmen Kadınların Kültürel Uyum Sürecinde Dinin Rolü Üzerine Bir Araştırma” isimli yüksek lisans tezinden,¹¹⁰bu alanda yapılan araştırmalardan faydalanılarak ve alana ait çeşitli okumalar yapılarak hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular, uzman kişiler tarafından incelenmiş, veri toplama uygunluğuna göre desteklenmiştir. Çalışma süresince, hazırlanan sorular aracılığı ile, Suriyeli Müslüman göçmenlerin, göç ve sonrası entegrasyon sürecinde dini pratiklerini uygulama alanlarındaki karşılaştıkları zorluklar, sosyo-kültürel uyum süreçlerine din faktörünün etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Veri toplama sürecinde, mülakat sorularının anlaşılır, yalın ve açık uçlu sorulardan oluşmasına dikkat edilmiştir. Katılımcılarla birebir görüşmeler yapılırken katılımcı onayı ile ses kaydı alınmıştır. Sonrasında alınan ses kayıtları çözümleme aşaması için birebir transkribe edilerek metne dönüştürülmüştür. Katılımcı göçmenlerle birebir derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilirken katılımcı gözlem tekniğine baş vurulmuştur. Bu süreçte görüşmeler, göçmen bireylerin kendilerini rahat ifade edebilecekleri, kendilerinin uygun gördükleri mekanlarda yapılmasına dikkat edilmiştir. Mülakat esnasında katılımcılara sorular yöneltilirken, görüşmecilerin ortaya çıkan beden dilleri gözlemlenmiş olup çalışmada kullanılmak üzere not edilmiştir. Kullanılan bu yöntemle çalışmanın güvenilirliği artırılmıştır.

¹¹⁰ Mahta Tayyar, *Göçmen Kadınların Kültürel Uyum Sürecinde Dinin Rolü Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2024), 204.

Çalışmada, katılımcıların rızası dahilinde gerçekleştirilen bütün görüşmeler; verinin bütünlüğünü korumak ve olası veri kaybını önlemek amacıyla ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Araştırmada, katılımcıların deneyimsel süreçlerini, düşünce yapılarını, konuya dair özgün anlatımlarını açık bir şekilde ortaya koymak amacıyla katılımcıların düşünceleri doğrudan aktarılmış olup böylece araştırmanın doğrulanabilirliği artırılmaya çalışılmıştır.

2.4. Veri Toplama Aşaması

Araştırmada, Bursa Mustafakemalpaşa ilçesinde yaşayan gönüllü Müslüman Suriyeli göçmenlere ulaşılmıştır. Görüşme takvimi görüşmecilerin tercihine bırakılmıştır. Mülakatlar, 11.04.2025-11.08.2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, Mustafakemalpaşa ilçe merkezi ve ilçe merkezine bağlı; Yalıntaş, Fevzidede, Lalaşahin, Vıraca, Çırpan, Selimiye ve Şevketiye mahallelerinde yaşayan mülakat yapmayı ve görüşme esnasında ses kaydı alınmasını kabul eden 18 yaş ve üstü bireylerle yapılmıştır. Veri toplama aşamasında gerçekleştirilen mülakatlar, konuyu içeriği ve katılımcıların paylaşımlarına bağlı olarak; 45-90 dakika arası zaman diliminde tamamlanmıştır. Görüşmelerin tamamı yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, görüşmecilerin sözlü beyanların yanı sıra, jest, mimik ve duygu durumları da analize dahil edilmiştir. Görüşmelerin ikisi görüşmeci tarafından belirlenen bir kafede, diğer görüşmeler ise katılımcıların isteğiyle evlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında dil güçlüğü yaşanan durumlarda, görüşmelerin verimli geçmesi amacıyla, katılımcının izni doğrultusunda aile üyeleri veya yakın çevresinden gönüllü tercümanlık desteği alınmıştır. Görüşme esnasında ses kaydı almak için hem gerekli kurumlardan hem de katılımcıdan izin alınmıştır. Ayrıca, kişisel bilgilerin kesinlikle paylaşılmayacağına dair katılımcıya bilgilendirme yapılmıştır. Bu nedenle görüşme ses kayıtları ve kişisel bilgiler, katılımcının mahremiyetinin korunması, veri güvenliğinin sağlanması ve araştırma etik kurallarının gözetilmesi amacıyla hiçbir şekilde paylaşılmamıştır.

2.5. Veri Analizi

Araştırmada, katılımcıların, deneyim ve tutumlarını derinlemesine anlamak amacıyla toplanan yazılı, görsel verilerin incelenmesini, verilerin tematik kodlanmasını, kategorilere ayrılmasını, yorumlanmasını kapsayan bir çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle elde edilen verilerin dönüştürülme süreci; betimleme, analiz ve yorumlama olmak üzere üç temel aşamayı içermektedir. Betimleme süreci; araştırmacının elde ettiği verileri doğrudan aktarmasını ifade etmektedir. Analiz süreci; verilerin sistematik bir şekilde düzenlenmesini

ifade ederken, yorumlama süreci ise, araştırmacının bulgulara anlam yüklediği daha geniş açıdan değerlendirdiği aşamayı temsil etmektedir.¹¹¹

Veri analiz sürecinde toplanan verilerin özgünlüğü korunmuş, bulgular katılımcılardan alınan verilerle desteklenmiştiler. Katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntılarla aktarılmış ve bu ifadeler yorumlayıcı bir yaklaşımla analiz edilerek okuyucuya sunulmuştur. Bu sayede hem verinin özgünlüğü korunmuş hem de elde edilen bulguların daha anlaşılır ve derinlemesine değerlendirilmesi yapılmıştır.

Veri analiz sürecinde ilk olarak, toplanan verilere bağlı kalınarak, katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntı yapılarak aktarılmaktadır. Bu ifadeler; verinin özgünlüğünü korumak ve elde edilen bulguları daha anlaşılır kılmak amacıyla, yorumlayıcı bir yaklaşımla analiz edilerek okuyucuya sunulmaktadır. İkinci aşamada ise toplanan veriler tema ve kategoriler çerçevesinde düzenlenerek sistematik çözümlene yoluyla yapılandırılmaktadır. Son olarak bu iki yöntemi temel alan araştırmacı veri analiz sürecini kendi yorumlarıyla desteklemektedir.¹¹²

Verilerin değerlendirilmesi, araştırmacının verileri daha iyi kavramasını, derinlemesine anlamasını ve araştırma sorularına uygun sonuçlara ulaşmasını sağlamaktadır. Bu süreçte görüşmeden elde edilen veriler önce yazıya aktarılır ve belge haline getirilir. Sonrasında veriler incelenerek belirli kategorilere ayrılır. Araştırmanın konusuyla ilgili kavram ve temalar belirlenir ve daha sonra anahtar kelimeler kodlanır. Kodlama sonucunda elde edilen veriler, bir araya getirilerek tematik analiz yapılır. Bu aşamada elde edilen bulgular, anlamlandırılarak yorumlanıp literatür ile ilişkilendirilir. Son olarak elde edilen sonuçlar raporlanıp bilimsel olarak paylaşılr. İleride yapılacak olan araştırmalara yönelik önerilerde bulunulur.¹¹³

Bu araştırmada, güçlü, geçerli ve kapsayıcı sonuçlara ulaşmak için, içerik analizi ve tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan bu analiz yöntemiyle, görüşme metinleri önemle incelenmiş ve temel ifadeler belirlenmiştir. Araştırmada, birinci aşama olarak görüşme kayıtları yazıya dökülmüştür. Daha sonra veriler dikkatli okunup önemli ifadeler kodlanmıştır. Benzer ifadeler birleştirilerek kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategorilerden temalara ulaşılmıştır. Son olarak, elde edilen bulgular, görüşmecilerin ifadelerinden doğrudan alıntılar

¹¹¹ Harry F. Wolcott, *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation* (Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc, 1994), 375.

¹¹² İdris Güçlü, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Nika Yayınevi, 2021), 185-186.

¹¹³ Güçlü, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 221.

yapılarak desteklenip, yorumlanmıştır. Veriler bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak, göç sürecinin bireyler üzerindeki sosyolojik etkileri derinlemesine analiz edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. Göçmenlerin Göç ve Göç Sonrası Süreçleri

Bireylerin kendi yaşam alanlarından ve mevcut toplumsal düzenlerinden ayrılmaları oldukça zor bir olaydır. Çünkü bu mekânsal ayrılık ve toplumsal değişiklik; bireylerin uzun yıllar oluşturduğu bir topluluğa duyulan aidiyetin kopuşuna ve yaşam biçimlerinde ani bir değişime yol açma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, göç olgusunu göç öncesi ve göç sonrası süreçleri üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bireylerin göç öncesi kendi toplumundaki yaşam koşulları, kültürel kodları sosyal ilişkiler ağı, göç sonrası yaşam alanı oluşturduğu topluma uyum sürecini de doğrudan etkilemektedir.¹¹⁴ Dolayısıyla göçmen bireyler açısından göç öncesi faktörleri anlamak, göç sonrası dinamikleri kavrayabilmek, göçmen entegrasyonu açısından oldukça önemli bir konudur.

3.1.1. Türkiye'ye Yönelik Suriyeli Göçün Sebepleri

Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş kitlesel göç hareketlerini tetiklemiş ve milyonlarca insanın yerinden edilmesine sebep olmuştur. Arap Baharının etkisiyle başlayan Suriye'deki halk hareketlerini, rejimin şiddet kullanarak bastırma yoluna gitmesi olayları zamanla kitlesel bir iç savaşa dönüştürmüştür.¹¹⁵ Suriye'deki yönetimin yerli halka yönelik saldırıları, insanların temel hak, özgürlük ve güvenlik arayışıyla ülkeden kaçmasına sebep olmuştur. Bu süreçte Türkiye bu göçün hedef ülkelerinden birisi haline gelmiştir. Türkiye'yi, sınır komşusu olması ve Suriye yönetimine muhalif bir tutum sergilemesi; göçmenler için doğal bir kaçış noktası yapmıştır. Suriye'deki iç savaş ülkedeki ekonomik yapının büyük ölçüde tahrip olmasına, üretimin durmasına, milyonlarca insanın geçim kaynaklarından mahrum kalmasına sebep olmuştur. Bu noktada Türkiye'nin, öncelikle istikrarlı ekonomik yapısı, sınır geçişlerinin kolay olması ve güvenli bir liman olması nedeniyle Suriyeliler için göçe uygun bir ülke haline gelmiştir.¹¹⁶

¹¹⁴ Ertuğrul Murat Özgür, "Göç, İkametgâh Ayrışması ve Entegrasyon: Türk Kentleri İçin Bir Değerlendirme", *Journal of Geography* 41 (2020), 225-226.

¹¹⁵ Selin Dinçer - Fatma Pınar Eşsiz, "Uluslararası Göç Olgusu ve 'Arap Baharı' Sürecinde Değişime Uğrayan Avrupa Birliği Göç Politikaları", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 7/1 (2021), 77.

¹¹⁶ İçduygu, A. & Şimşek, D. (2016). The Politics of Syrian Refugees in Turkey: A Question of Inclusion and Exclusion. *Journal of Refugee Studies*, 29(4), 1-20.

Türkiye ile Suriye arasında tarihsel ve kültürel bağların bulunması, Türkiye’de daha önce yerleşen Suriyelilerin bulunması ve oluşan akrabalık ilişkileri, karayollarındaki ulaşım kolaylığı gibi çekici faktörler Suriyeli göçmenler için Türkiye’nin tercih edilmesine sebep olmuştur.¹¹⁷ Bununla birlikte Suriyeli göçmenler tarafından Türkiye’nin tercih etmesinin ana sebepleri; güvenlik, jeopolitik konum, kültürel ve dini yakınlık ve Türkiye’nin göç politikaları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, bireylerin veya toplulukların yaşadıkları bölgelerden ayrılmalarına sebep olan itici koşullar ile göç ettikleri ülkeleri tercih etmelerine neden olan çekici unsurların etkileşimini esas alan, Everett Lee tarafından geliştirilen göç kuramlarından; itme-çekme kuramı Suriyelilerin göç hareketinin nedenleriyle örtüşmektedir. Bu kuram; Suriye göçünün nedenlerin açıklanması konusunda işlevsel teorik bir çerçeve çizmektedir. Lee’ye göre, bireyleri ve toplulukları yaşadıkları yerden ayrılmasına neden olan olumsuz koşullar itici faktörler olarak tanımlanırken, göç edilmesi düşünülen yerdeki olumlu şartlar ise çekici faktörler olarak adlandırılmaktadır.¹¹⁸ Lee, göçün sebeplerini çeşitli temel faktör çerçevesinde ele almaktadır. Bunlar: Bireyin kendi yaşadığı yerle ilgili faktörler, göç edilmesi düşünülen yerle ilgili etmenler, süreci etkileyen engeller ve bireyin kişisel özelliklerinden kaynaklanan faktörlerdir.¹¹⁹ Nitekim Suriye’den Türkiye’ye yönelen göç hareketlerinin genellikle itici faktörlerin etkisi sonucu gerçekleştiği görülmektedir.

Arap Baharı sonrasında çıkan iç savaş, Suriye’de toplum yaşamını derinden etkileyen politik istikrarsızlık, güvenlik açığı, iç savaş nedeniyle oluşan şiddet ortamı, ekonomik çöküş ve temel hizmetlere ulaşımın kısıtlanması gibi itici faktörler; ülke halkını zorunlu göç kararına yönelten temel sebepler olmuştur. Çünkü bu itici faktörler, Suriyelilerin yaşamsal alanlarını çok riskli hale getirmiştir.¹²⁰ Bundan dolayı siviller hayatta kalmak için zorunlu olarak göç etmek zorunda kalmışlardır.¹²¹ Araştırmamız esnasında, Suriyeli göçmen katılımcılarla mülakat yaparken yönettiğimiz “Göç etmek için neden Türkiye’yi seçtiniz? Göç ederek doğrudan Mustafakemalpaşa’ya mı geldiniz?” sorusuna neredeyse bütün görüşmecilerin cevabı Lee’nin itme-çekme kuramında yer verdiği çekici faktörleri destekler nitelikte olmuştur. Nitekim Suriyeli

¹¹⁷ Hakan Bostan, “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu” 4/2 (2018), 53.

¹¹⁸ Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, 73-74.

¹¹⁹ Lee, “A Theory of Migration”, 52-53.

¹²⁰ Hakan Sezgin Erkan, “Suriyeli Göçmenlerin Türkiye’yi Tercihi Üzerinden Göç Teorilerine Yeniden Bakış”, Ortadoğu Etütleri 3 (2021), 433.

¹²¹ Eren Alper Yılmaz - Yunus Emre Özer, “İtme Çekme Kuramı Bağlamında Türkiye’deki Suriyelilere Yönelik Bir Alan Araştırması: Aydın İli Örneği”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2022), 286.

göçmenlerin Türkiye'yi tercih etmelerine neden olan başlıca çekici faktörler arasında, Türkiye'nin göçmenler için uluslararası hukuka dayalı geçici koruma mekanizması oluşturması,¹²² insani yardım ve sosyal destek mekanizmaları, Suriye ile coğrafi yakınlığı, kültürel ve dini benzerlikler, sınıra yakın bölgelerdeki akrabalık ilişkileri, Türkiye'nin güvenli bir bölge olarak görülmesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra Lee'nin kuramında da yer alan hukuki ve yönetsel sınırlayıcı faktörleri büyük ölçüde ortadan kaldıran, Türkiye'nin göçmenlere uyguladığı açık kapı politikası, sınır geçişlerinin kolaylaştırılması, temel sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim kolaylığı sağlaması Türkiye'yi Suriyeli göçmenler açısından kolay erişilebilir ve güvenli bir ülke konumuna getirmiştir.¹²³ Sonuç olarak, Lee'nin itme-çekme kuramı, Suriyeli göçmenlerin çoğunlukla Türkiye'ye yönelmelerini açıklama hususunda temel bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

3.1.1.1. Can Güvenliği ve Güvenli Bölge Arayışı

Suriye'de 2011 yılında patlak veren iç savaşın sivillerin yaşamında doğrudan tehdit unsuru oluşturması nedeniyle siviller sığınacak güvenli bir bölge aramak durumunda kalmışlardır.¹²⁴ Araştırmaya katılan Suriyeli göçmenlerin çoğunluğu, yaşadıkları coğrafyada gittikçe artan saldırılar, çatışmalar ve bombardımanlar nedeniyle öncelikle can güvenliği açısından Türkiye'ye sığındıklarını ifade etmişlerdir. Bu konudaki katılımcıların cevapları aşağıda verildiği gibidir.

K1: "Ülkemizde çok güzel bir yaşantımız vardı. Birdenbire karışıklık çıktı her tarafta bomba sesleri vardı, silah sesleri vardı, çok korkuyorduk. Kötüydü. İnsanlar ölüyordu. Akrabalarımız öldüler. Birçok kişinin Türkiye'ye gittiğini duyduk. Canımızı kurtarmak için kaçtık. Acele karar verdik ve çocuklarımızla Türkiye'ye geldik."

K5: "Her şey aniden başladı, binalar yıkılıyor. İnsanlar ölüyordu, çok karıştı ben ailemi alıp kaçtım kara yoluyla Türkiye'ye geldim çok zordu canımızı zor kurtardık Elhamdülillah, çok şükür iyiyiz şimdi, savaş çok kötü."

K8: "Bizim için sınırı geçmek en önemlisiydi, Yaşadığımız yer sınıra yakındı. Bir an önce sınırı geçmeye karar verdik. Çatışmalar artmıştı ve akrabalarımızdan her gün ölüm haberi alı-

¹²² Ahmet Hamdi Topal, "Geçici Koruma Yönetmeliği ve Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/1 (2015), 15-16.

¹²³ Erkan, "Suriyeli Göçmenlerin Türkiye'yi Tercihi Üzerinden Göç Teorilerine Yeniden Bakış", 440.

¹²⁴ İ Aytaç Kadioğlu, "Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma", *Opus International Journal of Society Researches* 16/29 (2020), 2198.

yorduk. Korkunç ve üzücü bir durumdu. Ölmek istemiyorduk ailemi alıp çatışmalardan kaçtık ve sınırdaki teli geçtik ve biz kurtulduk...”

Katılımcıların neredeyse hemen hepsi savaş nedeniyle başlayan zorunlu bir göç sürecini yaşayarak, can güvenliğini korumak amacıyla Türkiye’ye sığınmışlardır. Özellikle savaş ortamında çok sayıda akrabasını ve yakınlarını kaybeden bireyler, maruz kaldıkları can güvenliği tehdidi ve ağır yaşam koşulları nedeniyle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda göç bireyler için; savaşın yol açtığı yıkım, sosyal ağlardaki parçalanma ve temel yaşam kaynaklarının ortadan kalkması nedeniyle hayatta kalma amacıyla başvuru zorunlu bir olay haline gelmiştir. Bu dönemde, Türkiye’nin uyguladığı ‘açık kapı politikası’ Suriyeli sığınmacılar için Türkiye’yi tercih etmelerinde belirleyici faktör olmuştur. Savaş mağduru olarak kabul edilen Suriyeliler Türkiye tarafından her koşulda kabul edilmesi nedeniyle Suriye’den Türkiye’ye yoğun bir göç hareketliliği başlamıştır.¹²⁵

3.1.1.2. Ulaşım Kolaylığı ve Coğrafi Yakınlık

Savaşın yoğun olarak devam ettiği dönemlerde, Türkiye’nin Suriye’ye sınır komşusu olması, kara sınırının uzunluğu, ulaşımın geçişlerin kolay olması ve coğrafi yakınlıktan¹²⁶ dolayı sığınmacılar için tercih nedeni olmasına sebep olmuştur. Bu sebeplere bağlı olarak Türkiye’nin, diğer ülkelere gitmeye kıyasla daha az risk taşıyor ve hızlı ulaşılabilir olması sığınmacıların bu noktada tercihlerini etkilemiştir. Görüşmecilerin neredeyse tamamı bu konuda aynı görüş bildirmişlerdir. Aşağıda olduğu gibi verilen katılımcının ifadeleri bu konuda diğer görüşmecilerin söylediklerini de özetler şekildedir.

K6: “Savaş başladığında ilk düşündüğüm şey kaçmak oldu. En yakın ülke Türkiye idi. Orda akrabalarım vardı. Hatay’da sınıra yakın yerdeydik kara yoluyla geçmek kolay oldu ve canımızı kurtardık. Sınırı geçtikten sonra Elhamdulillah kurtulduk dedik. Burada tek amaç sınırı geçmekti gerisini hiç düşünmedik. Biz artık güvendedik, ailem ve ben sınırı geçtik kurtulduk düşüncesindeydik, Türkiye’nin sınırı geçerken zorluk çıkarmaması önemliydi çok şükür hala bu ülkede yaşıyoruz, çocuklarım burada büyüdüler okul eğitimi aldılar biz burayı çok seviyoruz. Önce Hataya gelmiştik ama sonra İstanbul daha sonra Bursa’ya bu ilçeye geldik. Önce akrabalarımızı gelmişti bize burayı anlattılar ve bizde geldik buraya yerleştik. Yaşamak kolay burada, şükür, iş var, çocuklara okul var.”

¹²⁵ Kerem Özbey, “Açık Kapı Politikasından Sınır Duvarı Projesine: Türkiye’nin Sınır Politikasının Dönüşümü”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 23/43 (2022), 723.

¹²⁶ İbrahim İrdem vd. (ed.), *Türkiye’deki Suriyeliler ve Sınır Ötesi Güvenli Bölge* (Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı, 2020), 33.

K20: "Her şey çok karışmıştı, bütün düzenimiz savaş başlayınca altüst oldu. Herkes kaçacak yer arıyordu. İnsanların Türkiye'ye gittiğini duyuyorduk. Geçişlerin açık olduğunu, orada insanların yardımcı olduğunu, Türkiye devletinin bizleri kabul ettiğini duyduk. Türkiye bize yakın, yürüyerek Türkiye sınırını geçtik zorlandık ama gelince halktan çok yardım gördük. Kendimizi güvende hissettik."

Katılımcılar, Mustafakemalpaşa'ya gelme kararlarını, daha önce buraya gelip yerleşen akrabalarının deneyimlerine ve yerel halkın yardımsever oluşuna bağlamaktadırlar. Buraya yerleştikten sonra eğitim alanında olsun iş alanında olsun bir sok sosyal imkana sahip olan göçmen bireyler zorlu bir sürecin ardından geldikleri nokta itibariyle, yaşadıkları hayattan memnun olduklarını vurgulamaktadırlar.

3.1.1.3. Sosyal Bağlar ve Akrabalık İlişkileri

Bireylerin ve toplulukların göç kararlarında sosyal bağların ve akrabalık ilişkilerinin etkili olduğu görülmektedir. Çünkü bu durum, göçmenlerin gidecekleri yerle ilgili bilgi, barınma, iş bulma, sosyal destek alma vb. konularda yardımcı olmakta ve göçün belirsizliğini azaltmaktadır.¹²⁷ Göçmenlerin yerleştikleri yerlerde sosyal uyumu da kolaylaştırmaktadır.¹²⁸ Bu bağlamda Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de akraba ve tanıdıklarının bulunması, bu tanıdık ve akrabaların, daha önce göç etmiş bireylerin edindikleri deneyimleri paylaşmaları yeni göç etmeye karar veren bireylerin, göç kararlarının şekillenmesinde etkili bir rol oynamıştır.¹²⁹ Çünkü Türkiye'de bulunan akrabalar, daha önce göç edenler, deneyimlerini aktararak göç edilmesi uygun yerleri paylaştıkları görülmüştür. Bu durum sosyal ağlar, aile üyeleri, akraba ve arkadaşlar tarafından göç edilen yerleşim yerini seçme¹³⁰ konusunda sağlanan yönlendirme ve desteğin belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.¹³¹ Aşağıda verilen katılımcıların cevapları bu konuyu destekler niteliktedir.

K15: "Biz ailemle Halep'te yaşıyorduk. Çok mutluyduk. Babam araba tamiri yapıyordu. Büyük bir iş yeri vardı. Annem öğretmendi. Çok güzel yaşıyorduk. Ülkemizde savaş çıktı. 2015 yılında Halep bombalanmaya başladı. Çok fazla bombalar atılıyordu. Ailem karar aldı."

¹²⁷ E. Deniz Ela Özcan, "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", *İş ve Hayat* 2/4 (2017), 202.

¹²⁸ Fuat Güllüoğlu, "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiki ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 2/4 (2013), 76.

¹²⁹ Gazanfer Kaya vd., "Sosyal Ağların Suriyeli Aile Göçüne Etkilerinin Göçmen Yaşantıları ve Beklentileri Üzerinden İncelenmesi", *Göç Dergisi* 10/2 (2023), 201.

¹³⁰ Douglas S. Massey vd., "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", *Göç Dergisi* 1/1 (2014), 28.

¹³¹ Kürşat Kan, Merve Kanmaz, "Küreselleşmenin Kültürel Boyutu ve Göçün Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 47 (2022), 201.

Önce Ürdün'e gittik orada bir teyzem yaşıyordu. Bir süre orada kaldık ama orada yaşamakta zorlaşmaya başlamıştı. Para bulamıyorduk. Daha önce bir teyzemde Bursa-Mustafakemalpaşa'ya gelmişti savaştan kaçıp. O bizi buraya çağırırdı. Şartların iyi olduğunu söyledi. Okul var çocuklar okula gidiyor, iş var eşim çalışıyor, insanlar iyi bize yardımcı oluyorlar dedi bizde karar verip hemen buraya geldik. On yıl oldu buradayız Elhamdulillah...”

K9: “Önce Lübnan'a gittik, ben ve kardeşlerim eğitimimizi devam etmek istiyorduk Yaşadığımız yerde savaş çıktı okullar bombalandı. Lübnan'da eğitim iyi değildi bir dönem okuduk ama diploma alamadık, çok üzüldük. Savaş başlayınca anneannemler daha önce Türkiye'ye gelmişlerdi ve Mustafakemalpaşa'ya yerleşmişlerdi. Onlarla iletişime geçtik, burası güzeldir gelin dediler. Babamın da bir arkadaşı da savaş çıkınca buraya göç etmişti, tanıdıklar var diye geldik. Ben ve kardeşlerim eğitime başladık ve şimdi ben İlahiyat okudum. Elhamdulillah, Babam arkadaşıyla çalışıyor. Tanıdık olunca daha iyi oldu. Biz burada büyüdük çok alıştık.”

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, savaş, zorlu bir sürecin başlangıcı olmuştur. Düzenli ve huzurlu bir şekilde devam eden hayatların dağılmasına bir toplumun istemediği bir şekilde parçalanmasına, insanların zorunlu bir göçe ve zorlu bir mücadeleye sürüklenmesine sebep olmuştur. Zorlu bir sürece sürüklenen Suriyeli göçmenler; Türkiye'ye geldikten sonra birçok zorlukla da mücadele etmeyi sürdürmüşlerdir. Çocuk yaşta ülkelerini terk etmek zorunda bırakılan Suriyeli genç göçmenler hem eğitim alanında hem de çalışma alanında mücadele göstererek kendilerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir.

3.1.1.4. İki Ülke Arasında Dini ve Kültürel Yakınlık

Dünyada yaşanan göç olayları, toplumların kültürel yapılarını ve toplumsal kimliklerini büyük ölçüde etkileyerek çeşitli değişikliklere neden olup bu yapıları dönüştürebilmektedir.¹³² Buna bağlı olarak, göç alan bölgelerde kültürel zenginlik ve çeşitlilik artış göstermektedir. Bu çeşitlenme, toplumsal uyum sürecine ve yerel toplumların sosyo-kültürel yapılarına da yansımakta; bu çerçevede oluşan karşılıklı etkileşim, dönüşüm ve yeniden yapılanma süreçlerini beraberinde getirmektedir.¹³³ Öyle ki göç alan ülke ile göç veren ülke arasında etnik ve kültürel bağların bulunması göçmenlerin kararını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda Suriyeli göçmenlerin Türkiye'yi tercih etmelerine neden olan çekici faktörlerden birisi de dini ve kültürel yakınlıktır.¹³⁴ Osmanlı devleti ile olan ortak tarihsel bağlar, benzer kültür, gelenek ve görenek-

¹³² Rıdvan Şimşek, *Göç Sosyolojisi -Farklı Boyutlarıyla Göç-*, 2022, 87-88.

¹³³ Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç / Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2024), 81.

¹³⁴ Simay Külahlıoğlu, “Göç Kavramı ve Suriye Göçünün Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yansımaları” 7/46 (2021), 2278.

ler iki halkı birbirine yakınlaştırmıştır. Özellikle Türkiye'nin güneydoğu sınır illerinde kültürel benzerliklerin daha fazla olduğu görülmektedir.¹³⁵Nitekim göçmen bireylerin kendi kültürleri ile ev sahibi toplumun kültürü arasındaki benzerlikler, göçmen entegrasyonunu kolaylaştırıcı bir etken olma özelliğine sahiptir.¹³⁶

K32 "Ben Suriye'de öğretilmişim. Savaş çıkınca okullarımız bombalandı. Hayatımız yaşanmaz oldu. Türkiye'ye gelme konusundaki kararımız kolay oldu. Güvenli bir yere ihtiyacımız vardı. Türkiye kardeş ülke, aynı din aynı kültür, çok az fark var, dinimizi yaşamak kolay burada ilk önce Hataya geldik orada çoğu insan Arapça biliyor. Daha önce yerleşmiş Suriyeli çok var. Buraya eşimin işi için geldik. Çocuklarımız okula gidiyor. Burada büyüdüler ve buradaki çocuklar gibi giyiniyorlar ve konuşuyorlar. Biz de onların okulda ve dışarda öğrendikleri bilgilerle buradaki hayatı tanıdık. Komşularımız oldu. Onlardan farklı yemekler öğrendik. Türkçe öğrenmek için komşularım beni dil kursuna götürdü. Artık Türkçe biraz konuşabiliyorum. Çocuklarım ve ben Kuran kursuna da gidiyorum. Orada dini bilgiler öğreniyoruz."

Ülkesinde öğretmen olan katılımcı, Türkiye'yi güvenli ve Müslüman bir ülke olduğu için seçtiklerini ifade etmiştir. Mustafakemalpaşa'ya iş için geldiklerini buradaki toplumun kültürel yaşamlarına uyum sağladıklarını hatta çocuklarının buradaki çocukların giyim ve yaşam tarzına uyum sağladıklarını vurgulamaktadır. Okul ortamında daha fazla zaman geçiren çocukların, ev sahibi toplumun aile çocuklarıyla etkileşimi daha fazla olduğu için kültürel öğrenmeleri daha fazla ve kolay olabilmektedir. Bu durum çocuklarda yerel topluma karşı aidiyet duygusunun daha çabuk oluşmasını sağlamaktadır. Günlük yaşamını büyük bir kısmını okulda ve toplumun içinde geçiren çocuklar ve gençler, yerel topluma daha hızlı uyum sağlamaktadırlar. Aynı dine mensup ve benzeri kültürel kodlarla şekillenen Suriyeli Müslüman ailelerin ve Müslüman Türk ailelerin, birçok konuda bütünleşmesinin ve karşılıklı kabul süreçlerinin daha kolay ve sorunsuz olduğu gözlemlenmektedir.

3.1.1.5. Ekonomik Koşullar ve Geçim İmkânları

Suriye'de yaşanan savaş, iş olanaklarına erişimin ortadan kalkmasına, temel ekonomik faaliyetlerin durmasına neden olmuştur. Bu durum halkın yoksullaşmasına ve temel gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılama noktasında zorluklarla karşılaşmasına sebep olmuştur. Ekonomik kriz, işsizlik ve yoksulluk; Suriye halkını istikrarlı iş piyasasına, ekonomik fırsatlara sahip

¹³⁵ Yılmaz - Özer, "İtme Çekme Kuramı Bağlamında Türkiye'deki Suriyelilere Yönelik Bir Alan Araştırması: Aydın İli Örneği", 287.

¹³⁶ İbrahim Gürses, "Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2007), 85.

olan Türkiye'ye göçe etmeye zorlamıştır. Bu çerçevede mülakat esnasında görüşmeciye yönettiğimiz şu soruya; “Ülkenizde hangi iş kollarında çalışıyordunuz? Burada aynı alanlarda çalışma imkânı buldunuz mu?” Türkiye'ye geldikten sonra motorlu taşıt ve bakım onarımı işinde çalışmaya başlayan görüşmecinin ifadeleri şu şekildedir;

K36: “Savaş başlamadan önce İdlib ‘de büyük bir ayakkabı işletmem vardı. Gelirim çoktu, çalışanlarım vardı, insanlara yardım ediyordum, zekât veriyordum, sadaka veriyordum üç çocuğum var güzel bir hayatımız vardı. Savaş her şeyimizi yok etti bombalarla evim, iş yerim yıkıldı, çocuklarımla kaldık öyle, çok zor zamanlardı, Türkiye'ye kara yoluyla geldik. Saatlerce yürüdük. Çok zorlandık. Buraya gelince akrabalarımıza sığındık. Birçok işte çalıştım, tamircilik, inşaat vb. Uzun süredir sanayide araba tamirciliği yapıyorum elhamdulillah muhtaçlığımız yok, Türkiye'de hiç aç ve açıkta kalmadık.”

Çocuklarıyla Türkiye'ye sığınan bir kadın görüşmeci de bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir;

K30: “Eşimin Suriye'de büyük bir marketi vardı, işletiyordu, geçimimiz çok güzeldi. Savaş çıktı market bombalandı eşim Suriye'de kaldı çocuklarımla ben Türkiye'ye kaçtık daha önce göçle gelen akrabalarımızın yanına geldik buraya, çok zorlandık dört çocuğum var yardımlar aldık insanlar bize çok yardım etti. Bir Türk komşumun desteğiyle bir balık halinde işe başladım. Çok endişelendim ilk defa kalabalık bir ortamda çalışıyordum. Dil bilmiyordum. Bizde kadınlar çalışmaz. Topluma fazla çıkmaz, Erkeklerle görüşmez, burada mecbur kaldım.”

Katılımcı, yaşadığı zorlu göç sürecinin ardından, ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığını bu nedenle çalışmaya başladığını ifade etmektedir. İlk defa kalabalık bir ortamda çalıştığından ve bu durumun onu zorladığından bahsetmektedir. Kendi ülkelerinde genellikle toplumsal ve kamusal alandan uzak yaşayan kadınlar, Türkiye'de bu duruma alışma sürecinde zorlandıklarını belirtmişlerdir. Nitekim yeni bir coğrafyada yeni bir hayat düzeni kurmak ve toplumsal alandaki davranış modellerine alışmak göçmenleri zorlayan bir süreç olmuştur. Özellikle kültürel farklılıklar nedeniyle giyim tarzı ve buna bağlı olarak kıyafet şekli, kadın erkek aynı ortamda çalışma biçimi; Suriyeli göçmen kadınları kamusal alanda en çok zorlayan konular olarak öne çıkmıştır. Nitekim birçok kadın görüşmeci, ekonomik açıdan zorlandıklarını ve ailenin geçimine destek sağlamak için kırsal alanda çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Mustafake malpaşa ilçesinde tarım işçiliğinin yaygın bir sektör olması ve bu alanda iş gücü ihtiyacının doğması hem erkek hem de kadın Suriyeli göçmenler için kolay erişilebilen bir iş imkânı sunmuştur. Bu durum göçmenlerin yerel toplumla etkileşimine ve göçmenlerin sosyal ortamda iletişim noktasında Türkçe dilini öğrenmelerine de katkı sağlamıştır. Nitekim göçmenler için eko-

nomik imkanlar, yerleşim tercihlerinin belirlenmesinde etkili bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik yapısı, istihdam imkanları Suriyeli göçmenler açısından hayatlarını devam ettirme konusunda kolaylaştırıcı bir etken olduğu görülmektedir.

Suriyeli göçmenler göç süreci boyunca birçok zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle kara yoluyla sınır geçişi gerçekleştirmek durumunda kalan bireyler, temel ihtiyaçlara erişim eksikliği, hava koşulları, barınma ve beslenme, güvenlik riskleri nedeniyle göç sürecinin meşakkatinden derinden etkilenmişlerdir. Özellikle çocuklu aileleri bu süreci daha zor geçirdikleri, çocukların bu süreçten olumsuz etkilendikleri görüşmeci bireylerin ifadelerinde yer almaktadır. Nitekim katılımcıların aktardığı üzere bu sürecin, 2-3 gün kesintisiz zorlu koşullarda devam ettiği olmuştur. Aynı zamanda bu zorlu süreçte, Müslüman göçmenlerin dini görevlerini yerine getirme konusunda; yeterli temiz suya erişim sağlanamama, namaz kılınacak alan, namaz vakitlerini ayarlayamama gibi gerekli ihtiyaçların giderilmemesi güçlükler oluşturmuştur. Bu konuda "Göç öncesindeki dini pratiklerinizi göç sürecinde de yerine getirebildiniz mi? Bu konuda en çok nelere ihtiyaç duydunuz?" sorusuna katılımcının verdiği cevap kara yoluyla sınırı geçmek zorunda kalan diğer katılımcıların cevaplarını özetler niteliktedir.

K30: "Ülkemizde savaş çıkınca, tek düşüncemiz bir an önce buradan ayrılmak oldu. Çocuklarımızla beraber hazırlanıp Türkiye'ye gitmek için yola çıktık. Karayoluyla sınırı geçen arkadaşlarla beraber hareket ettik yolculuğumuz 2 gün sürdü. Bu yolculukta bazen namaz vakitlerini geçirdik. Çünkü sürekli hareket halindeydik. Yeterli su ve gıdamız yoktu. Bu durum bizi üzüyordu. Çocuklarımızla bu yolculukta çok zorlandık. Korku ve endişe içindeydik. Hem yol tehlikeliydi hem de gideceğimiz yerde nasıl olacak diye endişeleniyorduk. Çünkü düzenli bir hayatımız vardı ve birden yok oldu. Bu durum çok zor. Tek düşüncemiz çocuklarımızla birlikte hayatta kalmaktı. Çok şükür o zamanlar geçti ve biz burada (Mustafakemalpaşa'da) yeniden hayat kurduk"

Katılımcı, çocuklarıyla beraber karayoluyla Türkiye'ye geldiğini ve bu süreç esnasında; gıda, temiz su yetersizliği gibi zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmektedir. Bu zorluklar içerisinde sürekli hareket halinde oldukları ve gerekli ihtiyaçlarını kısıtlı giderebildikleri için namaz ibadetini yerine getiremediklerini üzümlerle belirtmektedir. Katılımcı, zorlu bir sürecin ardından, Mustafakemalpaşa'da yeni bir hayat kurduklarını ve bunun bir şükür sebebi olduğunu da vurgulamaktadır.

K20: "Biz savaş çıkınca her şeyimizi kaybettik. Her yer bombalandı, başka şansımız kalmadı ve Türkiye'ye yöneldik. Gece gündüz yürüdük. Çok zordu. Sınırı geçtikten sonra yine yürüdük ve ancak insanların olduğu yere ulaşabildik. Devamlı yürüdüğümüz için bazen namaz-

larımızı kılamadık. Bazen abdest almaya su bulamadık. Bu bizi çok üzdü. Çünkü hiçbir zaman namazlarımı terk etmemiştim küçük yaştan beri kalkıyorum. Ama mecburiyet. Zor günlerdi.”

Görüşmelere katılan göçmenlerin bir kısmı da havayoluyla geldikleri için zorlanmadıklarını kolay ulaşım sağladıklarını belirtmişlerdir.

K36: “Savaş başlayınca ailemle Şama gittik. Bir zaman sonra orasında tehlikeli oldu. İstanbul'a Uçak vardı. Akrabalarımız gitmişti. İmkânımız vardı ve Uçakla İstanbul'a geldik. Çok zaman almadı. Çok Şükür ibadetlerimizi zamanında yerine getirdik. İstanbul'dan Bursa'ya geldik. Burada akrabalarımız var. Daha önceden gelmişlerdi. Yerleşmek onların yardımıyla kolay oldu.”

Katılımcı, Göç esnasında havayolu kullandığı için zorluk çekmediğini ve bu süreçte dini pratiklerini terk etmediğini belirtmektedir. Bu durum göçmen bireylerin göç esnasında kullandıkları ulaşım yoluyla dini pratiklerini uygulama noktasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Göçmenlerin Göç Sürecini Geçirme Durumları

Alt Temalar	Katılımcılar
Göç Sürecinde Zorluk Yaşayanlar	K1, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K23, K24, K25, K26, K29, K30, K36, K37, K38, K39, K40
Göç Sürecinde Zorluk Yaşama-yanlar	K2, K13, K22, K27, K28, K31, K32, K33, K34, K35

3.1.2. Göç Sonrası Entegrasyon Süreci

Göç, bireylerin ve toplulukların yeni bir sosyo-kültürel çevreye uyum sağlamasını gerektiren çok yönlü bir süreçtir. Göç sonrası entegrasyon süreci ise, göçmenlerin yerleştikleri toplumun normlarını, dini ve kültürel değerlerini öğrenme ve günlük yaşam pratiklerine uyma çabalarını ifade etmektedir.

3.1.3. Suriyeli Göçmenlerin Uyum Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar

3.1.3.1. Dil Bariyeri /Toplumsal Ayrımcılık

Yer değiştirme eylemiyle başlayan göç, tarihsel süreç boyunca göçmen kuşakların hayat dinamiklerini, toplumsal konumlarını ve kimlik inşalarını etkileyen karmaşık bir süreç olarak

varlığını sürdürmüştür. Göç etmeyi zorunlu veya gönüllü olarak tercih eden bireyler hem göç etme sürecinde hem de göç sonrası süreçte çeşitli ekonomik, sosyal zorlukla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu zorlukların başında; mevcut sosyal çevresinden ayrılma, dil bilmeme, dini ve kültürel yaşam farklılıkları ve yeni hayat kurulan toplumundaki belirsizlikler gelmektedir. Bu bağlamda Suriyeli Sünni göçmenler, ev sahibi toplumla entegrasyon sürecinde dil engelleri ve toplumsal kabul gibi birçok zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Suriyeli göçmenler Türkiye’de sosyal uyum sürecinde; yerel toplumla aralarında bulunan sosyal ve kültürel farklılıklar, iş bulma olanaklarına erişim güçlüğü ve dil bilmeme sorunu gibi birçok zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Dil bilmeme sorununa bağlı olarak göçmen bireylerin, eğitim, sağlık ve ilk yardım hizmetlerine erişim konusunda iletişim eksiklikleri ve tercüme hizmetlerinin yetersizliğinden toplumsal yaşam koşullarının zorlaşmasına neden olmuştur. Bu durum göçmenlerin hayatlarını, psikolojik ve sosyolojik açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü dil bilmek sosyal hayata ve ekonomik hayata katılım sağlamak için kritik bir öneme sahiptir. Dil yetersizliği göçmenlerin yerel halkla iletişim kurmasını güçleştirmektedir. Göçmenler bu durumda sosyal sosyal çevreyle yeterli iletişim kuramamalarına bağlı olarak yalnızlık hissi yaşayabilmektedirler. Öyle ki bu durum, göçmenlerin dini pratiklerini yerine getirirken cami gibi ibadet yerlerinde diğer Müslümanlarla bir araya gelmeleri konusunda çekinmelerine de sebep olmakta ve yerel toplumla sosyal bağlılık hissini zayıflatmaktadır. Gıda ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesindeki dil yetersizliğine bağlı olarak yaşanan eksiklikler göçmenlerin yerleşik hayata geçiş, toplumsal uyum süreçlerinde olumsuzluklara neden olmaktadır.¹³⁷ Bunun yanı sıra, toplumsal önyargılar, ayrımcı söylemler ve yerel halkın göçmenlere karşı tutum ve tavırları göçmenlerin uyum sürecini doğrudan etkilemektedir.¹³⁸ Göçmen bireylerin uyum sürecinin etkileyen bu durumun sebebi, uygulanan göç politikaları, uyum sürecinin iyi yönetilmemesi, halk üzerinde etkili olan siyasi unsurlar, sosyal medyada ve başında yer alan göçmen karşıtı söylemler¹³⁹ olabilmektedir. Bu durum göçmenlerin, toplumsal kabulünün zorlaşmasına ve kendilerini dışlanmış hissetmelerine neden olmakta ve göçmenlerin sosyo-kültürel uyum düzeyini düşürmektedir. Bu durum uzun vadede göçmenlerle yerel toplum

¹³⁷ Meryem Argüç, “Türkiye’de Yaşayan Göçmenlerin Kentleşme Sürecinde Yaşadığı Sorunlar”, *Göç Dergisi* 11/2 (2024), 92.

¹³⁸ Saygın - Hasta, “Göç, Kültürleşme ve Uyum”, 329.

¹³⁹ Çiğdem Manap, “Sosyal Medyada Mülteci Temsilinin Söylem Analizi: Ekşi Sözlük Örneği”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 67 (2025), 92.

arasındaki sosyal bağların kuvvetlenmesi önlemekte, göçmenlerin yerel toplumla ilişki kurmaktan kaçınmalarına ve toplumsal uyum sürecinin uzamasına neden olmaktadır¹⁴⁰.

Katılımcı K1, K15, K5 “Göç ettiğiniz yerde kendinizi toplumdan dışlanmış hissettiğiniz zamanlar oldu mu? Eğer evet ise bu durumun sebepleri nelerdir? Göç ettiğiniz toplumun yaşam tarzına ve kültürüne uyum sağlayabildiniz mi? Bu süreçte hangi zorluklarla karşılaştınız?” Sorularını şu şekilde cevaplamışlardır:

K15: “Ben şimdi üniversite öğrencisiyim. Küçük yaşta buraya geldim. Evet dışlanmış gibi hissettim. Beni tanımadan yargılayanlar çok oldu. Suriyeli misin evet deyince hiç dinlemezler direk yargılarlar en çok da okulda yaşadım. Bazen Suriyeli olduğumu söylemekten çekinirdim bu yüzden. Bu duruma sosyal medyanın da etkisi oldu. Çünkü arkadaşlarım oradan duyduklarına inanıyorlardı. Bizi yargılıyorlardı. Bu beni çok üzdü. Zaman geçtikçe arkadaşlarım beni tanıdılar, sonra fikirleri değişti. İyi insanlarda çok oldu bana yardımcı olan destekleyen öğretmenlerim oldu onlara çok teşekkür ediyorum. Buraya geldim, hemen okula götürdü annem beni, o zaman dil bilmiyordum, Türkçeyi okulda öğrendim. Dil bilmek benim hayatımı ve ailemin hayatını kolaylaştırdı. Yaşadığımız çevreyi öğrenmememi sağladı. Ben burada büyüdüm. Buranın kültürüne yaşamına alıştım. Buradaki hayatı öğrendim. Sürekli okulda ve dışarda zaman geçirdiğimiz için sosyalleştim. Buradaki arkadaşlarım gibi giyiniyorum fakat kendi kültürümün sınırlarını da korumaya dikkat ediyorum, sosyal faaliyetlere katılıyorum. Buraya ait yemeklere de alıştım evde de yapıyoruz. Alışık olmadığımız bir durum, bizim ülkede erkeklerle kadınlar aynı ortamda olmaz, konuşmazlar, bu konuda zorluk yaşadım, zamanla alıştım. Komşularımız var çok iyiler bayramlarda onlara ziyaret yapıyoruz. Yalnız hissetmiyoruz. Artık zorlanmıyorum. Annem babam yaşlılar, onlara da yardım ediyorum. Sosyal hayattaki işlerini yapıyorum.”

K1: “Ben buraya geldiğimde Türkçe bilmiyordum. Dil bilmemek çok zordu, inşaat işinde çalışıyordum. Beraber çalıştığın insanların dilini anlamamak üzerimde yoğun bir baskı oluşturuşuyordu. Arkadaş edinmiyordum. İlk zamanlar dil bilmediğim için camiye gitmeye de çekiniyordum. Kendimi yabancı hissediyordum. Hep yalnız kalıyordum. Çok zorlandım. Çalıştığım yerde insanları dinleyerek Türkçeyi öğrendim. Dil bilmek arkadaş edinmemi de sağladı. Yaşadığım bu ilçenin kültürünü öğrenmeme yardımcı oldu. Sosyal hayatımı kolaylaştırdı. Aslında Suriye ile burası arasında çok fark yok, aynı din Müslüman kardeşlik var. Kendimi yalnız hissetmiyorum.”

K15 ve K1'in ifadeleri, yeni bir topluma uyum sağlamak ve toplumsal alanda hayatını kolaylaştırmak için o toplumun dilini bilmenin gerekliliğini, dil bilmemenin uyum sürecinde karşılaşılan en büyük zorluk olduğunu vurgulamaktadır. K1'in ifadesine göre, dil bilmiyor olması

¹⁴⁰ Aslı Coşkun - Hamza Ateş, “Türkiye’de Göçmen Entegrasyonu: Zorlaştırıcılar, Kolaylaştırıcılar ve Öneriler”, Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty 10/2 (2023), 1338.

hem çevresiyle olan iletişimini zorlaştırmış hem de sosyal ortamlarda yalnız hissetmesine neden olmuştur. Dil bilmek toplumda bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerini sağlamaktadır. Bundan dolayı bireylerin kendini ifade etmeleri durumunda yaşadıkları topluma entegre olmaları daha kolay olacaktır.¹⁴¹

Özellikle kamusal alanda veya herhangi bir iş kolunda çalışan göçmenlerin, iş hayatlarını kolaylaştırmak için yerel dili öğrenmeleri gerekmektedir. Çünkü göçmen bireyler ev sahibi toplumla bağ kuramadıkları zamanlarda kendilerini yalnız hissetmektedirler. Toplumlar arası bağ oluşturmak; dil, kültür ve dini alanda oluşturulan etkileşimle gerçekleşmektedir. Bu noktada sosyo-kültürel uyum, yeni toplumun kültürünü, dilini öğrenmeyi ve bu alanlarda davranışsal yeterlilik göstermeyi kapsamaktadır.¹⁴²

Katılımcı K15, yerel toplumdaki bireylerin kendisini tanımadan ayrımcı bir tutum sergilediklerini ve bu durumun sosyal hayatını olumsuz yönde etkilediğini vurgulamaktadır. Toplumsal ayrımcılığa maruz kalmasının sebebini sosyal medyada çıkan Suriye karşıtı haberlere bağlayan katılımcı, tanınmadan yargılandığını ifade ederek, buna bağlı olarak sosyal ortamlarda Suriyeli olduğunu söylemekten çekindiğini vurgulamaktadır. Sosyal medya, göçmenlerle yerel halk arasında sorun oluşturabilecek bilgilerle insanları yönlendirebilmektedir. Ön yargıların ve yanlış anlamaların yayılmasına da zemin hazırlayabilmektedir. Yaşanan bu durumdan göçmen bireyler olumsuz etkilenebilmektedirler. Suriye karşıtı halk arasında yayılan sosyal medya söylemlerinden etkilenen bazı göçmenler kendilerini sosyal ve kamusal alandan uzak tutma yoluna gitmekte ve yalnızlaşmaktadırlar.¹⁴³ Buna rağmen birçok göçmen, sosyal uyum konusunda çaba göstererek sosyal hayatta yer almaya ve bunu sürdürmeye devam etmektedir. Bu durumu kendisinin de yaşadığını ve bu durumdan etkilendiğini ifade eden görüşmeci, yerel toplumla entegrasyon sağlamak amacıyla, dil ve kültür öğrenme, kendi dini sınırlarını koruyarak toplumun yaşantısına uyum sağlama gibi çabalarına da değinmektedir.

Göçmen bireylerin ev sahibi topluma entegre olma, kamusal alanda var olma süreçleri zorlu bir mücadele gerektirmektedir.¹⁴⁴ Nitekim Suriyeli göçmenlerin toplumsal ayrımcılık ya-

¹⁴¹ Bhugra, Becker, "Migration, Cultural Bereavement and Cultural Identity", *World Psychiatry* 4/1 (2005), 21-22.

¹⁴² Betül Dilara Şeker, "Psychological and sociocultural mechanisms of international students", *Cukurova Medical Journal* 41/3 (2016), 506.

¹⁴³ Servet Kardeş vd., "Sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik algı: bir sözlük değerlendirmesi", *Göç Dergisi* 4/2 (2017), 197.

¹⁴⁴ İhsan Çetin, "Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu", *Sosyoloji Dergisi* 34 (2016), 204.

şamaları, onların entegrasyon sürecini olumsuz yönde etkileyen önemli bir unsurdur. Toplumsal ayrımcılık, Suriyeli Sünni göçmenlerin, etnik köken, kültürel yaşam, dini inanç ve sosyal statü alanlarındaki maruz kaldıkları durumlar karmaşık bir süreçtir. Bu sürecin temelinde, yabancı düşmanlığı oluşturmak isteyenlerin önyargıları, duruş ve ifadeleri yatmaktadır. Farklı kültürel ve etnik kökene sahip birey ve toplumlara yönelik, nefret, korku ve öfkenin ifadesi olan yabancı düşmanlığının temelinde ise, ekonomik, tarihsel ve kültürel faktörler bulunmaktadır. Yaşanan bu durum göçmen bireylerin var oldukları toplum içinde dışlanmalarına sebep olmaktadır.¹⁴⁵ Sosyal hayatta aktif rol almalarına engel olan birçok zorluğu da beraberinde getirmektedir. Bu husus göçmen bireylerin Türkiye'deki sosyal ve ekonomik entegrasyon sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Suriyeli göçmenlerle yerel halk arasında sağlıklı bir iletişimin oluşması, göçmenlerin yerel halkın tutum ve davranışlarını anlayıp bu yönde çaba göstermeleri ve buna bağlı olarak ön yargıların kırılması göçmen entegrasyonunu önemli ölçüde kolaylaşmasına neden olacaktır.¹⁴⁶ Buna bağlı olarak sosyal medya ve eğitim alanlarında göçmen farkındalığını artıracak programların oluşturulması ve uygulanması iki toplum arasındaki sosyal dayanışmanın güçlenmesinin ve göçmenlerin sosyal hayata dahil olmalarının yolunu kolaylaştıracaktır.

K5: " Bu ilçeye anneannemler önceden geldikleri ve buraya yerleştikleri için biz de geldik. Ben burada hiç zorlanmadım ayrımcılık yaşamadım. Misafirperver ve sıcak insanlarla karşılaştım hep. Önce 3 ayda dil öğrendim, dil bilmek çok önemli, Buradaki topluma uyum sağlamak için mutlaka dil bilmek gerekiyor. Anne babam dil bilmiyorlar bunun için dışardaki bütün işleri ben yapıyorum ya da onlara tercümanlık yapıyorum, yani ailemin toplumdaki yükünü ben aldım. Suriye'de bütün işleri babam yapardı. Kadınlar fazla dışarı çıkmaz erkeklerle muhatap olmazdı, bu konuda biraz esneklik yaşadım. Alışık olmadığımız bir durumdu, mecbur kaldım ama artık alıştım. Çarşı Pazar işlerini de ben yapıyorum. Bu beni biraz geliştirdi sosyal ilişkilerde, aslında ben burada yaşarken Suriyeli kimliğimle tanınmak istemedim. Dil öğrendikten sonra toplumda hiç Arapça konuşmadım. Buradaki insanlar gibi giyindim. Bunları bilerek ve isteyerek yaptım çünkü toplum içinde ayrı durmak istemedim. Türk kültürünü sevdim, benzemek istedim. Burada İlahiyat okudum, yüksek lisans yaptım çok mutluyum."

Katılımcı K5, Mustafakemalpaşa ilçesinde sosyal hayata küçük yaşta okulla başlamış; toplumsal alanda kişisel mahrumiyetlerini gidermek ve topluma aidiyet duygusu kazanmak için

¹⁴⁵ Rıdvan Şimşek vd., "2020 ve 2022 Yıllarında Gerçekleştirilen İki Ölçümde Değişen Şartlara Bağlı Olarak Yabancı Düşmanlığı Hakkında Nicel Bir Araştırma", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 57/4 (2022), 3328.

¹⁴⁶ Salman Akhtar, *Immigration and Acculturation: Mourning, Adaptation, and the Next Generation*, 2011, 78.

severek ve isteyerek kararlılıkla mücadele ettiğini vurgulamıştır. Örneğin dil öğrendikten sonra kendi dilini toplumsal alanda kullanmadığını belirtmektedir. Bu durumun altında yatan ana sebebin, toplum içinde ayrımcı söylemlere ve davranışlara maruz kalma ile özelden oluşturduğu arkadaş çevresinde dışlanma kaygısı olduğunu belirtmiştir. Katılımcı toplumdaki farklı görünmeyi düşünmediğini, Suriyeli kimliğiyle tanınmak istemediğini de belirtmiştir. Bu durumda kendi kimliğini toplumsal alanda incelemeyen ve yerel toplumun bir parçası olmak için mücadele gösteren katılımcı, yerel halkla bütünleşmek için kararlı bir mücadele vermiş ve sonunda başarı göstermiştir. Böylece yaşadığı toplumun bir parçası olmayı başarmıştır. Mustafakemalpaşa halkının hoşgörülü ve yardımsever özelliklerine sahip olmasının sosyal hayata adapte olma sürecini kolaylaştırdığının altını çizmiştir. Eğitim hayatını Bursa’da tamamlayan katılımcı, sosyal öğrenme ortamlarında etkileşim kurarak ev sahibi toplumun bir parçası olmayı tam anlamıyla benimsemiştir.

3.1.4. Suriyeli Göçmenlerin Entegrasyon Sürecini Kolaylaştırıcı Etmenler

Göçmen entegrasyonu hem göçmen birey ve toplulukların hem de ev sahibi toplumun karşılıklı anlayış ve hoşgörü çerçevesinde sosyal uyumunu gerektiren çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreç, göçmen bireyler kendi değerlerini korurken, ev sahibi toplumun normlarına saygı göstermesini ve bunlara uyum gösterme iradesini gerektirmektedir. Ev sahibi toplumun da dışlayıcı olmayan, önyargısız kapsayıcı tutumunun¹⁴⁷ bu sürecin başarılı olmasında büyük bir etkiye sahip olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bireyler ve topluluklar arası entegrasyon sürecini, kolaylaştıran, hızlandıran ve kalıcı kılan birçok faktör bulunmaktadır. Bu süreci olumlu etkileyen, kolaylaştıran ve hızlandıran etmenlerin başında; yerel halkla sosyal temas sağlanmasının yolunu açan istihdama katılım, hem çocuklar hem de yetişkinler için toplumsal hareketliliği canlı tutan eğitim olanakları, yerel toplumu tanımak, ev sahibi toplumun günlük yaşam pratiklerini kavramak, kültürel kodlarını anlamak ve toplum içinde gerekli ihtiyaçları karşılamak için dil eğitimi gelmektedir.¹⁴⁸ Özellikle, göç edilen toplumla göçmenlerin kendi toplumu arasındaki kültürel, dini yaşam benzerlikleri, toplumsal değer ve dini yaşam pratiklerindeki ortaklıklar toplumsal uyum sürecini olumlu etkileyen unsurlar arasında gelmektedir. Bununla birlikte ev sahibi toplumla göçmenlerin arasındaki tarihsel bağlar, yerel halk ile gerekli bağların kurulmasını sağlayan dil yeterliliği, sosyal destek ağları ve ev sahibi toplumun; hoşgörü, kapsayıcı ve

¹⁴⁷ Akıncı vd., “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”, 69.

¹⁴⁸ Mehmet Akif Özer - Serpil Yıldırım, “Türkiye’de Kentleşme Sürecinde Göç ve Toplumsal Entegrasyon”, *Çağdaş Yerel Yönetimler* 33/2 (2024), 82.

ayrımcılık söylemler karşısında gösterdiği olumlu tutum ve tavırları, entegrasyon sürecine katkı sağlayan önemli faktörler arasında yer almaktadır. Göçmen entegrasyon süreçlerinin daha iyi anlaşılması ve desteklenmesi için uyum sürecini kolaylaştıran etmenlerin incelenmesi önemli bir konudur.

Tablo 3. Katılımcıların Entegrasyonunu Kolaylaştıran Unsurlar

Katılımcıların Entegrasyonunu Kolaylaştıran Unsurlar	Katılımcılar
Dil Öğrenme Becerilerinin Gelişimi	K2, K5, K8, K9, K13, K22, K27, K31, K34
Toplumsal Dayanışma	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K24, K25, K26, K27, K29, K30, K32, K33, K34, K35, K36, K37, K38, K39, K40
İnanç Birlikteliği	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K31, K32, K33, K34, K35, K36, K37, K38, K39, K40
Dini Kurumlar ve mekanlar	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K31, K32, K33, K34, K35, K36, K37, K38, K39, K40

3.1.4.1. Dil Öğrenme Becerilerinin Gelişimi

Tablo 4. Dil Kullanım Düzeyinin Entegrasyon Üzerindeki Etkisi

Alt Tema	Katılımcı
Dil Bilmemenin Entegrasyon Sürecini Olumsuz Etkilemesi	K3, K6, K7, K10, K11, K12, K14, K18, K20, K21, K38, K39, K40
Dil Bilmenin Entegrasyon Sürecini Olumlu Etkilemesi	K1, K2, K4, K5, K8, K9, K13, K15, K16, K17, K19, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K31, K32, K33, K34, K35, K36, K37

Dil yetkinliği, bireylerin veya toplulukların bir topluma uyum sağlama sürecinde belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Göçmen bireylerin dil öğrenme süreçleri, toplumun tüm yaşam alanlarıyla iletişim kurmalarını sağlamaktadır.¹⁴⁹ Dolayısıyla dil yeterliliği, göçmenlerin günlük yaşantılarını kolaylaştırmakta ve aynı zamanda çalışma hayatında da başarıyı artırmaktadır. Özellikle dil eğitimi erken dönemlerde alınması göçmenlerin günlük yaşamda karşılaştıkları iletişim engellerinin azalmasına katkı sağlamaktadır. Göçmenlerin dil kullanma yetilerinin artması, kendilerini toplum içinde ifade etme, toplumsal hayata katılım düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir. Buna bağlı olarak yerel halkla iletişim kurabilmek, sosyal bağların güçlenmesinin, sosyal izolasyonun azalmasının ve sağlık, eğitim gibi hizmetlere doğrudan erişimin kolaylaşmasının yollarını açmaktadır. Dil bilmek entegrasyon sorunlarının azalmasına önemli ölçüde yardımcı olmaktadır.¹⁵⁰ Sosyal dışlanmayı önlemekte; göçmen bireylerin toplumsal alanlarda özgüvenini artırmakta ve toplumsal rollerini güçlendirmektedir.

Yerel toplumla göçmen toplulukları arasındaki dil bariyerinin aşılması toplumsal etkileşimin artmasını ve toplumsal huzurun sağlanmasını doğrudan etkilemektedir. Bu konuda, katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

¹⁴⁹ Engin Aşır İnce, “İç Göç Sürecinde Göçmen Toplumun Dinî ve Sosyokültürel Hayatında Meydana Gelen Değişimin İlişkiler Bağlamında İncelenmesi”, (2022), 73.

¹⁵⁰ D. Bhugra, “Migration and Mental Health”, *Acta Psychiatrica Scandinavica* 109/4 (2004), 253.

K27: “Buraya geldiğim zaman dil bilmiyordum. Kendimi yalnız hissettim. Camiye gitmeye çekiniyordum. Çünkü bir şey sorsalar cevap veremezdim. Dil öğrenmeye karar verdim ve dil kursuna yazıldım. Belediyede ve okullarda yazılıyorsun ücretsiz Türkçe dili eğitimi veriyorlar. Kısa bir süre sonra kendimi ifade edecek şekilde dil öğrendim. Çalıştığım yerde de Türk arkadaşlarımı dinleyerek onlarla konuşarak dilimi geliştirdim. Böylece iş yerinde de arkadaş edindim. Kendime güvenim geldi. Hastanede, çarşıda, pazarda bütün işlerimi yapabiliyorum. Dini kurumlara gidiyorum. Oralardan rahatlıkla eğitim alabiliyorum. Bu beni huzurlu kılıyor.”

Katılımcı K27, dil bilmediği için yalnız kaldığını, toplumsal alanlara girmeye çekindiğini, hatta dil bilmediği için insanlarla iletişim kuramayacağını düşündüğünden camiye gitmediğini ifade etmektedir. Bu eksikliğini yaşayan katılımcı, dil öğrenme çabası göstererek dil kurslarına katıldığını ifade etmiştir. Kendini ifade edecek seviyede dil öğrenen katılımcı, sosyal alanda kendini ifade etmeye başlamış, sosyal çevresiyle etkileşimini geliştirmiş ve toplum içinde sosyal özgüven kazanmıştır.¹⁵¹

K31: “Türkiye’ye ilk geldiğim zaman hemen okula başladım küçüktüm. Dil bilmiyordum. Bu dönemler benim için çok zor geçiyordu. Kendimi buradaki insanlara karşı yabancı hissediyordum. Bu duruma üzülüyordum. Hiç arkadaşım yoktu. Dil öğrenmem gerekiyordu. Okulun açtığı Türkçe dili kursuna gittim. Hem okulda hem de kursta dil öğrendim. Bu konuda okulda ve sosyal hayatımda zorlanmayacak seviyeye ulaştım. Böylece, çarşıda, hastanede, okulda vb. yerlerde bir başkasının yardımına ihtiyaç duymadan işlerimi halledebiliyorum. Dil biliyor olmam çevre oluşturmamı da sağladı. Ayrıca bu sayede hem dini kurumlardan din eğitimi alabiliyorum hem de el sanatları kursuna gidiyorum. Böylece kendimi geliştiriyorum. Mutlu hissediyorum.”

Katılımcı 31, Türkiye’ye geldikten sonra karşılaştığı en büyük zorluğun dil bariyeri olduğunu ifade etmiştir. İlk zamanlar kendini topluma yabancı hissettiğini bu durumun onu üzdüğünü belirterek dil öğrendikçe hayatının kolaylaştığını ifade etmiştir. Bu sayede kendisine katkı sağlayacak eğitim kurumlarından faydalandığının ve kendisini huzurlu ve mutlu hissettiğinin altını çizmektedir.

K34: “ Ben fazla Türkçe bilmiyorum. Çocuklarım okula gittiler, öğrendiler, işlerimizde bize tercümanlık yapıyorlar. Komşularımız var, selamlaşıyoruz, sohbet edemiyorum dilim yetmediği için fazla bir şey anlatamıyorum onlar bu durumu anlıyorlar ve pek fazla soru sormuyorlar. Alışverişe, hastaneye, çarşı pazara yanımda çocuklarımı götürüyorum bana yardımcı oluyorlar.”

¹⁵¹ Hanife Yaman, “Göç araştırmalarında yeni bir disiplin: Göç dilbilimi”, Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (2024), 222.

Katılımcı 34, Yeterli dil bilmediği için sosyal ortamlarda iletişim kuramadığından, bu konuda çocuklarının kendisine yardımcı olduğundan bahsetmektedir. Burada olduğu gibi dil bilmeyen göçmen bireyler, toplumsal alanda ihtiyaç duydukları zaman en yakınlarından yardım aldıklarını, çok fazla sosyal hayatın içinde bulunmadıklarını, genellikle Suriyeli akrabaları ve arkadaşlarıyla sınırlı bir sosyal hayat sürdürdüklerini ifade etmektedirler.

Yeterli dil bilmeyen, Suriyeli göçmenlerin, yerel toplumdan uzak, kendi sosyal ağlarını oluşturdukları ve Türkçe öğrenme çabalarının sınırlı olduğu görülmektedir.¹⁵²

K1: "Buraya gelmeden önce dil biliyordum. Ülkemde savaş çıkmadan önce de ben Türkiye'ye iş dolayısıyla çok geliyordum. Dil bilmek Ailemle beraber geldiğimde benim için kolay oldu. Dil bildiğim için birçok Suriyeli aileye de yardımcı oldum. Çünkü Suriyeli olduğum için benden daha kolay yardım istiyorlar. Bazı şehirleri biliyordum. Onların yerleşmesine yardımcı oldum. Ev bulma ve işe girme konularında yerel halkla aralarında tercümanlık yaptım. Buraya yerleşince ailemin dil öğrenmesini istedim ve onlar dil kurslarına gittiler. Çünkü dil bilince her şey daha kolay oluyor. Kendine güveniyorsun. Dil biliyorsun diye insanlar seni tebrik ediyor."

K1'in ifadelerinden anlıyoruz ki: bir ülkenin dilini bilmek orada yaşamaya kolay karar verme ve yaşam alanı oluşturma aşamasında ev bulma, iş bulma ve temel ihtiyaçlarını sağlama vb. konularda kolaylık sağlamaktadır. Katılımcı dil bildiği için, Suriyeli diğer göçmen bireylere sosyal alandaki işlerinde yardımcı olduğunu belirtmektedir. Ev sahibi toplumun dilini biliyor olması katılımcıya hem güven kazandırmıştır hem de yerel toplum bireylerinin takdirini kazanmasını sağlamıştır. Katılımcı dil bildiği için diğer Suriyeli göçmenlere tercümanlık yaptığını yerel halk ile aralarında sağlıklı iletişim kurulmasına da yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Böylece kendi soydaşlarına güven sağladığı gibi yerel toplum bireyelerine kolaylık sağlamış ve iki toplum bireyelerine aracılık yapmıştır.

3.1.4.2. Yerel Toplumun Katkıları Bağlamında Sosyal Destek ve Dayanışma

Göç sadece fiziksel bir yer değiştirme değil aynı zamanda, sosyal dönüşümü de kapsayan çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreçte toplumsal dayanışma ve sosyal destek, göçmenlerin yeni bir topluma eklenmesine yardımcı olan en temel mekanizmalardır. Göçmenlerin buldukları şehrin sunduğu imkanlar, sosyal destek ve toplumsal dayanışma ağları göçmen bireyelerin karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilme kapasitelerini artırma ve uyum sürecini kolaylaş-

¹⁵² İbrahim Halil Yılmaz - Ali Zafer Sağıroğlu, "Türkiye'deki Suriyeli Öğrencilerin Türkçe ve Ana Dil Becerilerine İlişkin Algıları ve Gündelik Hayattaki Dil Tercihleri", MSGSÜ Sosyal Bilimler 2/26 (2022), 491.

tırma sürecinde önemli bir etkiye sahiptir.¹⁵³ Aynı zamanda toplumsal dayanışma, Müslüman göçmenlerin, dini yaşam pratiklerinin odağında da yer almaktadır. Bu dayanışma sosyal ve ekonomik boyutları ile göçmen bireylerin yeni topluma uyum süreçlerin de önemli rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, yerel toplumla kurulan ilişkiler, Müslüman göçmenler arasında oluşturulan yardımlaşma sistemleri aynı inançlara ve benzer kültürel değerlere sahip bireyleri bir araya getirerek güçlü bir destek ağı oluşturmaktadır. Oluşturulan toplumsal dayanışma ve destek ağlarının temel buluşma noktalarını, camiler, dini kurumlar, sosyal merkezler ve çeşitli dernekler oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal destek ve toplumsal dayanışma merkezlerinde göçmenler, sosyalleşmekte ve toplumsal etkileşim ve uyum geliştirmektedirler.¹⁵⁴ Bu durum göçmenlerin, yeni sosyal ortamlarda kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırmaktadır. Göçmenlerin sosyal yalnızlık ve izolasyonun azalmasına katkı sağlamakta ve sağlıklı bir entegrasyon süreci geçirmelerine yardımcı olmaktadır.¹⁵⁵ Nitekim toplumsal dayanışma ve destek, Mustafakemalpaşa'da yaşayan Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini yaşam pratikleri ve entegrasyon süreçlerinin en temel unsurlarından birisi olmuştur. Bu alanda, yerel toplulukların göçmen gruplara sunduğu yardımlar hem entegrasyon sürecini kolaylaştırmış hem de toplum arasında sosyal uyum için sağlıklı bir zemin oluşturmuştur. Bununla birlikte yerel halkın, göçmenlere misafirperver davranması, savaş gerçeğinden dolayı gerçekleşen göç olaylarını anlayışla karşılaması, göçmenlerin kendilerini daha güvende hissetmelerine ve sosyal toplumsal bağların güçlenmesine yardımcı olmuştur. Özellikle gerçekleşen bu tür dayanışma örnekleri, dini inançların, geleneklerin ve kültürel değerlerin paylaşılmasını, ortak unsurların pekişmesini ve sosyal dayanışma ağlarının oluşmasını sağlamıştır. Mustafakemalpaşa özelinde, yerel toplumun sağladığı destek mekanizmaları, göçmenlerin yeni yaşam alanlarına uyma ve entegrasyon süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları aşma konusunda önemli bir katkı sunmuştur. Bu doğrultuda, yerel halkın ve göçmenlerin katılımıyla gerçekleştirilen; çeşitli din ve sosyal etkinlikler ve kültürel paylaşımlar, Suriyeli göçmenlerin yerli halkla kaynaşmasına yardımcı olmuş ve ortak yaşam kültürünü desteklemiştir. Katılımcılar, bu süreçte yerel halktan aldıkları desteği şu şekilde dile getirmişlerdir:

¹⁵³ J. W. Berry, "Marginality, Stress and Ethnic Identification in an Acculturated Aboriginal Community", *Journal of Cross-Cultural Psychology* 1/3 (1970), 250.

¹⁵⁴ Gökhan Boduroğlu - Recep Çelik, "Suriyeli Göçmenlerin Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)* 11/5 (2025), 727-728.

¹⁵⁵ Murat Altuntaş, "Suriyeli Göçmenler Arasında Yardımlaşma ve Dayanışma Deneyimleri: Kavramsal Bir İnceleme" 9/18 (2025), 311-320.

K2: "Buraya geldiğimizde kendimi yalnız hissetmedim. İnsanlar çok yardımsever, Çevreyi öğrenmem konusunda bana yardım ettiler, komşularım çok iyi, çocuklarımı beraber parka, okula götürüyoruz. Beraber dil kursuna gittik. Allah razı olsun onların teşvikiyle dil öğrendim. Beraber Kuran Kursuna gidiyoruz, dini bilgiler öğreniyorum. Toplumda hiç yalnız kalmadım. Buranın halkını çok seviyorum. Maddi, manevi yardım ediyorlar. Kendimi buraya ait hissediyorum. Çok teşekkür ediyorum."

K2'nin ifade ettiği gibi, toplumsal dayanışma ve sosyal destek ağları göçmenlerin sosyal refahına ve entegrasyon sürecine önemli bir katkı sağlamıştır. Genellikle, göçmenlerin yerel halkla etkileşimde bulunması ve farklı kültürel pratiklerin paylaşımı karşılıklı hoşgörü ve anlayışın artmasına katkı sağlamıştır. Güçlü bir yardımlaşma kültürüne sahip Mustafakemalpaşa halkı, dayanışma içerisinde hareket ederek göçmenlere maddi ve manevi destek sağlamışlardır. Bu durum, göçmenlerin entegrasyon sürecini hızlandırmıştır. Dolayısıyla katılımcı Mustafakemalpaşa'da kendisinin yardımsever bir sosyal çevrede yaşadığını belirtmektedir. İçinde yaşadığı sosyal çevre, K2'nin kendini mutlu hissetmesini sağlamış ve ona eğitim kursları gibi kendisine fayda sağlayacak birçok alanla tanışmasına vesile olmuştur.

K4: "Güzel insanlar tanıdım. İyi bir çevrem ve iyi dostlarım var. Kendimi bu toplumun bir parçası gibi hissediyorum. Bunu beni tamamıyla kabul eden, yardımını esirgemeyen, cömert insanlara onlar borçluyum. Burada kendimi güvende hissediyorum."

K4, Etrafındaki insanların kendisine gösterdiği samimi davranışlar sayesinde yabancılık çekmediğini, kendisini yerel topluma ait hissettiğini ifade etmiştir. Bu duruma, kendisini kabul eden sosyal çevrenin ve arkadaşlık ilişkilerinin katkısı olduğunu belirtmiştir.

K24: "Geldiğimiz zaman okula başladım. Hiç unutmuyorum annem beni okula götürdüğü gün şöyle dedi: 'Kızım buradaki insanlar iyi, aynı din, kardeş Müslüman, korkma her şey güzel olur sabret.'" Ve beni okulda bırakıp gitti. O gün çok çekinmişim ve korkmuştum. Ama çok iyi, yardımsever öğretmenlerim ve arkadaşlarım oldu. Bana iyi dost oldular ve ben bir sorun yaşamadan liseyi de bitirdim. Şimdi çalışıyorum. Mustafakemalpaşa'da yaşayan iyi yardımsever insanlar sayesinde bunu başardığıma inanıyorum."

K26: "Buraya gelmeden önce Suriye'de işlerim kazancım çok iyi idi. Zekât veriyordum. İnsanlara yardımcı oluyordum. Bu bizim için dini bir görevdir. Ama savaşla her şeyim gitti. Hiçbir şeyim kalmadı. Buraya geldik, ailemin geçimini ancak sağlayabiliyorum. Zekât veremiyorum. Bazen sosyal yardım alıyoruz. Mecbur kalıyoruz. Bu durum beni çok üzüyor. O günlere dönmek istiyorum Bir sınav olduğunu biliyorum."

Katılımcı, ifadelerinden anlaşıldığı gibi savaşıla bütün maddi varlığını kaybetmiş zekât verirken alacak duruma düşmüştür. Maddi birikimini ve statüsünü geride bırakmıştır. Bu durum katılımcının hem gelir kaybına hem de sosyal statü kaybına neden olmuştur. Veren konumundan alan konumuna geçmesi katılımcı için bu üzücü değişim ve manevi bir sınav olarak değerlendirilmiştir. Görüldüğü gibi, göç süreci bireylerin mekânsal hareketliliğinin yanında aynı zamanda ekonomik ve toplumsal statülerini de büyük ölçüde etkilemektedir. Göç sonrası süreçte göçmen bireyler toplumsal statülerinde köklü değişimler yaşamaktadırlar.¹⁵⁶ Bu süreçte; göç öncesinde zekât verebilecek ekonomik zenginliğe sahip göçmen bireylerin, göç sonrasında sadece temel ihtiyacını karşılayacak yeterliliğe sahip olması, kimi zaman zekât alabilecek duruma düşmesi dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, göçün bireyler üzerindeki ekonomik etkisini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda göç sonrası süreçte yaşananların göçmen bireyler üzerinde, dini kimlik, sosyal statü, kişisel değer algısı üzerindeki etkisini görünür kılmaktadır.

Katılımcıların da ifadelerinde yer aldığı gibi, toplumsal dayanışma ve sosyal destek, göçmen bireylerin yeni bir topluma ve kültüre entegrasyon süreçlerini kolaylaştırmakta ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma kapasitelerini önemli ölçüde artırmaktadır. Mustafakemalpaşa halkının göstermiş olduğu misafirperverlik, yardımseverlik çeşitli sosyal etkinlikler ve kültürel alışverişler, Suriyeli göçmenlerin yerli nüfusla kaynaşmasının ve etkileşim kurmasının önünü açmıştır. Nitekim Mustafakemalpaşa’da yaşayan Suriyeli Müslüman göçmenler için sağlanan toplumsal dayanışma ve destek, bireylerin hayatlarını yeniden kurmalarına yardımcı olduğu gibi aynı zamanda, göçmenlerin dini yaşantılarını sürdürmeleri, kimliklerini korumaları ve yerel toplumla bütünleşmeleri için gerekli zemini oluşturmaktadır.

3.1.5. Bursa Mustafakemalpaşa ve Dini Hayat

Bursa’nın Mustafakemalpaşa ilçesi, Türkiye’nin stratejik açıdan önem arz eden bir bölgesinde yer almaktadır. Bu ilçe, nüfus yapısı, göçmen nüfusu ve yerel halkın etkileşimleri açısından zengin bir örnek konumundadır. Son yıllarda ilçede yaşayan nüfusun önemli bir kısmını tarım ve sanayi alanlarında istihdam olanakları arayan göçmen gruplar oluşturmaktadır.¹⁵⁷ İlçe nüfusunun çoğunluğunu Sünni Müslümanlar oluşturmaktadır. Burada yaşayan topluluklar farklı etnik kökenlere sahip olsa da İslam dini yerel halk arasında kabul gören inanç sistemidir.

¹⁵⁶ Gökcan Sever, “Göç ve Yalnızlık: Psiko-Sosyal ve Ekonomik Sonuçları”, *Göç Dergisi* 9/2 (2022), 230.

¹⁵⁷ Çelik Çanga vd., “Köylerde Rekreatif Faaliyet olanaklarının Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma Bursa ili Mustafakemalpaşa İlçesi Örneği”, (2018), 196.

Özellikle son yıllarda göç dalgası ilçenin kültürel dokusunu zenginleştirmiş olup, sosyal etkileşimlerin oluşmasına katkıda bulunmuştur. İlçede İslam dinine mensup çeşitli etnik grupların bir arada yaşaması toplumsal normların ve yaşam tarzlarının İslam dini temelinde şekillenmesini sağlamıştır. Ayrıca, ilçenin zengin demografik yapısı, bu yapının içindeki dini ve etnik etkileşimler şehrin tarihi ve kültürel mirasıyla derin bir bağ oluşturmuştur. Burada yaşayan göçmen bireyler ve topluluklar, kendi dini kimliklerini ve geleneklerini koruma çabası gösterirken yerel halkın dini ve kültürel dokusundan da etkilenmektedirler. Bu durum genellikle sosyal ve dini etkinliklerde kendini göstermektedir. Mustafakemalpaşa'daki dini hayat Suriyeli Müslüman göçmenlerin toplumsal uyum süreçlerine de önemli katkı sağlamaktadır. Yerel halk Suriyeli göçmenlere maddi ve manevi destek olmakta ve onların topluma kolay entegre olmaları konusunda çaba göstermektedir. Nitekim, ilçede bulunan ortak ibadet mekanları, eğitim kurumları ve sosyal merkezler, yerel dini kurumlar göçmenlerle yerel halkın etkileşimlerini güçlendirecek alanlar sunmaktadır. Böylece ilçenin demografik yapısı zenginleşmektedir. Dolayısıyla Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesindeki demografik yapı, yerel halkla Suriyeli Müslüman göçmenler arasında önemli bir sosyal entegrasyon alanının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Nitekim, Mustafakemalpaşa'daki dini ve kültürel hayat, Suriyeli Müslüman göçmenlerin kimliklerini korumalarına ve yerel toplumla etkileşimlerini güçlendirmelerine olanak tanımaktadır.

3.1.5.1. İki Toplum Arasındaki Din Birlikteliğinin Göçmenlerin Entegrasyon Sürecine Katkısı

Etnik ve kültürel yapıları farklı olan bireylerin bir arada yaşaması, iletişim araçlarının aktif bir şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Bu noktada farklı etnik kökene sahip bireylerden oluşan toplumun aktörleri arasında, ortak anlamlar, değerler, semboller inşa eden din ve kültür; ev sahibi toplumla göçmenler arasında toplumsal bağın güçlenmesini, bireysel ve toplumsal düzeyde derin bir iletişimin oluşmasını sağlayan temel bileşenler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁸ Dolayısıyla göçmenlerin kültürel kodlarıyla, ev sahibi toplumun kültürel kodlarının benzerliği, iki toplum arasındaki ortak dini ve manevi değerler, göçmenlerin sosyal entegrasyon sürecine olumlu katkı sunmaktadır..

Suriyeli Müslüman göçmenlerin ev sahibi toplumla aynı dine mensup olmaları entegrasyon sürecini kolaylaştırıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁹ Bireylerin kimlik oluşu-

¹⁵⁸ Nebile Özmen, "Göçün 50. Yılında Entegrasyon ve Din İlişkisinin Dönüşen Parametreleri: Almanya'da Türkler", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research IV/19 (2011), 400.

¹⁵⁹ Muhammed Emin Şimşek, "Evaluation of Islam's Migration and Social Cohesion Perspective in Terms of Religious Education", The Journal of Academic Social Science Studies 17/100 (2024), 232.

muna katkı sağlayan din, aynı zamanda topluluklar arasındaki sağlıklı etkileşim alanlarının oluşumunda da bağlayıcı bir rol üstlenmektedir.¹⁶⁰ Suriyeli Müslüman göçmenlerle yerel toplumun aynı dini inanç ve esaslara mensup olmaları doğrultusunda düzenlenen ortak dini organizasyonlar, ortak dini mekanlarda yapılan ibadetler ve dini etkinlikler, göçmenlere sosyal destek kapılarının açılmasına yardımcı olmakta, toplumsal dayanışmayı güçlendirmekte ve karşılıklı uyum ve etkileşimi artırmaktadır. Bu noktada, Suriyeli göçmen bireylerin, dini yaşam pratiklerini yerine getirmek için dini mekanlara gitmeleri ve yerel toplumla aynı dini mekânlarda bir araya gelmeleri, toplumsal etkileşimlerini ve yerel topluma entegre olmalarını kolaylaştırmaktadır. Böylece ortak dini mekânlarda özel dini gün ve bayramlar nedeniyle bir araya gelen farklı toplumsal gruplar arasında etkileşim artmaktadır. Bu durum farklı etnik yapıya sahip gruplar arasında ortak deneyimlerin paylaşılmasının ve toplumsal bağların güçlenmesinin yollarını açmaktadır. Görüldüğü gibi dini ibadetler hem kültürel kimliğin hem de sosyal ilişkilerin güçlenmesine katkı sunmaktadır. Bu çerçevede Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini yaşantıları İslam diniyle bağlılığını korurken, yerel kültür ve geleneklerle de etkileşim göstermektedir. İslam dininin gerekliliği dahilinde yaşanan dini hayat, yapılan toplu ibadetler, toplu dualar, iki toplum arasındaki bağları güçlendirmektedir. Bu süreçte Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini yaşam pratikleri ve paylaşılan değerler, ev sahibi toplumla aidiyet gelişmesine katkı sağlarken, karşılıklı saygı ve hoşgörünün, güven esaslı iletişimin gelişmesine olanak sağlayan sosyal zeminler de oluşturmaktadır. Oluşan bu süreçte din; bir inanç sistemi olmasının yanı sıra bireylerin geleneklerini, ahlaki kurallarını, birlikte yaşama ve bireyler arası dayanışma anlayışlarını da şekillendirmektedir.

Görüldüğü gibi Türkiye’de bulunan Suriyeli göçmenlerin yerel halkla olan etkileşimleri büyük ölçüde dini pratiklerin gerçekleştirildiği mekanlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu durum göçmen bireylerle yerel halk arasında ortak sosyal alanlarının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu konuda katılımcılara yöneltilen ‘‘Kendi dini inanç ve pratiklerinizle göç ettiğiniz toplumun bu alandaki benzerlikleri sizin dininizi toplum içinde yaşamanıza nasıl bir kolaylık sağladı?’’ sorusuna katılımcıların cevabı şu şekildedir:

K11: ‘‘Türkiye’nin Müslüman bir ülke olduğunu biliyordum. Ülkemizde çıkan savaştan dolayı oradan çıkmak zorundaydık. İlk sebep Müslüman bir ülke olduğu için buraya geldim. Burada din var kardeşlik var, camiler, ezan var. Başka ülkelere giden akrabalarım var. Maddi

¹⁶⁰ İsmail Altıntaş, Dış-Göç ve Din (Dem Yayınları, 2008).91

imkân var ama maneviyat dini yaşam yok diyorlar. Burada camiye gidiyorum. Yalnız kalmıyorum. Bütün ibadetlerimi yerine getirebiliyorum. Aynı din İslam olması bana güven veriyor.”

Katılımcının ifade ettiği gibi, kökenler farklı olsa da aynı dine mensup olmak, aynı dini mekanlarda ibadet yapmak ve aynı ezan sesiyle toplanmak insana manevi bir güven vermektedir. Göçmen bireylerin sosyal alanlarda yalnız kalmasını önlemektedir.

K21: “Ezan sesiyle mutlu oluyorum. Ramazan ayında camilere gidiyorum. Namaz kılıyorum. Sohbetlere katılıyorum. Müslüman bir ülke burası, kendi ülkemde gibi hissediyorum. Komşumla camide tanıştım. Artık gidiş geliş yapıyoruz. Bize yardımcı oluyorlar. Buradaki hayata alıştık.”

Dini yaşantının benzerliği, ibadet mabetlerinin aynı oluşu ve insanların dini inançlarının ve ahlakının gerektirdiği gibi birbirlerine saygılı ve hoş görülme davranışları göçmen bireylerin yerel halka alışmasını, etkileşim kurmasını hatta aidiyet hissetmesini kolaylaştırmıştır. Katılımcı K21 de” kendimi ülkemde gibi hissediyorum” cümlesiyle bu durumu özetlemiştir.

K25: “Burayı dindar bir ülke diye tercih ettim. Buraya geldiğim zaman çekiniyordum her şey yabancı geliyordu. Camiye gitmeye başlayınca birçok arkadaşım oldu. Camide insanlar bana kardeş gibi davrandılar. Bu benim buraya alışmamı sağladı. Arkadaşlarım oldu. Mustafakemalpaşa halkı yardımsever ve anlayışlı bir halk. Aynı din aynı mezhep ibadetlerimi yapıyorum çok şükür. Bir zorluk yoktur.”

K18: “Türkiye Müslüman ülke, Ramazanlar burada güzel geçiyor. Ben savaş sonrası Romanya’ya gittim. Orada iş buldum. Ekonomik durumum iyi oldu. Ama huzursuzdum. Kimse oruç tutmuyor. Ezan sesi yok. Selam verecek kimsen yok. Bu durum beni zorladı. Mustafakemalpaşa’da arkadaşım var. Burada yaşamaya başladı savaştan sonra. Buradaki dini yaşamı anladıkça ben karar verdim ve buraya geldim. Ekonomik durumum oradaki kadar iyi değil ama dinimi yaşıyorum.”

K18, önce başka bir ülkeye gittiğini orada ekonomik durumunun iyi olmasına rağmen toplumsal alanda dini simgeleyen öğelerin bulunmamasının ve bu durumun kendisini rahatsız ettiğini ve bir arkadaşı vasıtasıyla buraya geldiğini ifade etmektedir. Nitekim Müslüman dini kimliğe sahip göçmen bireylerin, Türkiye’yi tercih etmelerinin dini nedenleri arasında; dinin kamusal alanda görünür ve aktif bir biçimde yaşanıyor olması, dini simgeleyen mekanların ve sembolik tezahürlerinin toplumsal alanda yaygın olması gösterilmektedir.

K38: “ Ben Türkiye’ye ailemin tercihiyle geldim. Çünkü daha küçüktüm. Ailem bu ülkeyi Müslüman bir ülke olduğu için tercih etti. Batı ülkelerine gitme imkânımız vardı. Ama babam orada dinimizi yaşayamayacağımızı düşündü. Daha önce amcamlar buraya gelmişti ve on-

*lar bizi buraya çağırıldılar ve biz geldik. Ben burada büyüdüm sayılır. Dil öğrendim, Kur'an Kursuna gittim, hocam bana kardeşi gibi davrandı, ilk başta çekiniyordum yabancı olduğum için. Hocamın güzel davranışı kursa devam etmemi sağladı. Orada din eğitimi aldım arkadaş edindim. Arkadaşlarımın **hoşgörülü** ve sevecen davranışları beni hem mutlu etti hem de bana güven verdi. Toplum içine çekinmeden çıkmaya başladım. Ben Müslüman kardeşliğini burada hissettim. Bana ve aileme maddi yardımlar ve manevi yardımlarda bulunuyorlar. Mesela arkadaşlarım bizim eve geliyorlar, misafir oluyorlar, bu durum bizi toplumun bir parçası gibi hissettiriyor. Yani buranın yaşamına, kültürüne alışmamızı sağlıyor. Beraber dini sohbetlere katılıyoruz. Ramazan, bayram burada güzel geçiyor. Kendimizi ülkemizde gibi hissediyoruz. Burada insanlar Müslüman, aynı din ,aynı mezhep. Komşularımız var, selamlaşıyoruz, muhabbet ediyoruz. Buradaki iyi insanların davranışları bizim yaşadığımız zorlukları aşmamızı sağlıyor. Kendimi yalnız hissetmiyorum.”*

Araştırmaya katılan Suriyeli Müslüman göçmenlerin neredeyse tamamı; iki toplum arasındaki dini birlikteliğin sosyal çevre oluşturmaları ve yerel topluma uyum sağlamaları konusunda kendileri için kolaylaştırıcı bir unsur olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle ortak dini paydada oluşan Müslüman din kardeşliğinin, göçmenlerin; yeni toplumda yabancılaşma hissini giderip, kendilerini toplumun bir parçası gibi hissetmelerini sağladığı, ev sahibi toplum içerisinde göçmenlere karşı empati zemini oluşturup, yerel toplumun göçmenlerin kabulünü kolaylaştırdığı, din kardeşliği çerçevesinde ibadet bilinciyle göçmenlere, maddi ve manevi yardımın yapıldığı katılımcı bireylerin ifadeleri arasında yer almaktadır. Bu noktada ortak dini ve manevi değerlerin, göçmenlerin ev sahibi toplumla güven ilişkisi kurmasını kolaylaştırdığı ve sosyal entegrasyona katkı sağladığı ve hatta toplumsal yabancılaşma hissini¹⁶¹ azalttığı görülmektedir. Bununla birlikte katılımcılar, camiler ve dini kurumların, kendileri için hem bir ibadethane yeri hem de tanıdık dini sembollerin bulunduğu güvenli bir alan olduğunu, toplumsal çevreye açılmaları noktasında bir köprü görevi gördüğünü, yerel halkla tanışıp arkadaşlık kurmaları, komşuluk ilişkileri oluşturmaları noktasında yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

Toplumlar arasındaki ortak din anlayışı, sosyal ilişkilerin oluşumuna olduğu kadar kültürel uyumun sağlanmasına da önemli bir katkı sağlamaktadır. Farklı kültürel özelliklere sahip göçmen bireyler, yerel toplumla ortak dini değerler etrafında birleşerek birbirlerinin geleneklerine ve kültürel değerlerine karşı bilgi edinme ve saygı gösterme eğilimi içerisinde olmaktadır.

¹⁶¹ Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği”, 9.

lar.¹⁶² Kültürel etkileşim iki toplum arasındaki karşılıklı anlayışın, toplumsal etkileşimin ve kültürel zenginliğin artması noktasında önem arz etmektedir.

Nitekim entegrasyon sürecinde din birlikteliği, sosyo-ekonomik boyutlarda olduğu kadar kültürel alanlarda da entegrasyonu kolaylaştıran ve güçlendiren önemli bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda göçmenlerle yerel toplum arasındaki dini ortaklık, göçmenlerin mevcut durumlarına, olumlu katkı sunarken, yerel toplum içinde yer almalarını ve bu toplumun bir parçası olmalarını da sağlamaktadır. Bu durum göçmenlerin yabancılaşma hissinden uzaklaşıp toplumsal kabul görmelerini hızlandırmaktadır.

3.1.6. Göçmenlerin Entegrasyon Sürecinde Dini Kurumların Rolü: Camiler ve Kur'an Kursları

Köklü tarihsel geçmişe ve zengin bir kültürel mirasa sahip olan Türkiye, toplumsal hayatın birçok alanında faaliyet gösteren dini kurum ve kuruluşları da içerisinde barındıran bir ülke konumundadır. Bu dini yapı ve kuruluşlar, Suriyeli göçmenlerin topluma entegre olmaları aşamasında aktif rol oynamaktadır. Dini kurum ve kuruluşlar tarafından göçmenlere sağlanan dini ve sosyal hizmetler, göçmen bireylerin gündelik yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir hedef taşımaktadır. 3 Mart 1924 yılında kurulan ve Türkiye’de İslam diniyle ilgili faaliyetleri yapma ve hizmetleri yürütme görevi üstlenen, dini hayatın otoritesi olarak kabul gören Diyanet İşleri Başkanlığı,¹⁶³ bu kurumların başında gelmektedir. DİB göçmenlere yönelik toplumsal bilinci artırmak, göçmenlerin sosyal uyum sürecini pekiştirmek amacıyla dini sohbetler, sosyal dayanışma projeleri ve seminerler düzenlemektedir. Bununla birlikte, göçmenlerin yaşadıkları toplumsal değişimler sonucu ortaya çıkan ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda DİB tarafından yürütülen birçok hizmet bulunmaktadır. Bu alanda yapılan hizmetlerden birisi; Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Göç ve Manevi Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı’nın kurulmasıdır.¹⁶⁴ DİB tarafından göçmenlere yönelik manevi bakım ve danışmanlık alanlarıyla ilgili hizmetler verilmektedir. Bu hizmetlerin başında, göçmen ailelere yönelik din eğitimi, dini programlar, sosyal ve kültürel içerikli faaliyetler gelmektedir.¹⁶⁵ Bursa’nın Mus-

¹⁶² Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 134-135.

¹⁶³ Muhammed Yamaç, “Avrupa’da Yaşayan Türklerin Dinî ve Sosyo-Kültürel Hayatında Türk Diyanet Vakıflarının Yeri ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXV/2 (2020), 186.

¹⁶⁴ Sümeyye Nur Kaya, “Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi: Kavram, Kuram ve Uygulamalar”, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 4 (2021), 213.

¹⁶⁵ Merve Reyhan Baygeldi, “Türkiye’de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulanması Mevcut Durum ve Öneriler”, *Seta Analiz* 234 (2018), 26.

tafakemalpaşa ilçesinde yaşayan Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini yaşam pratiklerini uygulama alanlarında ve entegrasyon süreçlerinde dini kurumların rolü büyük öneme sahiptir. Toplumdaki dini hizmetleri yürüten, inanç temelli sosyal hayatı düzenleyen bu kurumlar, ayrıca göçmenler ve yerel halk için bir sosyalleşme aracı olma görevi üstlenmektedirler. Bu kurumlar, topluluklar için ibadet mekanları olmakla beraber aynı zamanda kültürel etkileşimlerin merkezleri olarak da önemli rol üstlenmektedirler. Mustafakemalpaşa ilçesinde DİB' e bağlı camiler, Kur'an Kursları, 4-6 Yaş Kur'an Kursları, dernekler ve dini kuruluşlar, Suriyeli göçmen bireylerin yeni yaşam düzenlerine uyum sağlamaları konusunda önemli bir katkı sunmaktadır.¹⁶⁶ Bu destek, uygun bir şekilde dini vecibelerini yerine getirilmesinin sağlanması şeklinde olduğu gibi, sosyal dayanışma, yardımlaşma ve sosyal kimlik oluşturma ve bir arada olma şeklinde de kendini göstermektedir. Dini kurumlarda, göçmenlerin ve yerli halkın katılımıyla yapılan; iftar organizasyonları, dini bayram kutlamaları, sosyal hizmet aktiviteleri gibi etkinlikler iki toplumun ortak bir amaç etrafında birleşmesini sağlayarak toplumsal etkileşimi artırmaktadır. Böylece Müslüman göçmenler, kendi inançlarıyla beraber yaşadıkları toplumun değerlerini de öğrenme ve benimseme fırsatı bulmaktadırlar. Din, burada birleştirici, bütünleştirici bir unsur olarak öne çıkmaktadır.¹⁶⁷ Nitekim Suriyeli Müslüman göçmenlerin entegrasyon sürecinde önemli bir aktör konumunda olan dini kurumlar, diğer yandan sundukları sosyo-kültürel faaliyetlerle de göçmen bireylerin yalnızlık hissini azaltmakta ve yerel topluma aidiyet duygusunu kuvvetlendirmektedir. Bu kurumlar aynı zamanda göçmen toplulukların yerel toplumla ortak bir hayat sürdürme çabalarını desteklemektedir

3.1.6.1. Camilerin Rolü

Mustafakemalpaşa'da yer alan camiler, göçmen bireylerin kendi ibadetlerini rahatlıkla yerine getirebildikleri, dini eğitim aldıkları ve toplumsal etkileşimde buldukları merkezler haline gelmiştir. Bölgedeki camiler göçmen bireylere dini ritüellerini yerine getirdikleri ve toplumla entegre oldukları mekanlar olarak işlev görmektedir. Bu çerçevede "Göç sonrasında yaşadığımız şehirde dini bilgileri öğrenme ve geliştirme konusunda dini kurumlardan destek alıyor musunuz?" Sorusuna katılımcılara cevapları şu şekilde olmuştur:

K3: "Daha önce bu ilçeye yerleşen bir akrabamdan dolayı ben de ailemi aldım buraya geldim. Önce akrabamın yanına yerleştik. Ama acil bir ev bulmam gerekiyordu. Yeterli Türkçe

¹⁶⁶ Yusuf Yaralıoğlu, "Dini Sosyalleşme Sürecinde Dini Eğitim Kurumları ve Suriyeli Sığınmacılar 'Kilis Örneği'" 3/2 (2019), 55.

¹⁶⁷ Abdurrahman Güneş, "Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2016), 159.

bilmediğim için bu konuda insanlarla konuşmaktan çekiniyordum. Buradaki en yakın camiye gidip gelmeye başlamıştım. Camiye gelen insanlara durumumu anlattım ve bana kiralık ev bulma konusunda yardımcı oldular. Bana güvendiler. Hiçbir şeyim yoktu, eşya konusunda da yardımcı oldular. Ben bana yardımcı olan insanlarla camide tanıştım. Camide dini sohbetler de oluyor. Başka Suriyeli arkadaşlarda geliyor. Camide toplanıyoruz. Camide bulununca Kendimi ülkemde gibi hissediyorum.”

K12: “Çocuklarımla beraber camiye gidiyorum. Orada insanlarla selamlaşıyorum. Yalnız olmadığımı hissediyorum. Dini bilgiler öğreniyorum. İnsanlarla beraber olmak Türkçe konuşmamı geliştirdi. Camide, din görevlileri tarafından çocuklara dini dersler veriliyor. Çocuklarım burada Kuran öğrendiler, dini bilgiler öğreniyorlar. Türkçe bildikleri için daha çabuk öğreniyorlar. Bize de öğrendiklerini anlatıyorlar...”

K3 ve K12'nin ifade ettiği gibi, yeni bir ülkeye alışma sürecinde camiler, göçmenlerin kendilerini ülkelerinde hissettikleri güvenli dini mekânlardır. Yeni bir yerleşim yerine entegre olmaya çalışan göçmenler için camileri, katılımcıların da belirttiği gibi, yalnızlık ve yabancılaşma hissinin giderildiği hem kendi soydaşlarıyla hem de yerel halkla bir araya geldikleri kendilerini ülkelerindeymiş gibi hissettikleri bir huzur mekânı konumunda görmektedirler. Dünyanın her bölgesinde camiler, etnik kimlik, statü farklılıklarının ayrıştırılmadığı, bütün insanları aynı inanç çatısı altında toplayan, toplu halde, ya da ferdi ibadet edilen ibadet edilen huzur mekanları olarak yerini almaktadır.¹⁶⁸ Kendilerinin ve çocuklarının camide dini eğitim aldıklarını belirten katılımcılar, aynı zamanda barınma ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması konusunda cami görevlisinin ve cemaatinin kendilerine yardımcı olduklarını da vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki göçmen çocukların ve yetişkinlerin rahatlıkla din eğitimi alabildikleri camilerde, göçmenler için yardımlaşma ağları kurulmakta ve göçmenlerin barınma, kiralık veya satın alınacak ev bulma, iş bulma gibi çeşitli sosyal sorunla çözüm aranmakta ve sosyo-kültürel etkileşim gerçekleşmektedir.¹⁶⁹ Bunun yanı sıra camilerde din görevlileri tarafından gerçekleştirilen dini dersler, göçmenlere din bilgisi öğrenimi ve bilgi edinme fırsatları sağlamaktadır. Özellikle kadın göçmenler camilerde yapılan faaliyetlere ve ibadetlere aktif olarak katılım sağladıklarını açıkça ifade etmektedirler.

K19: “Biz kadınlar Suriye’de dışardaki hayata mecbur kalmadıkça katılmıyoruz. Kendi evlerimizden komşu ve akraba ziyaretleri hariç çıkmıyoruz. Dışardaki işlerimizi eşlerimiz ve erkek çocuklarımız yapıyor. Erkeklerle karışmamak için biz topluma çıkmıyoruz. Burada kadınlar

¹⁶⁸ Ahmet Akın, “Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/29 (2016), 204.

¹⁶⁹ Kaya, *Göç Dini Ağlar ve Entegrasyon*, 65-67.

her yere gidiyorlar. Ben ilk defa camiye teravih kılmaya geldim. Komşum getirdi. İlk günler çekiniyordum sonra alıştım. Eşimde bu duruma alıştı, önceleri o da çekiniyordu. Burada bu durum normal. Camide yapılan sohbetlere katılıyorum. Mukabele dinlemeye geliyorum. Burada arkadaşlarım var. İlk sosyal hayatım camide oldu. Sonra çarşı pazara da çıkmaya başladım .Buradaki arkadaşlarımın desteği çok oldu. Kendimi mutlu hissediyorum.”

Katılımcı; Suriye’deki hayatını sahip olduğu yaşam kültürüne bağlı olarak toplumsal ve kamusal alanlara çok fazla dahil olmadan sürdürdüğünü ifade etmektedir. Öyle ki din ve kültürle beslenen alışlagelmiş bir hayatın davranış tezahürleri yeni bir toplumun davranış modelleriyle etkileşim kurarak değişme göstermeye başlaması, katılımcının ve eşinin çekinceli tutum sergilemelerine neden olmuştur. Bu tutumun, katılımcının yeni davranış pratiklerinin, kendisinin sosyalleşmesine ve toplumsal alanda kendi işlerini görmesini kolaylaştırmasına sebep olduğu için olumlu yönde değişim gösterdiği görülmüştür. Bu çerçevede katılımcı, camiye gitmenin onun yeni bir sosyal hayatla tanışmanın yolunu açtığını, caminin dış dünyayla bağlantı kurmasına yardımcı olan bir köprü görevi üstlendiğini anlatmaktadır. Mustafakemalpaşa’da sosyal hayata katılımının cami vasıtasıyla olduğunu belirten katılımcının, sosyalleşmesinde toplu kılınan teravih namazlarının, mukabele ve camide yapılan sohbetlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu durum, göçmen bireylerle yerel halk arasında kültürel ve dini etkileşimlerin geliştiğini, sohbet, muhabbet dahilinde karşılıklı iletişim ortamlarının oluştuğunu göstermektedir. Mustafakemalpaşa özelinde bulunan camilerin, kadınlar ve gençler ve çocuklar için aktif sosyal alanlar haline geldiği görünen bir gerçektir. Özellikle camilerde düzenlenen çeşitli dini etkinlikler, mevlitler, kandiller ve bayram kutlamaları göçmen bireylerin, toplumsal hayata entegre olmalarına yardımcı olmakta, dini kimliklerinin güçlenmesine ve yerel toplumla birlikte yaşama kültürünün beslenmesine katkı sağlamaktadır.

3.1.6.2. Kur’an Kurslarının Rolü

Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olarak hizmet veren Kuran Kursları toplumun her kesimini kapsayıcı bir eğitim modeliyle yapılandırılmıştır. Kur’an kurslarında, her yaş grubu için, Kur’an-ı Kerim, temel dini bilgiler, ahlak ve değerler eğitimi verilmektedir. 4-6 Yaş Grubu Kur’an Kurslarında; çocuklara oyun ve etkinlik aracılığıyla dini değerler ve Kur’an harfleri öğretilirken¹⁷⁰, İhtiyaç Odaklı Kur’an Kurslarında; Yetişkinlere yönelik kapsamlı din eğitimi verilmektedir. Ayrıca, Hafızlık eğitimi veren Kur’an kurslarıyla yaz tatilinde

¹⁷⁰ Ali Öncü, “4-6 Yaş Kur’an Kurslarında Öğreticileri Etkileyen Unsurlar (Denizli Örneği)”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (2021), 262.

çocuklara eğitim veren Yaz Kur'an kursları da mevcuttur.¹⁷¹ Ülkemizin her bölgesinde aktif olarak eğitim ve öğretime devam eden Kur'an kurslarında göçmen bireyler istedikleri kategoride eğitime katılabilmektedirler. Bu kurslarda eğitim almak isteyen göçmen bireyler diğer kursiyerler gibi kayıt sistemiyle eğitim ve öğretime dahil edilmektedirler. Suriyeli göçmen bireyler, Bursa/Mustafakemalpaşa ilçesinde bulunan Kur'an kurslarında istedikleri kategoride eğitim ve öğretime aktif olarak katılabilmektedirler. Nitekim din eğitimi; göçmen bireylerin topluma uyum sağlama noktasında ve barış, hoş görü ve adalete dayalı bir sosyal ortamın oluşturulması konusunda çok önemli bir faktördür.¹⁷² Bu çerçevede katılımcıların, "Göç sonrasında yaşadığınız şehirde dini bilgileri öğrenme ve geliştirme konusunda dini kurumlardan destek alıyor musunuz?" sorusuna verdiği cevaplar şu şekildedir:

K38: "Mustafakemalpaşa dindar bir yer, camiler var Kurana kursları var. İlk önce bir adım atmak gerekiyor sonra devam ediyor insan. Ben buraya göç etmeden önce Suriye'de Kur'an eğitimi alıyordum. Buraya gelince evde çok sıkıldım, yalnız kaldım. Komşumuzun bilgilendirmesiyle hafızlık yapmak için hafızlık kursuna başladım. Hocam bana çok iyi davrandı ve diğer talebelere benim hakkımda bilgi verdi çünkü ben dışlanmaktan korkuyordum. Hocamın sayesinde bunu yaşamadım. Gittiğim kursta yetişkinlere de hafızlık eğitimi veriliyordu. Annem de başladı ve annem hafız oldu. Kursta bizi çok iyi karşıladılar. Dediğim gibi adım atmazsan gitmezsen hep yalnız kalıyorsun. Arkadaşın olmuyor. Kurs hocamın desteğiyle devlet okuluna da gittim. Dil eğitimi aldım. Annem de kursta arkadaşları oldu. Onlardan Türkçe konuşmayı öğrendi. Bunlar çaba gerektiriyor."

Mustafakemalpaşa ilçesini dindar bir yer olarak tanımlayan katılımcı, yeni bir yerleşim yerinde, Kur'an kursuna komşularının yönlendirmesiyle başlayarak toplumsal alana adım atmış olduğunu vurgulamaktadır. Göçle beraber toplumsal bir aidiyet kaybı yaşayan katılımcı yalnızlaştırdığını ifade etmektedir. Dışlanma endişesi taşıyan katılımcı, bu durumla hocasının davranış modeliyle karşılaşmadığını vurgulamaktadır. Bu durum ; dini değerlerin kurumsal temsilcileri olan din görevlilerinin rehberlik edici tutum ve davranışları göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini kolaylaştırıcı bir etken olduğunu göstermektedir. Ayrıca katılımcı; dil öğrenmenin, din eğitiminin geliştirmesine sağladığı katkının önemine işaret etmektedir. Katılımcı; Kur'an kursuna giderek sosyal bir çevreyle temas kurmuş olup, hocası ve arkadaşlarıyla ortak dini inanç ve değerler etrafında kurduğu iletişimle bir gruba ait olma hissini kazanmıştır. Görüldüğü gibi

¹⁷¹ Muhammet Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu* (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 105.

¹⁷² Muhammed Emin Şimşek, "Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Uyumu ve Din Eğitimi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2023), 152.

Kur'an kurslarına katılan göçmen bireyler, çeşitli dini eğitimler almakta ve aynı zamanda ev sahibi toplumla etkileşim sağlamakta ve dil pratiği yapabilmektedir.

K39: "Ben fazla dil bilmiyorum. Evime yakın Kur'an kursu var oraya gidiyorum. Orada arkadaşlar var. Bizim dilimizde Arapça eğitim veren kurs olsun isterdim. Başka Suriyeli arkadaşlarım dil bilmedikleri için gelmekten çekiniyorlar. Buraya geliyorum. Çünkü burada iyi insanlar var. Beraber oturuyoruz, çay içiyoruz. Yalnız kalmak istemiyorum. Hocayı dinliyorum az anlıyorum. Kur'an din aynı burada Kur'an okuyorum."

Dil bilmediği halde Kur'an kursuna giden katılımcı; orada bulunmayı tercih etmekte insanlarla aynı ortamda bulunmak ve beraber sosyalleşmek istemektedir. Katılımcı K39'unda ifade ettiği gibi, Türkçe yürütülen eğitim faaliyetleri, dil bilmeyen göçmenler için önemli bir güçlük teşkil etmektedir. Dil bilmeyen göçmenler için kendi dillerinde verilen eğitim onların eğitim düzeylerinin artmasına ve kendi aralarında sosyalleşmelerine katkı sağlaması açısından önemlidir. Dil yetersizliğinden dolayı iletişim kuramama hissi göçmenlerin, toplumdan uzaklaşmalarına, yerel halkla temaslarının azalmasına neden olmaktadır.

K40: "Ben çocuğumu 4-6 yaş Kur'an kurslarına verdim. Bir sene devam etti. Hiç Türkçe bilmiyordu. İlk başlarda gitmek istemiyordu çünkü dil konuşamıyor, arkadaş yok. Kursta dil öğrendi. Dini bilgiler öğrendi memnun oldum. Bir sene daha göndermek istiyorum. Dili konuşmaya başlayınca okulu sevdi. Hep gitmek istiyor. Çocuğum burada doğdu. Ben de Kur'an kursuna gidiyorum. Dini bilgilerimi geliştiriyorum. Hocamın yönlendirmesiyle Halk Eğitimin dil kursuna katıldım. Dil bilmek dini bilgiler öğrenmeme çok yardımcı oluyor. Burada yeni insanlarla tanıştım. Arkadaşlarım oldu. Kendimi burada güvende ve değerli hissediyorum. Burada insanlar bana iyi davranıyorlar. Yabancılık çekmiyorum."

Dayanışma, hoşgörü ve anlayış temelli sosyal ilişkiler ağlarının oluşturulduğu Kur'an kurslarında göçmen bireyler, yerel toplum bireyleriyle temas kurmakta, sosyal ağlara dahil olmakta ve dini rehberlik hizmetleri almaktadırlar. Dini kurumlarda yapılan faaliyetlere katılmaktadırlar. Bu bulgular, dini eğitim kurumlarının, göçmenlere güven verdiklerini, değerli hissettirdiklerini, sosyal ayrımcılığa maruz kalmalarını önlediklerini göstermektedir. Dini mekânlarda, eğitim kurumlarında göçmen bireyler, dini inançlarını ve pratiklerini koruma, güçlendirme ve uygulama alanları bulmaktadırlar. Ayrıca Kur'an kursları göçmen bireylere toplumsal normları öğrenme, iletişim becerilerini geliştirme ve farklı sosyal sınıflarla etkileşim kurma fırsatları sağlamaktadır.

3.1.6.2. Entegrasyon Sürecine Dini Bayram ve Ritüellerin Etkisi

Dini bayramlar ve bayram kutlamaları bütün toplum bireyleri için, aile bağlarının pekişmesine, dost, akraba, komşuların bir araya gelmesine, birlik ve beraberlik duygusunun gelişmesine vesile olmaktadır. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın ön planda olduğu dini bayramlar, göçmen entegrasyonuna katkıda bulunan önemli dini ritüeller arasında yer almaktadır. Bayram kutlamaları vesilesiyle göçmenler, kendi kültürel kimliklerini sürdürebilmektedir. Yaşadıkları toplum bireyleriyle etkileşimi artırmaktadırlar. Özellikle yerel halk tarafından Ramazan ayında gerçekleştirilen iftar programları, bayram kutlamaları, Kurban Bayramı'nda yapılan paylaşımlar ve bağışlar iki toplum bireylerinin bir arada bulunmasına ve sosyal birlik bilincinin oluşmasına katkı sağlamaktadır.¹⁷³Bu bağlamda Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesi örneğinde dini bayram kutlamaları, geleneklerin ve dini pratiklerin uygulanması ve yerel toplumun sosyo-kültürel dinamiklerinin yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede "Ülkemizde yaşadığınız dini bayramlarla burada geçirdiğiniz dini bayramları karşılaştırırsanız neler söylemek istersiniz?" sorusu katılımcılar tarafından şöyle cevaplandırılmıştır:

K2: "Buraya ilk geldiğim zamanlarda istediğim bir bayram geçirdiğimi diyemem. Neden akraba yok gidecek kimse yok. O zaman üzüliyorum insan tam gurbeti hissediyorsun. Suriye'de akrabam çoktu, bayram bir hafta sürerdi bizde. Çok coşkulu geçerdi. Yaptığım tatlıların yemeklerin tadı çok başkaydı. Birkaç gün önce komşular akrabalar toplanır tatlılar yapardık. Akrabalarımızı, tanıdıklarımızı bayramlarda çağırırdık eğlenelim diye, O günleri çok özliyorum. Burada karşılaştırma yaparsak; bayramlar daha sönük geçiyor, insanlar tatile gidiyor. Bayramlarda burada da bizim şerbetli tatlılardan yapıyorum. Komşularına arkadaşlarına ikram ediyorum. Onlarla bayramlaşıyoruz. Bizi tanıdıkça onlar da bize bayram ziyaretine geliyorlar, neşeli oluyoruz."

Katılımcı, bayramlarda kendi ülkesindeki sosyal çevresini hatırlamaktadır ve özlem duymaktadır. Ülkesinde coşkulu ve kalabalık bir ortamda bayram geçirdiğini ifade eden katılımcı, burada bayram kutlamalarının daha sakin ve tatil algısıyla yaşandığını vurgulamaktadır. Kendi vatanlarına bağlarını korumaları ve gelenekleri sürdürüyor olmaları sosyal bir çevrenin içinde olmalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte göçmenlerin dini ritüellerini ve kültürlerini sürdürüyor olmaları, bu geleneklerin yeni nesil göçmenlerin kültürel hafızalarında yer edinmesi için önemli bir durumdur. Özellikle komşu, dost ve arkadaşlarla yapılan ortak bayram kutlamaları, bayrama özgü tatlıların paylaşılması, kültürler arası bağ kurulmasını ve kültürlerin tanın-

¹⁷³ Halide Nur Özüdoğru Erdoğan, "Zorunlu Göçün Suriyeli Kadınların Dini Yaşamına Etkisi: Ankara Örneği", *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi [TARR]* 7/1 (2022), 327.

masını sağlamasın açısından önemli bir sosyal davranıştır. Bu durum, göçmenlerin toplumsal uyum süreçlerine olumlu katkı sunmaktadır.

K20: “Aynı din, aynı namaz, oruç aynı bayramı kutluyoruz. Kuzenim Avrupa’da yaşıyor. Onlar dini bayramlarda okula gidiyorlar. Orada bayram hissetmediklerini söylüyorlar. Burada Kurban olsun Ramazan olsun hissediyorsun. İnsanlar birbirleriyle bayramlaşıyorlar. İkranda bulunuyorlar. Biz ailemle tanıdıklara komşulara bayram ziyaretine gidiyoruz. Sanki Suriye’deymiş gibi hiss ediyoruz o zaman. Bize arkadaş lazım, komşu. Bursa’da insanlarda dini yaşam var.”

İki toplumun aynı dini inanç ve ritüellere sahip olması, dini yaşam ve kültürel geleneklerin göçmenler açısından yeni yerleşim yerinde sürdürülebilir olması, göçmenlerin dini ve kültürel kimliklerinin korunması ve geliştirilebilir olması açısından önemli bir kazanımdır.

Göçmen bireyler, katılımcının ifadelerinde yer aldığı gibi, özellikle bayram günlerinde yerel toplumun bireyleriyle iletişim ve paylaşım halinde oldukları zamanlarda, kendilerini bir toplumun parçası gibi ve topluma aitmiş gibi hissetmektedirler. Ortak yapılan bayram kutlamaları, göçmen bireylerin yalnızlıklarını gidermektedir. Karşılıklı paylaşım yapmayı ve yardımlaşmayı artırmaktadır. Göçmen toplulukların yerel toplumluluklar içinde güven duygusunu güçlendirmektedir.

3.2. Suriyeli Göçmenlerin Aile İçi Din Eğitiminin Toplumsal Uyuma Etkisi

Suriyeli ailelerin, çocukları için aile içi eğitimleri entegrasyon sürecinde etkin bir rol oynamaktadır. Suriyeli göçmen aileler, burada doğup büyüyen çocuklarına dini ve kültürel kimliklerini koruyup geliştirmeleri amacıyla çeşitli eğitimsel uygulamaları gerçekleştirmekte ve bu konuya çok önem vermektedirler. Yeni bir ülkede dünyaya gelen göçmen çocuklar, üyesi oldukları ilk ve en temel kurum olan aile içinde ilk davranış modellerini öğrenmekte olup, sonrasında ailenin rehberliği ve yönlendirmesi doğrultusunda hayatlarını şekillendirirken; kendi kültürlerini öğrenerek, uygulayarak kişilik ve kimlik gelişimlerini gerçekleştirmektedirler.¹⁷⁴ Bunun yanı sıra, Suriye’den buraya çocukken gelip burada yetişen çocuklarının kendi değerleri ve dini alışkanlıklarından kopmaması için aile fertleri özverili davrandıklarını ifade ederek bu konudaki hassasiyetlerini belirtmişlerdir. Suriyeli göçmen ailelerin çocuklarına verdiği bu eğitimin içeriğini, Kur’an öğretilmesi ve okunması, namazın öğretilmesi, dini hikayelerin aktarılması oluşturmaktadır. Bu çerçevede aile içinde verilen dini eğitim, çocukların İslam dininin temel unsurlarını öğrenmelerini sağlamakta ve ailenin kültürel değerlerini koruyarak sosyal ha-

¹⁷⁴ Nedim Öz, “Suriyeli Göçmen Ailelerin Çocukları İçin Çoğunlukla İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatip Ortaokullarını Tercih Etme Sebepleri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2022), 576.

yata uyum göstermesini de kolaylaştırmaktadır.¹⁷⁵ Suriyeli göçmen aileler, çocuklarının eğitiminin okul ortamında devam etmesini sağlamak için gerekli yönlendirmeler yapmışlardır. Bu çerçevede Suriyeli Müslüman göçmen ailelerin çocuklarını, çoğunlukla, kendi inanç ve kültürel değerlerine yakın buldukları İmam Hatip okullarına gönderdikleri görülmüştür.¹⁷⁶ Bu konuda birçok katılımcı çocuklarını; din eğitimlerini sürdürmeleri ve geliştirmeleri, özellikle Kur'an-ı Kerim, Arapça dersleri veriliyor olması ve kız çocuklarının tesettürlü bir şekilde eğitim alabileceklerini düşünmeleri nedeniyle İmam Hatip okullarına gönderdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bu okulların dini temelli bir yapıya sahip olması nedeniyle çocuklarının okul ortamına daha çabuk uyum sağlayabileceklerini düşünmüşlerdir. Türkiye'ye geldikten sonra kendi isteğiyle İmam Hatip okulunu tercih eden katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

K5: "Ben buraya ailemle geldiğim zaman çocuktum. Ülkemde okula gidiyordum burada bazı sınavlara girip, kendi isteğimle İmam Hatip okuluna başladım. Bu okulu, din eğitimi verdiği için ve tesettürümle rahatlıkla okuyabileceğimi düşündüğüm için bir de erkek kız karışık olmadığı için tercih ettim. Arkadaşlarımın bir kısmının Kur'an-ı Kerim'i okulda öğrenmeye başladıklarını gördüm. Bizim ailede Kur'an küçük yaşta ailede öğretilir. Bana annem beş yaşında öğretti ve her zaman okuruz. Namazı da ailemden öğrendim ve küçük yaşta beri kılarım. Arkadaşlarımın çoğu bu eğitimleri okuldan öğreniyorlar. Bu duruma önce şaşırılmışım. Mesela biz küçük yaşta örtünmeye alışırsız. Büyüyünce bize zor gelmez. Suriye'de genellikle herkes böyle yapar. Okulda herkes başörtülü olur. Burada isteyen örtüyor ya da örtünmüyor. Benim Suriye'de başıma örttüğüm iki parça siyah bir örtüm vardı. Burada arkadaşlarım şal takıyor. Ben de şal takmaya başladım. Çünkü aynı oluyoruz. Arkadaşlarımın arasında farklı gözüküyorum. Böylece onlara dahil oluyorum. Bir fark yok. Ailemin endişeleri oldu. Değişimden korktular. Tabi bazı değişimler oluyor. Konuşma da olsun, kıyafet renginde ve şeklinde olsun bunlar bazen mecburi yaşanmak zorunda kalıyorsun. Çünkü ortam bunu gerektiriyor. Ben üniversiteyi okudum. Bu değişime zamanla ailen de sen de alıştıyorsun."

K5, temel dini eğitimini ailede aldığını¹⁷⁷ ve bu eğitimi ailesinde sürdürdüğünü ve din eğitiminin burada genellikle okulda verildiğini gözlemlediğini ifade etmektedir. Eğitim hayatında bir topluluğun içerisinde olmaları göçmen bireylere değişimin ve uyumun gerekliliğinin olmasını göstermiştir. Bu değişimin özellikle dış kıyafet ve iletişim noktasında gerçekleştiğini

¹⁷⁵ Zeynep Nur Aydın Kılıç - Fatma Tezel Şahin, "Türkiye'deki Göçmen Ailelerin Çocuklarıyla İlişkileri ve Uyum Süreçlerinin İncelenmesi", The Turkish Online Journal of Design Art and Communication 11/3 (2021), 1192.

¹⁷⁶ Öz, "Suriyeli Göçmen Ailelerin Çocukları İçin Çoğunlukla İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatip Ortaokullarını Tercih Etme Sebepleri", 576-577.

¹⁷⁷ Nedim Öz, "Suriyeli Göçmen Ailelerin Çocukları İçin Çoğunlukla İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatip Ortaokullarını Tercih Etme Sebepleri", University Journal of Theology, (2022), 575.

katılımcı da vurgulamıştır. Bu değişime götüren sebepler bazen mecburi olabilmektedir. Katılımcı K5'in de belirttiği gibi, arkadaşlar tarafından kabul edilme, dışlanma hissetmeme, farklı görünmemek, sosyal kabulü oluşturmak ve uyum sağlamak bu değişimin sebepleri arasında sayılmaktadır. Nitekim, dış kıyafet, sosyal ortamda görünürlüğün belirgin unsurlarından birisi olduğu için, uyum sürecinde ilk görünürlüğün belirgin değişim yaşanan alanlardan bir tanesi olmaktadır. Ailelerin bu noktadaki endişeleri sosyal ortamla iç içe olan göçmen bireylerin değişim gösterdiği alanlarda dini alışkanlıklarından vazgeçmeden dengeli bir şekilde davranış göstermelerini istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu süreçte aile Suriyeli gençlerin değişiminin dengeli, dini ve öz değerlerine uygun bir şekilde olması için, hatırlatıcı ve eğitici bir rol üstlenmektedir.

K30: “Kız çocuğum okula gitmeye başladı. Başını örtüyordu. Çünkü Suriye’de böyle alışmıştı. Bizim dini yaşantımız bu. Okulda bu durumu devam ettiremedi. Çünkü dışlandı. Uyum sağlayamadı. Okulda başı örtülü arkadaşı yoktu. Başını açmak zorunda kaldı. Çok üzüldük. Diğer Suriyeli aile çocuklarından da bu konuda zorluk yaşayanlar oldu. Suriye’deki gibi ve bizim dilimizde eğitim veren okullardan burada da olmasını çok isterdim.”

Dini yaşam geleneğinin toplumsal alanlarda kendini göstermesi iki toplum arasında farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Dini alışkanlıklarının ve kültürel geleneğin hayata yansımaları noktasındaki bu farklılıklar,¹⁷⁸ toplumsal uyum sürecini zorlayabilmektedir. Katılımcının da ifadelerinde yer aldığı gibi, dini geleneğin uygulama noktasındaki ayrışmalar göçmen bireylerin entegrasyonuna yansımaktadır. Kendi alışlagelmiş hayat düzeninin devamını yeni toplumda da sürdürmeye çalışan göçmen bireyler, toplumsal etkileşimi sağlayabilmek için bir takım değişim ve dönüşümlere ayak uydurmak zorunda kalmaktadırlar. Bu süreci yaşayan göçmen aileler, diğer Suriyeli göçmen ailelerle bir araya gelerek birbirlerine destek olduklarını ve ortak deneyimlerini ve farklı bilgi paylaşımlarında bulduklarını ifade etmektedirler. Genel anlamda kendi aralarında sosyal ağı oluşturan Suriyeli aileler, bir arada toplanarak kendi kültürel ve dini kimliklerini güçlendirmektedirler. Tolum içerisinde aidiyet duygusu geliştirmelerine de olanak tanımaktadırlar. Suriyeli aileler arası yapılan bu etkileşim hem bireylerin hem de geniş aile yapılarının ve göçmen toplulukların güçlenmesini sağlamaktadır. Şunu diyebiliriz ki, Suriyeli Müslüman göçmenlerin aile içi eğitim uygulamaları, yerel toplumla sosyal uyumu destekleyici bir örnek teşkil etmektedir.

¹⁷⁸ Celil Abuzar, “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26 (2011), 151.

3.3. Sosyal Medya Bağlamında Dini Temsillerin Göçmen Entegrasyonuna Etkisi

Dünyanın her yerinde olduğu gibi, sosyal medyanın göçmenler üzerindeki etkisi kaçınılmaz bir gerçektir. Yazılı ve görsel sosyal medya araçları, göçmenlerin ev sahibi toplumun, dinini, dilini, kültürünü, sosyal normlarını öğrenmelerine olanak tanıyarak bilgi temelli sosyal uyumun kapılarını da aralamaktadır. Bu bağlamda sosyal medya, Suriyeli Müslüman göçmenlerin, dini yaşam ritüelleri ve entegrasyon süreçleri üzerinde etkin bir rol oynamaktadır. Bu etki, göçmen bireylerin toplumsal alanlarında ev sahibi toplum üyeleri açısından, görünürlüğünü ve kabulünü doğrudan etkilemesi şeklinde kendini göstermektedir. Bu çerçevede internet ortamı, sosyal medya; inanç sahiplerine dindaşlarıyla iletişim kurma, etkileşimde bulunma, dini bilginin yayılımını destekleme ve dini içeriklere erişim sağlama gibi çeşitli imkanlar sunmaktadır.¹⁷⁹ Bu noktada hem görsel hem yazılı sosyal medya araçları, özellikle genç göçmen bireyler arasında dini bilgilerin yayılmasını ve bu bilgilere erişimin kolaylığını sağlamaktadır. Böylece Suriyeli göçmen bireyler dünyanın her tarafındaki dini içerik paylaşımında bulunan Suriyeli dini temsillere de ulaşabilme imkânı bulmaktadırlar.

Bu konuyu özetler nitelikte olan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K13: “Dini konularda bazı sorulara çözüm bulamıyorum. Bunun için, farklı ülkede yaşanan Suriyeli hocalardan sosyal medya üzerinden destek alıyorum. Bu benim dini konularda doğru karar vermeme sağlıyor. Aynı dili konuştuğumuz ve aynı ülkenin insanı olduğumuz için kendimi daha iyi anlattığımı düşünüyorum.”

K13, dini konularda Suriyeli bir hocadan destek almasını, aynı dili konuşuyor olmasına aynı topraklarda yaşamış aynı kültürel ve dini geleneklerden beslenmiş olmalarına bağlamaktadır. Böylece kendini daha iyi ifade ettiğini düşünen katılımcı, sosyal medya aracılığıyla Suriyeli bir hocadan edindiği bilginin doğruluğuna inanmaktadır. Bazı katılımcılarda, Türkiye’de din eğitimini sürdürürken, kendi ülkelerindeki hocalarla sosyal medya aracılığıyla iletişime geçip eğitim aldıklarını belirtmektedirler. Bu şekilde toplumlararası etkileşim gerçekleşmektedir. Farklı ülkelerde yaşayan göçmenler böylece dini geleneklerinden ve kültürel kodlarından uzaklaşmamış olmaktadır.

K4: “Sosyal medya kullanıyorum. Türkiye haberlerine bakıyorum bilgileniyorum. Dünyadaki göçmenler hakkındaki ve diğer bilgileri öğreniyorum. Dil bilgin de geliyor. Dini bilgilendirme yapan hocalar var sosyal medyada, İslam dinini anlatıyorlar, Mustafakemalpaşa’da,

¹⁷⁹ Mehmet Haberli, *Sanal Din Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din* (İstanbul: Açılım Kitap, 2014), 72.

sosyal medyadaki duyuruları takip edip dini sohbetlere, dini etkinliklere katılıyorum. Bu sohbetlerde göçmenlerden bahsederken kardeş olduğumuz ve karşılıklı anlayışlı olmamız gerektiği söyleniyor. Bu sohbetler, çevremizdeki insanların davranışlarının olumlu yönde olmasını sağlıyor. Bu programlar, camilerde, Kur'an kurslarında, derneklerde ve dini cemaatlerde oluyor. Herkes katılabiliyor. Bu beni toplum içerisinde içinde güçlendiriyor. Kendime güven sağlıyor. Mutlu oluyorum.”

Katılımcı sosyal medyadaki duyurular aracılığı ile birçok dini etkinliklere erişim sağladığını ve yine sosyal medya aracılığı ile kolaylıkla dini sohbetlere, yerel toplum hakkındaki dünyadaki bilgilere ¹⁸⁰ ve tüm göçmen bilgilerine ulaşabildiğini ifade etmektedir. Yaşadığı ilçede sosyal medyadaki duyuruları takip ederek dini program yapan kurum ve kuruluşlara katıldığını ve buradaki sohbet veren din görevlilerinin konuşmaları çevresindeki insanların göçmenlere karşı davranışlarına olumlu katkılar sağladığını vurgulamaktadır. Bu süreçte, sosyal medya mecralarının, göçmenler üzerinde dini ve sosyal etkisinin belirgin olduğu anlaşılır bir durumdur. Bu mecralarda yapılan dini içerikli bilgilendirmeler, sohbetler ve etkinlikler; toplumun bütün kesimlerine açık olduğu için, katılım ve etkileşim konusunda herhangi bir sorunla karşılaşmayan göçmen bireyler için bu mecralar; kendilerini bilgilendirebilecekleri, eğitebilecekleri ve sosyal alanda güçlenebilecekleri ve dostluk kardeşlik oluşturabilecekleri alanlar açmaktadır. Özellikle sosyal medyada dini temsil eden, din adamlarının, sosyal medya vaizlerinin göçmenler üzerinden dini temelli kardeşlik ve karşılıklı anlayışın üzerine kurulu söylemleri ve anlatıları hem göçmen bireyleri değerli kılmakta, kendilerine güven sağlamalarına yardımcı olmakta hem de yerel halkın göçmen bireylere karşı tutum ve davranışlarını olumlu yönde desteklemektedir. Bu süreçte, sosyal medyanın, Suriyeli göçmenlerle yerel halk arasındaki etkileşim ve entegrasyon süreçlerini destekleyen olumlu içeriklere yer vermesi, bu içeriklerin yayılmasını ve gündemde tutulmasını sağlaması, yerel halk tarafından farklı etnik kökene sahip kimliklerin, farklılıkların ve toplumdaki çeşitliliğin kabulünün önünü açmış olmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal medyadaki bazı platformların göçmenler üzerinde olumsuz etki oluşturduğu katılımcıların ifadelerinde belirtilmektedir.

K28: “Burada okula gidiyordum. İlk geldiğimiz zamanlar, haberlerde ve medyada söylenenler bizi etkiliyordu. Bu haberler iyi de oluyordu kötü de. Arkadaşlarım medyadan etkileniyorlardı ve bana davranışları bazen olumlu bazen de olumsuz yönde değişiyordu. Tabi her haber

¹⁸⁰ Mim Sertaç Tümtaş - Yaren Korkmaz, “Sosyal Medyanın Yarattığı Farkındalığın Göç’e Etkisi Üzerine Bir Tartışma”, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 9/3 (2025), 427-428.

kanalı aynı değil. Bu durum ailemi de o zamanlar üzüyordu. Şimdi artık böyle değil, Sosyal medyada Suriyeliler için iyi haberler oluyor.”

K8: “Ailemle uzun süredir burada yaşıyorum. Savaş başlayınca, Müslüman bir ülke olmasın ve ulaşımın kolay olmasından dolayı Türkiye’ye geldik. Çocuklarımız burada büyüdeler. Ailemi geçindirmek için işte çalıştım. Şimdi burada bir küçük marketim var. Bizim kendi ürünlerimizi satıyorum. Sosyal medyada Suriye halkı ile ç çıkan haberler her zaman doğrun olmuyor. Biz bunu biliyoruz ama insanlar bazen araştırmadan inanabiliyorlar. Bu durumda bize tepkili davranıyorlar. Çocuklarımız okula gittiğinde bazen sosyal medyada çıkan haberlere bağlı olarak dışlanma yaşıyorlar ve üzüliyoruz. Ayrıca sosyal medya haberleri çalışma hayatımızı da etkiliyor. Bu durumda, insanların olumsuz tavır, tepki ve sözleriyle karşılaşabiliyoruz. Etkileniyoruz ve bazen işe gitmek istemiyoruz. Hep böyle değil, iyi haberler de çıkıyor, o zaman da mutlu oluyoruz. Bu durum insanların davranışlarını olumlu hem de olumsuz yönde etkiliyor.”

Sosyal medya söylemlerinin, toplumun bütün kesimlerini etkilediği görülmektedir. Toplumsal algının oluşmasında belirgin bir etkiye sahip olan sosyal medya, Suriyeli göçmenlerin entegrasyon süreçlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bu bağlamda sosyal medyada olumlu ya da olumsuz bilgiler, yerel halk ile göçmenler arasındaki entegrasyon sürecine de yansımaktadır. Belirli zamanlarda farklı nedenlere bağlı olarak ana akım medyada göçmenlere yönelik çıkan olumsuz söylemler göçmenlerin ötekileştirilmesine ve görmezden gelinmesine sebep olabilmektedir.¹⁸¹ Katılımcılar, medyada yayılan olumsuz, ön yargılı bilgilerin, sosyal ortamda yerel halkın göçmenlere karşı davranışlarını olumsuz yönde etkilediğini ve toplum içinde olumsuz algıların oluşmasına neden olduğunu¹⁸² belirtmektedir. Bu algıların toplumu bilgilendiren sosyal medya araçlarının, göçmenler üzerinden sundukları bilgilerin içeriğine göre değiştiğini ve gerçek dışı olumsuz bilgilerin göçmen bireyleri ve toplulukları etkilediğini ve üzdüğünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Suriyeli Müslüman göçmenlerin yeni topluma uyum sürecinde, sosyal medyadaki olumsuz temsillerin toplum içinde ön yargıların oluşmasına neden olduğu, entegrasyon ve toplumsal kabul sürecini ve olumsuz yönde etkilediği katılımcılar tarafından da vurgulanmaktadır. Ayrıca yazılı ve görsel medyada yer alan Suriyeli göçmen karşıtı içerik, söylem ve yayınların, göçmenlerin sosyal hayata katılım motivasyonlarını olumsuz yönde etkilediği; göçmen bireylerde özgüven kaybına neden olduğu, göçmen bireylerin toplumsal alana katılım konusunda çekingenliğe yol açtığı ve göçmenlerde mekânsal aidiyet duy-

¹⁸¹ Oya Hacer Adıgüzel, “Uluslararası Göçler ve Çok Kültürlü Toplumlarda Etnik Medya: Kuramsal Yaklaşımlar”, *Medya ve Kültür* 3/2 (2023), 163.

¹⁸² Meltem Yıldırım Başoğlu, “Medya ve Toplumda Göçmen Algısı”, *Muhakeme Journal* 6/2 (2023), 61.

gusunu zayıflattığı hatta belli yaş üstü göçmen bireylerde ev sahibi toplumla bağ kurma ihtiyacını da zayıflattığı görülmektedir.

3.1.1. Suriyeli Müslüman Göçmenlerin Dini ve Mezhepsel Kimliklerinin Entegrasyon Sürecindeki Rolü ve Önemi

Dinin değişmez temel ilkeleri ve inançlarından farklı olarak, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlara göre dinin pratiğe dökülen alanlarını yorumlayan mezhepler,¹⁸³ sosyal dönüşümlere kapı aralayabilmektedirler. Bireyler çoğu zaman kendilerini içine doğup büyüdükleri sosyal çevrenin etkisiyle, belirli bir mezhepsel kimliğe ve inanç sistemine bağlı hissederler. Bu dini inanç sistemi üzerinden dini yaşam pratiklerini şekillendirirler ve kendilerini bu kimliğin bir parçası olarak görürler.¹⁸⁴ Buna karşın, göç deneyimi yaşayan ve yeni bir toplumsal, kültürel çevreyle karşılaşan bireylerde bu kimliğin esneklediği ve dönüşüme uğradığı görülse de dini-mezhepsel kimlik değişiminin yaşandığı görülmemiştir. Bu bağlamda göçmenlerin sahip olduğu dini kimliklerinin, inanç sistemlerinin, entegrasyon sürecindeki rolünün derin bir öneme sahip olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Göçmenlerin dini kimlikleri, kendi kültürel kodlarıyla bağlarını korurken yerel halkla da kurdukları ilişkileri sağlamlaştırdığı görülmektedir. Suriyeli göçmenlerin dini kimlikleri, bireysel inanç ve dini mezhepsel pratiklerini kapsadığı gibi sosyo-kültürel dinamiklerini de içine alan çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Göçmen bireylerin dini kimlikleri, kendi ülkelerinde mezhepsel çoğulculuktan etkilenirken yeni yerleşim alanları olan Mustafakemalpaşa'da var olan dini ve kültürel yaşamdan da etkilenmektedir. Bu etkileşim; dini yorum farklılıklarının uygulanabilirliği ve kültürel çeşitliliklerin yaşanabilirliği açısından göçmen bireylerin hayatını kolaylaştırmakta ve zenginleştirmektedir. Bu noktada göçmen bireyler ve topluluklarla, yerel toplumun İslam dinine mensubiyeti göçmen entegrasyonunu kolaylaştırırken, toplumsal aidiyet hissini güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra, göçmenlerin ameli mezhepleri olan Şafi ve Hanefi mezhepleri yerel halkın Müslüman kimlikleri ve ameli mezhepleriyle örtüşmektedir. Bu durum, göçmen bireylerin sahip oldukları dini-mezhepsel pratiklerini uygularken ciddi problemlerle karşılaşmamalarını sağlamaktadır. Bu konuda görüşmecilere yöneltiğimiz “Yeni ve farklı bir ülkeye göç etme ve orada yaşama planları yaptığınız zaman orada dini -mezhepsel pratiklerinizi uygulama konusunda zorlanacağınızı düşündünüz mü?” ve “Göç öncesinde dini ve kültürel hayatınızdaki kıyafetlerinizde göç sonrasında yeni sosyal

¹⁸³ Osman Aydın, “Din-Mezhep İlişkisi veya İlişkisizliği Sorunu” 29/2 (2018), 194.

¹⁸⁴ Barış Çağırkan, “Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/8 (2016), 2617.

hayata uyum sürecinde değişmeler oldu mu? Olduysa sizi bu alanda değişime götüren sebepler nelerdi?” sorularına katılımcıların verdiği cevaplar aşığıda aynı şekilde verilmiştir.

K20: “Ülkemizde savaş çıkınca biz doğrudan çocuklarımızı alıp Türkiye’ye gelmeye karar verdik, başka ülke düşünmedik. Çünkü Türkiye Müslüman bir ülke biz de Müslümanız. Burada kardeşlik var camii var, din eğitimi alacağımız yerler var, çocuklarımız için de dini eğitim veren Kur’an kursları var her zaman gidebiliyorlar. Dini bilgiler öğreniyorlar. Başka ülkeye gidersek dinimizi kolay yaşayamayacağımızı biliyorduk. Bu yüzden başka bir ülkeye gitmeyi hiç düşünmedik. Çocuklarımızın orada dindar büyütemezdik. Biz burada dinimizi güzel yaşıyoruz, zorlanmıyoruz. Çünkü aynı dini aynı mezhebi yaşıyoruz. Sadece burada sosyal hayatta erkeklerle bir arada olmaktan çekiniyoruz. Alışık olmadığımız bir durum. Çünkü bizim ülkemizde, kadınlar mecbur kalmadıkça dışarı çıkmazlar. Kıyafet konusunda değişiklik yaptım. Suriye’de yüzümü kapatan beyaz peçeli bir kıyafet giyiyordum. Burada dışarı çıktığımda herkes bakıyor, çok belli oluyordu yabancı olduğum. Bu durum beni rahatsız ediyordu. Bunun için burada dışarı çıktığımda buradaki kadınların giydiği gibi bir tesettür kıyafeti giyiyorum. Hem dine uygun hem de buradaki insanların kültürüne uygun bir kıyafet giyiyorum. Bu duruma alıştım. Böylece farklı olmuyorum ve buradaki topluma uyuyorum. Bu konuda isteyerek çaba gösteriyorum.”

K20, hiç tereddüt etmeden Türkiye’ye göç etmeye karar verdiklerini, bunun nedeninin, Türkiye’yi Müslüman bir ülke, kardeş ülke olarak görmeleri olduğunu ve burada çocuklarıyla beraber dinini daha iyi yaşayacağını düşündükleri olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı, kıyafet konusunda toplumda yadırganmamak için, yerel toplumun kültürüne uygun bir kıyafet giyerek değişiklik yaptığının altını çizmektedir. Katılımcı bu ilçede yerel halkın giydiği İslam’a en uygun kıyafetini giyerek farklı olmamayı tercih etmiştir. Bu durumun entegrasyon sürecine katkı sağlamak için gösterilen bir çaba olduğunu da vurgulamaktadır. Bu alanla bağlantılı olarak göçmenlerin “Yaşadığınız yeni toplumda dini mezhepsel pratiklerinizi uygularken sosyal bir dışlanmaya maruz kaldığınız oldu mu? Olduysa hangi durumlarda bunu yaşadınız?” sorusuna verdikleri cevap şu şekildedir:

K22: “Biz Türkiye’yi araştırıp öyle geldik. Müslüman bir ülke mezhepler birbirine yakın Hanefi Şafi uygulamaları çok yakın. Ben zaten Hanefi mezhebindenim. Burada dini yaşantımız da çok zorlanmadık. Çünkü buradaki halk Hanefi mezhebine mensup, din eğitimime Kur’an kurslarına giderek devam ettim. Çok faydası oldu. Dini bilgilerimi artırdım. Yaşadığım zorluklar karşısında dini inancım ve bilgilerim beni ayakta tuttu. Zorluklara karşı sabırlı olmamı sağladı. Buradaki insanlar bana çok destek oldular. Özellikle hocam, maddi ve manevi desteğini her zaman gösterdi. Her zaman yanımda oldu. Hatta hocam beni dil öğrenmem için bir dil kursuna götürdü. Orada gidip dil eğitimi aldım. Türkçe konuşabiliyorum. Dil bilmek hayatımı çok kolaylaştırdı. Dil bilmeden hayat çok zor. Çocuklarım burada okula gittiler. Türkçe konuşuyorlar, din eğitimi alıyorlar.”

K27: "Bizim ailemle Almanya'ya gitme imkânımız vardı ama ailem tercih etmedi 5 kardeşiz. Orada dindar olarak yetişemeyeceğimizi düşündüler. Biz Türkiye Müslüman bir ülke olduğu için geldik. Aynı din aynı mezhep dini pratikleri yaşama konusunda pek zorlanmadım. Ben Şafi mezhebindenim. Bir gün camide namaz kılarken, teşehhüt için tahiyyatta şehadet parmağımı kaldırmıştım. Yanımda oturan amcanın dikkatini çekmiş. Selam verdikten sonra sen nerelisin neden öyle yaptın diye sormuştu. Ben de ona namazdaki bu hareketimin nedenini anlatmıştım. Bir de okuldayken elim kanamıştı. Arkadaşlarıma abdestimin bozulmadığını söyledim inanmadılar bu konuda tartışmıştık ve sonra onlara mezhep farkı olduğunu anlatmıştım. Bunun dışında bir durum yaşamadım. Mustafakemalpaşa'da camiler var, dini eğitim veren yerler var. Rahatlıkla oralara gidebiliyoruz. Ben şimdi üniversite okuyorum. Okulda namazımı kılabiliyorum ve diğer ibadetlerimi yapabiliyorum. Aynı şekilde davranan çok fazla Türk arkadaşım var."

Katılımcıların ifadelerinde de yer aldığı gibi, Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini kimlikleri, kültürel ve tarihi geçmişleri Türk toplumuyla benzediğinden dolayı Türkiye'yi tercih ettiğini belirtmişlerdir. Bu durum katılımcıların çoğunun, Türkiye'yi bilinçli olarak tercih ettiklerini göstermektedir. Bu tercihleri sonucu görüşmeciler; burada yaşadıkları hayattan memnuniyetlerini belirtmişlerdir. Özellikle Suriyeli Müslüman göçmenler için, Mustafakemalpaşa'daki dini hayat, toplumsal etkileşim ve bütünleşme noktasında yerel halk ile Suriyeli göçmenler arasında bir köprü görevi görmektedir. Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini görevlerini yerine getirme noktasında Şafi veya Hanefi mezhebine mensup olmaları, belirgin farklılıklar göstermemektedir. Farklı mezhebe sahip olmanın, katılımcıların da ifade ettiği üzere, dini yaşamın pratik boyutunu zorlayıcı nitelikte herhangi bir yönü bulunmamaktadır. Katılımcı 27'nin ifade ettiği gibi, abdesti bozan durumlar ve namazdaki uygulamalar alanındaki farklı uygulamalar dışında bir sorunla karşılaşılmamıştır. Yaşanılan bu durumun sebebinin Mustafakemalpaşa halkının Hanefi mezhebine mensup olması ve halkın çoğunun Şafi mezhebi hakkında yeterli bilgiye sahibi olmayışından kaynaklı olduğu da görülmektedir. Nitekim mezhepsel uygulamalardaki farklılıklar, bilgi edinme süreciyle faydalı hale gelebilmektedir. Sonuç olarak, İslam dininin çeşitli yorumlarına dayalı olarak ortaya çıkan ameli mezheplerinin, bireysel ve toplumsal düzeyde dini pratikleri ve yaşantıları şekillendirdiği, Suriyeli Müslüman göçmenlerle, yerel toplum arasında var olan mezhepsel birlikteliğin, iki toplumun sosyal etkileşimini büyük ölçüde kolaylaştırdığı ve hızlandırdığı görülmektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre: Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinde yaşayan göçmenlerin; dini yaşam pratikleri ve kültürleri yerli halkın dini yaşam ritüelleriyle, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısıyla etkilenmekte ve şekillenmektedir. Göçmenlerin kendi toplumlarından taşıdıkları dini yaşam anlayışları ve inanç biçimleri, yeni yaşam alanlarındaki kültürel etkileşim çerçevesinde yorumlanabilmektedir. Göçmenlerin çoğu zaman, toplumsal uyum sağlamaları amacıyla ortak dini kimlik geliştirmeleri, bu sürecin bir parçası olmalarını sağlamıştır. Bu noktada, göçmen toplulukların, dini inanç ve uygulamaları, bireysel inanç sistemlerini uygulama alanlarını oluşturmakta ve aynı zamanda sosyal kimliklerini, toplumsal ilişkilerini ve kültürel etkileşimlerini şekillendiren aktif bir yapı olarak kendini göstermektedir.¹⁸⁵ Araştırmada elde edilen bulgular göstermektedir ki; Suriyeli göçmenlerin mezhepsel pratiklerini uygulama noktasında, entegrasyon süreçlerini etkileyecek ölçüde karşılaştıkları bir problem görülmemiştir. Araştırmada, iki toplumun mensup olduğu mezhepler arasında anlamlı bir farklılık görülmediği ortaya koyulmuştur. Bu süreçte iki toplum arasında dini ve mezhepsel aidiyetin aynı olması, toplumsal uyum üzerinde olumlu etki oluşturmuştur. Bu noktada görüşmelerde katılımcılar; yeni toplumsal çevrede dini yaşam pratiklerini uygulamada yorum farklılıklarının olduğunu ifade etmişlerdir. Bu farklılıklardan etkilendiklerini, bu farklılıkların dini pratikleri uygulama sürecinde esneklik oluşturduğunu belirtmişler ancak mezhepsel kimliklerinde herhangi bir değişim yaşamadıklarını, mezheplerine bağlılıklarını sürdürdüklerini vurgulamışlardır. Görüşmeciler, özellikle ibadet mekanlarına erişim kolaylığının, sosyal çevrenin yapısının, çalışma ortamları ve koşullarının dini ritüeller üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgular; göç sürecinin, göçmen birey ve toplulukların dini kimlikleri üzerinde tamamen dönüştürücü bir etki oluşturmadığını, daha çok dini yaşam pratiklerini uygulama düzeyinde, temel inanç ve dini prensiplere bağlı kalınarak, bunun dışında bir esneklik meydana getirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda katılımcıların, temel mezhepsel aidiyet ve kimliklerini korumaları, Mustafakemalpaşa'da yaşayan Suriyeli Müslüman göçmen bireylerin, dini ve mezhepsel kodları yerli halkın dini kimlikleriyle neredeyse örtüşüyor olması, toplumsal bütünleşmenin oluşmasında kolaylık sağladığını göstermektedir.

¹⁸⁵ Hasan Gökmen, "Üçüncü Nesil Türk Göçmenlerde Dini Kimliğin Oluşumunda Dini Sosyalleşme Faktörleri (Almanya Örneği)", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 29/1 (2025), 409-410.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya genelindeki insan hareketliliğinin en önemli göstergesi göç olaylarıdır. Son yıllarda artış gösteren göç olayları, bireylerin, dini, kültürel ve sosyal yaşantılarını derinden etkilemektedir. Dünyanın genelinde devam eden göç hareketleri; bazen toplumsal uyumu zorlayıp, sosyal dengeyi etkilerken, bazen de toplumları kaynaştıran ve birleştiren bir sürece dönüşebilmektedir.

Yapılan bu araştırmada, Suriye’de patlak veren iç savaş nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli Müslüman göçmenlerin, yerleşim alanı oluşturmak için Türkiye’yi, daha özeld Bursa’nın Mustafakemalpaşa ilçesini tercih etme nedenlerinin neler olduğu araştırılmıştır. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda Türkiye’yi tercih etme nedenleri arasında; dini ortak payda, coğrafi yakınlık, akraba ilişkileri, güvenli bölge arayışı, sınır geçişlerinin kolay olması gibi çekici faktörlerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Mustafakemalpaşa’yı tercih etme nedenleri arasında; akraba ilişkilerinin olumlu etkisinin, ilçenin sosyo-kültürel, ekonomik yapısının göçmenler yerleşimi açısından uygunluğunun olduğu görülmüştür.

Araştırmada, Bursa ili Mustafakemalpaşa ilçesinde yaşayan, Suriyeli Müslüman göçmenlerin dini yaşam pratikleri, göç sonrası entegrasyon süreci ve bu sürece dinin etkisi araştırılmıştır. Araştırmada katılımcı grubu, 18 yaş üstü Suriyeli Müslüman göçmen 40 kişiden oluşmaktadır. Çalışmada, nitel veri toplama aracı olan yarı yapılandırılmış mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır.

Araştırma, göç olgusunun sadece bir yer değiştirme olmadığını, göçmen bireylerin beraberinde taşıdıkları, dini, sosyo-kültürel yapılarının, süreç üzerinde aktif, belirleyici bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmada, Suriyeli Müslüman göçmenlerin göç öncesi dini pratiklere yönelik hassasiyetleri ile göç sonrası deneyimledikleri dini uygulamalar arasında gözlemlenen farklılıklar karşılaştırılmalı olarak ortaya koyulmuştur. Yapılan çalışmada, göçmen bireylerin yeni toplumda dini pratiklere yükledikleri anlamlarda gözlemlenen değişikliklerin sahip olunan inanç ve dini uygulamalardan uzaklaşmayı değil, yeni toplumsal yapıyla uyum sağlamak amacıyla kurulan toplumsal dengeyi oluşturmak olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, göçmen bireylerin dini-mezhepsel uygulamalarını herhangi bir baskı ve zorlama olmaksızın özgürce yerine getirebilmeleri toplumsal aidiyetin güçlenmesine ve entegrasyon sürecinin sağlıklı ilerlemesine önemli bir katkı sağladığı tespit edilmiştir. Çalışmada, göçmenler açısından dinin sosyal entegrasyon üzerindeki rolü derinlemesine incelenmiş, göçmenlerin dini kim-

liklerini koruma çabalarının, ev sahibi toplumla ilişkilerini nasıl etkilediği ortaya koyulmuştur. Araştırma çerçevesinde, göçmenlerin yeni bir topluma eklenme sürecinde dinin rolü incelendiğinde, göçmen bireyler için hem bir dayanak noktası hem de toplumsal uyum noktasında bir köprü görevi üstlendiği görülmüştür.

Yapılan araştırma elde edilen sonuçlar; Suriyeli Müslüman göçmenlerin uyum sürecini zorlaştıran etmenlerin başında dil bariyeri, sosyal ayrımcılık geldiğini; bu faktörlerin göçmenlerin kamusal alanda görünürlüğünü kısıtlayıcı ve göçmen bireyleri sosyal izolasyona yöneltici olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada; kültürel farklılıkların, dış görünüme yansıyan dini giyim geleneğindeki çeşitliliklerin doğurduğu kılık kıyafet konusundaki farklılıkların, dini yaşamda kültüre bağlı geleneklerin benzeşmemesinin, göçmenlerin toplumsal adaptasyon süreçlerini zorlaştırdığı, göçmen topluluklar üzerinde sosyal uyum kaygısına yol açtığı tespit edilmiştir. Çalışmada, göçmen entegrasyonunu zorlaştıran dil bariyerinin, ev sahibi toplumla sosyal etkileşimi ve göçmenlerin günlük hayatlarındaki çevresel iletişimi kısıtlandığı da vurgulanmıştır. Öte yandan araştırmanın bulguları çerçevesinde; dil öğrenen göçmen bireylerin, iletişim zorluklarını aştığı, eğitim hayatlarına devam ettikleri, toplumsal ve kamusal alanda görünür oldukları anlaşılmaktadır. Araştırma verileri, özellikle dil bilen göçmen bireylerin diğer göçmen bireylere tercümanlık yaptıklarını iki toplum arasında sağlıklı iletişimin kurulmasına katkı sağladıkları ortaya çıkarmıştır. Araştırma dil yetisine sahip olmanın, göçmen bireyler için, iş hayatına dahil olma ve yerel sosyal ağlara katılım noktasında anahtar bir işlev görevi gördüğünü ve dil bariyerini aşan Suriyeli göçmen bireylerin toplumsal bütünleşmeyi daha kolay gerçekleştirdiklerini kanıtlamaktadır.

Araştırmada, göçmen entegrasyonunu zorlaştıran diğer unsurların toplumsal ayrımcılık ve olumsuz sosyal medya söylemleri olduğu ortaya koyulmuştur. Araştırma çerçevesinde yapılan mülakat analizleri sonucunda, görüşmecilerin zaman zaman toplumsal ayrımcılığa, dışlanmaya maruz kaldıkları anlaşılmıştır. Katılımcıların maruz kaldıkları bu durumun; sadece kendi etnik gruplarıyla temas kurmalarına neden olduğu, sosyal izolasyona yol açtığı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, katılımcılar; sosyal medyada Suriyeli göçmenler karşı ayrımcı söylemlerin yapılması ve bu söylemlerin yaygınlaşması, toplumsal önyargıların ve yanlış anlamaların yayılmasına zemin hazırladığını ifade edilmiştir. Sosyal medyadaki olumsuz algılara ve asılsız bilgilere maruz kalan göçmenlerin bu durumdan rahatsızlık duydukları tespit edilmiştir.

Çalışmada Suriyeli göçmenlerin entegrasyonunu kolaylaştıran faktörler çerçevesinde sosyal medya temsillerinin rolü incelenmiştir. Bu süreçte sosyal medya temsilleri tarafından verilen; göçmen kardeşliği yardımlaşma ve dayanışma içerikli dini sohbetlerin, göçmen müca-

delesini hakikatiyle ortaya koyan sosyal medya programlarının ve bu programların sürdürülebilirliğinin olması ev sahibi toplumla göçmen bireyler arasındaki entegrasyon sürecini desteklediği katılımcı görüşmelerinin yansıtıcı ifadeleriyle de ortaya konulmuştur. Bu noktada, sosyal medya içeriklerinin göçmenlerle yerel halk arasında toplumsal barışı ve huzuru destekler yönde geliştirilmesi, bu yönde içerikler oluşturulması uzun vadede kalıcı çözümlerin meydana gelmesinde kattı sağlanabilirliği açısından önem taşıdığı belirtilmiştir.

Araştırmada, göç süreci ve sonrasında yaşanan göçmenlerin dini -mezhepsel pratikleri uygulamada karşılaştıkları problemler incelendiğinde, yerli halk ile Suriyeli göçmenlerin ortak İslam dini paydasında buluşması, mülakat verilerine göre, genel anlamda zorlayıcı bir durumla karşılaşmadığı saptanmıştır. Bu süreçte yerel halk arasında hem Şafi hem de Hanefi mezhebine mensup bireylerin olması dini pratikleri uygulama alanlarında göçmenleri zorlayıcı engellerin ortadan kalkmasına neden olduğu sonucuna varılmıştır. Sadece Şafi mezhebi bilgisine sahip olmayan bazı bireylerin abdest ve namaz konusundaki uygulama farklarının olması dikkatini çekmiş, bu durum göçmen bireylerin bilgilendirilmesiyle ve din adamlarından alınan konuya ilişkin bilgilerle çözüme kavuşturulmuştur.

Araştırmada, göçmen entegrasyonu sürecinde, yerel halk ile aynı dini kimliklere ve benzer kültürel kodlara sahip göçmenlerin, kolay adaptasyon sağladıkları vurgulanmıştır. Göçmenlerin dini kurumlar, dini topluluk ağları yardımıyla kolay bir entegrasyon süreci yaşadıkları ifade edilmiştir. Ortak ibadet yerlerinde; camilerde, dini eğitim kurumları; Kur'an Kurslarında bir araya gelen göçmen bireylerin, sosyalleşme, dayanışma ve kolektif hareket bilinci oluşturdukları vurgulanmıştır. Dini kurum ve kuruluşlarda bir araya gelen topluluklar, sosyal norm, kültürel değerleri öğrenmekte ve karşılıklı anlayış çerçevesinde etkileşim alanları oluşturmaktadırlar. Kur'an kursları, dini vakıf ve derneklerin, yapılan dini kültürel içerikli etkinliklerin, göçmen entegrasyonunu, toplumsal huzuru besleyen, yerel halk ile göçmenler arasında köprü işlevi gören fonksiyonel bir yapıya sahip olduğunun altı çizilmiştir.

Son olarak çalışma nitel yöntemle yapılan bir örneklem grubuyla sınırlı olması dolayısıyla genelleme yapılamamaktadır. Bundan dolayı bu alanın daha ayrıntılı anlaşılabilmesi için daha çok çalışma yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, dinin göç ve entegrasyon üzerinde etkisi, göçmen entegrasyonunda dini kurumların rolü, Dinin sosyal medya temsilleri üzerinden göçmen entegrasyonuna katkısına odaklanan araştırmalar, yeni nesil göçmenlerin entegrasyon süreçlerini etkileyen faktörleri din çerçevesinde ele alan çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- A. Önkal. "Hicret". 17/458-462. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Abuzar, Celil. "Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26 (2011), 143-153.
- Açık, Fatih. "İlk İslam Toplumunun İnşa Sürecinde Kardeşlik Projesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2015), 686-704.
- Adıgüzel, Gökhan. "Avrupa'daki Göç Politikalarının Tarihsel Süreçteki Dönüşümü Çerçevesinde Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın Konumu". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 56 (2025), 1-18.
- Adıgüzel, Oya Hacer. "Uluslararası Göçler ve Çok Kültürlü Topumlarda Etnik Medya: Kuramsal Yaklaşımlar". *Medya ve Kültür* 3/2 (2023), 152-178.
- Adıgüzel, Yusuf. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2024.
- Akdemir, Mehmet Halit. "Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonunda Dinin Rolü". *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi* 8/4 (2024), 106-135.
- Akhtar, Salman. *Immigration and Acculturation : Mourning, Adaptation, and the Next Generation*, 2011.
- Akın, Ahmet. "Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/29 (2016), 177-209.
- Akıncı, Buket vd. "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul". *Göç Araştırmaları Dergisi* 2 (2015), 58-83.
- Aksakal, Erdi - Kılıç, Cengiz. *Göç ve Göçmen Sorunsalı - Üniversite Öğrencilerinde Düzensiz Göç Algısı*. Efe Akademi Yayınları, 2021.
- Aksoy, Metin Fırat. "Türkiye Üzerinde Suriyeli Göçmen İlişkisi". *Telakki Sosyal Bilimler Dergisi* 4/6 (2025), 170-188.
- Aksoy, Zeynep. "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim". *Journal of International Social Research* 5/20 (2012).
- Alkan Aykaç, Songül - Karakaş, Mehmet. "Entegrasyon, Asimilasyon ve Uyum Kavramları Arasından Türkiye'nin Seçimi". *İçtimaiyat* 6/Göç ve Mültecilik Özel Sayısı (2022), 419-429.
- Altuntaş, Murat. "Suriyeli Göçmenler Arasında Yardımlaşma ve Dayanışma Deneyimleri: Kavramsal Bir İnceleme" 9/18 (2025), 311-320.
- An, Nazan vd. "İklim Değişikliğine Bağlı Çevresel Bozulmanın Göç Kararına Etkisi: Genel Bir Bakış". *Ege Coğrafya Dergisi* 30/2 (2021), 383-403.
- Argüç, Meryem. "Türkiye'de Yaşayan Göçmenlerin Kentlileşme Sürecinde Yaşadığı Sorunlar". *Göç Dergisi* 11/2 (2024), 92.
- Aydemir, Cihat - Kara, Emre. "Türkiye'de Suriyeli Göçmenlerin Entegrasyon Sorunları: Van İli Örneği". *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 11/2 (2025), 145-171.
- Aydınlı, Osman. "Din-Mezhep İlişkisi veya İlişkisizliği Sorunu" 29/2 (2018).
- Aykaç, Songül Alkan - Karakaş, Mehmet. "Entegrasyon, Asimilasyon ve Uyum Kavramları Arasından Türkiye'nin Seçimi". *İçtimaiyat* 6/Göç ve Mültecilik Özel Sayısı (2022), 419-429.

- Ayyıldız, Şeyma. “Zorunlu Göçü Anlamak: Teorik Bir Sentez Geliştirmenin Önemi”. *Göç Dergisi* 10/2 (2023), 157-172.
- Baltacı, Ali. “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?” *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 368-388.
- Başoğlu, Meltem Yıldırım. “Medya ve Toplumda Göçmen Algısı”. *Muhakeme Journal* 6/2 (2023), 58-67.
- Bayır, Dicle - Aksu, Fuat. “Açık Kapı Politikasından Güvenlik Tehdidine Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar Olgusu”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 8/2 (2020), 324-356.
- Bayraktar, Yüksel - Özyılmaz, Ayfer. “Internal Migrations as a Driving Force of Regional Disintegration: An Empirical Analysis of NUTS-2 Regions in Turkey”. *İnsan ve Toplum* 11/3 (2021), 197-214.
- Berry, J. W. “Marginality, Stress and Ethnic Identification in an Acculturated Aboriginal Community”. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 1/3 (1970), 239-252.
- Berry, John W. “Acculturation: Living successfully in two cultures”. *International Journal of Intercultural Relations* 29/6 (2005), 697-712.
- Bhugra, Becker. “Migration, Cultural Bereavement and Cultural Identity”. *World Psychiatry* 4/1 (2005), 18-24.
- Bhugra, D. “Migration and Mental Health”. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 109/4 (2004), 243-258.
- Bimay, Muzaffer. “Küresel Göç Krizleri ve Uluslararası Göçlerin Geleceğine İlişkin Bir Değerlendirme”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/2 (2022), 87-106.
- Boduroğlu, Gökhan - Çelik, Recep. “Suriyeli Göçmenlerin Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)* 11/5 (2025), 723-736.
- Bostan, Hakan. “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu” 4/2 (2018), 53.
- Castles, Stephen vd. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Guilford Press, 2014.
- Coşkun, Aslı - Ateş, Hamza. “Türkiye’de Göçmen Entegrasyonu: Zorlaştırıcılar, Kolaylaştırıcılar ve Öneriler”. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty* 10/2 (2023), 1332-1357.
- Çağırkan, Barış. “Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/8 (2016), 2613-2613.
- Çağlayan, Savaş. “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2006), 67-91.
- Çanga, Çelik vd. “Köylerde Rekreatif Faaliyet olanaklarının Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma Bursa ili Mustafakemalpaşa İlçesi Örneği”, 194-201.
- Çapcıoğlu, İhsan vd. “Göç Olgusunun Dini ve Toplumsal Yansımaları: Kur’an’daki Atıflar Bağlamında”. *Journal of History Culture and Art Research* 7/5 (2018), 596-605.

- Çapcıoğlu, İhsan - Çınar, Ramazan. “Dinî-Sosyokültürel Yakınlığın Çatışma Dinamiklerine ve Toplumsal Uyum Sürecine Etkisi: Altındağ Olayları Örneği”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (2024), 1-32.
- Çelik, Fatih. “İç Göçler: Teorik Bir Analiz”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2005), 167-184.
- Çelik, Fatih. “İç Göçlerin İtici Ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 27 (2006), 149-170.
- Çelikleş, Mehmet Halid. “Tersine Göçü Yeniden Ele Almak: Tersine Göçün Toplumsal Etkileri ve Türleri”. *Kültür Araştırmaları Dergisi* 24 (2025), 338-357.
- Çetin, İhsan. “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu”. *Sosyoloji Dergisi* 34 (2016), 197-222.
- Demir, Abdullah. “Imigrația și procesele de integrare sistemică și socială”. *The National University of Political Studies and Public Administration*.
- Demir, Erdi. “Göç Sosyolojisi: Göç, Göç Çeşitleri, Sebepler ve Etkiler”. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 10/2 (2025), 471-484.
- Demircan, Adnan. *Nebevi Direniş Hicret*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Dinçer, Selin - Eşsiz, Fatma Pınar. “Uluslararası Göç Olgusu ve ‘Arap Baharı’ Sürecinde Değişime Uğrayan Avrupa Birliği Göç Politikaları”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 7/1 (2021), 68-84.
- Düzenli, Furkan. “İç Göç ve İşgücü İlişkisinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi”.
- Ejder Okumuş. *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Ekiyor, Emel Yiğittürk. “Göç ve Kültürlerarası İletişim İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması”. *Journal of Humanities and Tourism Research* 11/4 (2021), 819-843.
- Erkan, Erol. “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği”. *İlahiyat Akademi* 4 (2017), 24-45.
- Erkan, Hakan Sezgin. “Suriyeli Göçmenlerin Türkiye’yi Tercih Üzerinden Göç Teorilerine Yeniden Bakış”. *Ortadoğu Etütleri* 3 (2021), 421-445.
- Eroğlu, Gonca Çetinkaya - Varol, Nehir. “Türkiye’deki Suriyeli Göçmen Nüfus İçin Yaşam Alanı Seçimi”. *Afet ve Risk Dergisi* 4/2 (2021), 319-330.
- Gökmen, Hasan. “Üçüncü Nesil Türk Göçmenlerde Dini Kimliğin Oluşumunda Dini Sosyalleşme Faktörleri (Almanya Örneği)”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 29/1 (2025), 404-422.
- Gurieva, Lira K. - Dzhioev, Aleksandr V. “Economic Theories of Labor Migration”. *Mediterranean Journal of Social Sciences* 6/6 S7 (2015), 101-109.
- Güçlü, İdris. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nika Yayınevi, 2021.
- Güllüpınar, Fuat. “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 2/4 (2013).
- Günay, Enver vd. “Dünyada ve Türkiye’de Göç Yönetimi”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7/2 (2017), 37-60.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.
- Güneş, Abdurrahman. “Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2016), 153-164.

- Gürses, İbrahim. "Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2007), 77-96.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Haberli, Mehmet. *Medyatikleşme ve Din Kavram-Teori-Tartışma*. İstanbul: Kitabi Yayınevi, 2024.
- Haberli, Mehmet. *Sanal Din Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din*. İstanbul: Açılım Kitap, 2014.
- Hasan Şen. *Türkiye'deki Suriyeliler: Entegrasyon Mümkün mü?* İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2020.
- Hübschmann, Zuzanna. *Migrant integration programs: the case of Germany*. The Graduate Institute of International and Development Studies, Global Migration Centre, 2015. <https://doi.org/10.71609/iheid-z8yv-bb80>
- İnan Özer. *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2004.
- İnce, Engin Aşır. "İç Göç Sürecinde Göçmen Toplumun Dinî ve Sosyokültürel Hayatında Meydana Gelen Değişimin İlişkiler Bağlamında İncelenmesi", 65-88.
- İrdem, İbrahim vd. (ed.). *Türkiye'deki Suriyeliler ve Sınır Ötesi Güvenli Bölge*. Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı, 2020.
- John W. Creswell. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.
- Kadıoğlu, İ Aytac. "Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Çatışma, Güvenlik ve Sığınma". *Opus International Journal of Society Researches* 16/29 (2020), 2179-2213.
- Kan, Kürşat - Kanmaz, Merve. "Küreselleşmenin Kültürel Boyutu ve Göçün Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 47 (2022), 59-73.
- Karakaya, Handan. "Türkiye'de Göç ve Etkileri". *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 4/2 (2020), 93-130.
- Kardeş, Servet vd. "Sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik algı: bir sözlük değerlendirmesi". *Göç Dergisi* 4/2 (2017), 185-200.
- Kaya, Gazanfer vd. "Sosyal Ağların Suriyeli Aile Göçüne Etkilerinin Göçmen Yaşantıları ve Beklentileri Üzerinden İncelenmesi". *Göç Dergisi* 10/2 (2023), 189-214.
- Kaya, Mahmut. *Göç Dini Ağlar ve Entegrasyon*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2022.
- Kaya, Sümeyye Nur. "Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi: Kavram, Kuram ve Uygulamalar". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 4 (2021), 209-214.
- Kılıç, Zeynep Nur Aydın - Şahin, Fatma Tezel. "Türkiye'deki Göçmen Ailelerin Çocuklarıyla İlişkileri ve Uyum Süreçlerinin İncelenmesi". *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication* 11/3 (2021), 1190-1209.
- Kiraz, Ersel. "John W. Creswell'in 'Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni' Kitabı Üzerine Bir İnceleme". *Hafıza* 7/1 (2025), 80-85.
- Kirman, Mehmet Ali. "Göç Araştırmaları ve İdeolojik Yönelim". *Göç ve Din: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. ed. Mehmet Ali Kirman, İlbey Dölek. 206. Ankara: Astana Yayınları, 2021.

- Koca, Bayram. *Suriyeliler Her Yerde! Yerliler ve Göçmenler*. ed. Duygu Altınoluk. İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Koçak, Yüksel - Terzi, Elvan. "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/3 (2012).
- Korkmaz, Arif. *Göç ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Koser, Khalid. *International Migration: A Very Short Introduction*. Oxford, United Press, 2016.
- Kucur, Fatih vd. "18-25 Yaş Arası Suriyeli Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Etkileşimlerinin Entegrasyon Süreçlerine Katkısı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 19/3 (2024), 959-982.
- Kurt, Hacı. "Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri". *Yönetim Bilimleri Dergisi* 4/1 (2006), 135-160.
- Külahlıoğlu, Simay. "Göç Kavramı ve Suriye Göçünün Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yansımaları" 7/46 (2021), 2276-2283.
- Lee, Everett S. "A Theory of Migration". *Demography* 3/1 (1966), 47-57.
- Manap, Çiğdem. "Sosyal Medyada Mülteci Temsilinin Söylem Analizi: Ekşi Sözlük Örneği". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 67 (2025), 83-99.
- Massey, Douglas S. vd. "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". *Population and Development Review* 19/3 (1993), 431.
- Massey, Douglas S. vd. "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi". *Göç Dergisi* 1/1 (2014), 11-46.
- Muhammet Şevki Aydın. *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*. Ankara: DİB Yayınları, 2008.
- Nebile Özmen. *Danimarka Türk Toplumunun Sosyal Entegrasyonu Ve Din*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Orhan, Ümmühan Güliz vd. "Göçmenlerin Sosyokültürel Uyumu ve Yerel Halkın Göçmenlere Yönelik Tutumu". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/1 (2024), 20-37.
- Öncü, Ali. "4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Öğreticileri Etkileyen Unsurlar (Denizli Örneği)". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (2021), 259-282.
- Öz, Nedim. "Suriyeli Göçmen Ailelerin Çocukları İçin Çoğunlukla İmam Hatip Liseleri ve İmam Hatip Ortaokullarını Tercih Etme Sebepleri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 563-585.
- Özbey, Kerem. "Açık Kapı Politikasından Sınır Duvarı Projesine: Türkiye'nin Sınır Politikasının Dönüşümü". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/43 (2022), 709-741.
- Özcan, E. Deniz Ela. "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme". *İş ve Hayat* 2/4 (2017), 183-215.
- Özer, Mehmet Akif - Yıldırım, Serpil. "Türkiye'de Kentleşme Sürecinde Göç ve Toplumsal Entegrasyon". *Çağdaş Yerel Yönetimler* 33/2 (2024), 73-104.
- Özgür, Ertuğrul Murat. "Göç, İkametgâh Ayrışması ve Entegrasyon: Türk Kentleri İçin Bir Değerlendirme". *Journal of Geography* 41 (2020), 221-240.

- Özipek, B. Berat - Tanrikulu, Faik. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Algılar, Olgular ve Gerçekler*. Nobel Bilimsel, 2021.
- Özkan, Ali Rafet. “Göç ve İnanç: Dinlerin Tarihsel ve Sosyolojik Perspektifi”. *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 36/3 (2025), 470-483.
- Öztürk, Muhammed Zeynel vd. “Köppen-Geiger İklim Sınıflandırmasına Göre Türkiye’nin İklim Tipleri”. *Journal of Geography* 35 (2017), 17-27.
- Özüdoğru Erdoğan, Halide Nur. “Zorunlu Göçün Suriyeli Kadınların Dini Yaşamına Etkisi: Ankara Örneği”. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi [TARR]* 7/1 (2022), 315-337.
- Özyiğit, Mustafa - Doğan, Songül. “Kur’ân ve Göç Olgusu”. *Mersin İlahiyat Dergisi* 1/1 (2025), 22-35.
- Polat, Ayşe. “Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/Özel Sayı 2 (2022), 161-182.
- Sağır, Zeynep. *Kültürel Uyum Ruh Sağlığı ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2024.
- Sağiroğlu, Ali vd. *Türkiye Göç ve İnsan Hareketlilikleri Yıllığı 2023*. Ankara: GAV Perspektif, 2025.
- Sarıkaya, Mehmet Emin. “Zorunlu Göç Bağlamında Kur’an’da Göç”. *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 235-252.
- Saygın, Sezel - Hasta, Derya. “Göç, Kültürleşme ve Uyum”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 10/3 (2018), 302-323.
- Sever, Gökcan. “Göç ve Yalnızlık: Psiko-Sosyal ve Ekonomik Sonuçları”. *Göç Dergisi* 9/2 (2022), 225-245.
- Sezik, Murat. “Yurt Dışı Zorunlu Göçlerin Türkiye Kentleri Üzerindeki Etkileri”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7/2 (2017), 139-156.
- Sözer, Akif. “Göç, Toplumsal Uyum ve Aidiyet”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 14/28 (2019), 418-431.
- Şarlak, Deniz - Küçükgöncü, Suat. “Savaş, Zorunlu Göç ve Ruh Sağlığı”. *Türkiye Klinikleri Psikoloji - Özel Konular* 8/1 (2023), 127-132.
- Şeker, Betül Dilara. “Psychological and sociocultural mechanisms of international students”. *Cukurova Medical Journal* 41/3 (2016), 504-514.
- Şen, Bülent - Altın, Celal. “Mevsimlik Göç ve Yoksulluk İlişkisi: Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11/23 (2018), 174-192.
- Şimşek, Doğuş. “Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler Örneği”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 367-392.
- Şimşek, Muhammed Emin. “Evaluation of Islam’s Migration and Social Cohesion Perspective in Terms of Religious Education”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 17/100 (2024), 229-244.
- Şimşek, Muhammed Emin. “Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Uyum ve Din Eğitimi”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2023), 145-156.

- Şimşek, Rıdvan vd. “2020 ve 2022 Yıllarında Gerçekleştirilen İki Ölçümde Değişen Şartlara Bağlı Olarak Yabancı Düşmanlığı Hakkında Nicel Bir Araştırma”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 57/4 (2022), 3326-3340.
- Şimşek, Rıdvan. *Göç Sosyolojisi -Farklı Boyutlarıyla Göç-*, 2022.
- Taşdemir, Melike. “Kur’an-ı Kerim Perspektifinden Kültürleşme Yönelimleri”. *Journal of Analytic Divinity* 7/1 (2023), 131-148.
- Taştan, Vahap. *Değişim sürecinde kimlik ve din: Kayseri’den yurtdışına işçi göçü olayının kültürel boyutu*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1996.
- Tayyar, Mahta. *Göçmen Kadınların Kültürel Uyum Sürecinde Dinin Rolü Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Todaro, Michael P. “A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries”. *The American Economic Review* 59/1 (1969), 138-148.
- Topal, Ahmet Hamdi. “Geçici Koruma Yönetmeliği ve Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü”. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2/1 (2015), 5-22.
- Tuna, Fatih. “Dış Politika ve Göç: Göç Olgusu ve Dış Politikaya Etkileri”. *Göç Dergisi* 9/3 (2022), 287-294.
- Tümtaş, Mim Sertaç - Korkmaz, Yaren. “Sosyal Medyanın Yarattığı Farkındalığın Göç’e Etkisi Üzerine Bir Tartışma”. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2025), 421-446.
- Unat, Nermin Abadan. *Bitmeyen Göç / Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2024.
- Wolcott, Harry F. *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc, 1994.
- Yalçın, Cemal. *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı, 2004.
- Yamaç, Muhammed. “Avrupa’da Yaşayan Türklerin Dinî ve Sosyo-Kültürel Hayatında Türk Diyanet Vakıfları’nın Yeri ve Önemi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXV/2 (2020), 181-208.
- Yaman, Hanife. “Göç araştırmalarında yeni bir disiplin: Göç dilbilimi”. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 213-226.
- Yaralıoğlu, Yusuf. “Dini Sosyalleşme Sürecinde Dini Eğitim Kurumları ve Suriyeli Sığınmacılar ‘Kilis Örneği’” 3/2 (2019), 44-66.
- Yavuz, Sefer. “Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa’da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* VI/26 (2013), 610-623.
- Yıldırım, Selda Geyik - Dinler, Müberra. “Suriyeli Kent Mültecilerinin Sosyal Entegrasyonu Üzerine Nitel Bir Çalışma”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/23 (2021), 25.
- Yılmaz, Eren Alper - Özer, Yunus Emre. “İtme Çekme Kuramı Bağlamında Türkiye’deki Suriyelilere Yönelik Bir Alan Araştırması: Aydın İli Örneği”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 282-295.
- Yılmaz, İbrahim Halil - Sağıroğlu, Ali Zafer. “Türkiye’deki Suriyeli Öğrencilerin Türkçe ve Ana Dil Becerilerine İlişkin Algıları ve Gündelik Hayattaki Dil Tercihleri”. *MSGSÜ Sosyal Bilimler* 2/26 (2022), 472-494.

Yücel, Emine. “Çokkültürlü Toplumlarda Kimlik Bütünlüğü: Göçmenlerin Psikososyal Uyum Süreçleri”. *İnteraktif Bilim: Disiplinlerarası Araştırma ve İncelemeler Dergisi* 4 (2024), 2331-2352. <https://doi.org/10.61749/JIRAS-17.2331-2352>

“Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü - Mehmet Ali Kirman Kitabı”. 2004

Sevilay Kaygalak - Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme, 2009. <http://archive.org/details/sevilay-kaygalak-kentin-multecileri>

“T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı - Geçici Koruma”. Temmuz 2025. Erişim 01 Temmuz 2025

EK-1

Mülakat Soruları:

1-Göç etmek için neden Türkiye'yi seçtiniz? Göç ederek doğrudan Mustafakemalpaşa'ya mı geldiniz?

2- Yeni ve farklı bir ülkeye göç etme ve orada yaşama planları yaptığınız zaman orada dini -mezhepsel pratiklerinizi uygulama konusunda zorlanacağınızı düşündünüz mü?

3- Göç sürecinizdeki belirsizlikler ve karşılaştığınız zorluklar dini yaşantınızı nasıl etkiledi?

4- Göç öncesindeki dini pratiklerinizi göç sürecinde de yerine getirebildiniz mi? Bu konuda en çok nelere ihtiyaç duydunuz?

5- Göç sürecinde dini mezhepsel pratiklerinizi uygulama konusunda karşılaştığınız problemler nelerdi ve siz bununla nasıl başa çıktınız?

6- Ülkenizde bir eğitim kurumun gittiniz mi? Varsa çocuklarınız orada okula gidiyorlar mıydı? Burada eğitim alıyorlar mı?

7- Göç sürecinde ve göç sonrasında dini yaşantınızda ve dinin emir ve yasaklarına karşı tutumunuzda bir değişiklik oldu mu? Olduysa bu değişimler sosyal hayatınızı nasıl etkiledi?

8- Ülkenizde hangi iş kollarında çalışıyordunuz? Burada aynı alanlarda çalışma imkânı buldunuz mu?

9- Geçiminizi sağlama konusunda çalışma koşulları açısından (saat, maaş, sosyal haklar vb.) ne gibi zorluklarla karşılaştınız?

10- Göç ettiğiniz yerde kendinizi toplumdan dışlanmış hissettiğiniz zamanlar oldu mu? Eğer evet ise bu durumun sebepleri nelerdir?

11- Göç ettiğiniz toplumun yaşam tarzına ve kültürüne uyum sağlayabildiniz mi? Bu süreçte hangi zorluklarla karşılaştınız?

12- Göç sonrasında sizin sosyal yaşamınızda değişimler oldu mu? Olduysa daha çok hayatınızın hangi alanlarında değişim yaşadınız?

13- Göç edip yaşam alanı oluşturduğunuz bu toplumda dini yaşamınızı kolaylaştırıcı bağlamında sizi destekleyici bir topluluk veya ağ bulabildiniz mi?

EK-1'İN DEVAMI:

14- Ülkenizde yaşadığınız dini bayramlarla burada geçirdiğiniz dini bayramları karşılaştırırsanız neler söylemek istersiniz?

15- Göç sonrası şimdiki hayatınızda yaşadığınız topluma uyum sürecinde dinin size sağladığı kolaylıklardan bahsedebilir misiniz?

16- Sizin için göç sürecinin en zor kısmı neydi? Dini inancınız göç sürecinde ve sonrasında karşılaştığınız zorluklar ve problemlerle başa çıkmanızda size nasıl bir kolaylık ve güç sağladı?

17- Göç sonrası yaşam alanı oluşturduğunuz şehirde topluma ve sosyal ortama uyum sürecinizi geliştirme çabanız hakkında bilgi verebilir misiniz?

18- Göç öncesinde dini ve kültürel hayatınızdaki kıyafetlerinizde göç sonrasında yeni sosyal hayata uyum sürecinde değişimler oldu mu? Olduysa sizi bu alanda değişime götüren sebepler nelerdi?

19- Göç sonrasında yaşadığınız şehirde dini bilgileri öğrenme ve geliştirme konusunda dini kurumlardan destek alıyor musunuz? Bu konuda karşılaştığınız zorluklar var mı?

20 - Yaşadığınız yeni toplumda dini mezhepsel pratiklerinizi uygularken sosyal bir dışlanmaya maruz kaldığınız oldu mu? Olduysa hangi durumlarda bunu yaşadınız?

21- Kendi dini inanç ve pratiklerinizle göç ettiğiniz toplumun bu alandaki benzerlikleri sizin dininizi toplum içinde yaşamanıza nasıl bir kolaylık sağladı?

22- Yerleşim alanı oluşturduğunuz Mustafakemalpaşa 'da dini yaşantınızı görünür alanda uygularken kıyafet, mezhepsel uygulamalar, noktasında problemlerle karşılaştığınız oldu mu?

23- Göç sürecinde ve sonrasında yaşadıklarınızla şu an yaşadıklarınızı karşılaştırırsanız neler söylemek istersiniz? Sosyal olarak kendinizi ne durumda görüyorsunuz?

EK-2

Demografik Sorular:

1) Yaş:

2) Cinsiyet: Kadın Erkek

3) Eğitim durumu: İlkokul Ortaokul Lise Üniversite

Yüksek lisans/Doktora

4) Medeni durum: Evli Bekâr Boşanmış Dul

5) Çocuğunuz var mı? Evet Hayır

6)Uyruk:

Çocuk sayısı: